

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΓΕΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2023 - 2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της **Νικολέττας Δημητρίου Μπεκιάρη**
Α.Μ.:7340112301018

Η αστική απάτη

Επιβλέποντες:

Θεόδωρος Λύτρας, Επίκουρος Καθηγητής
Κωνσταντίνος Καραγιάννης, Επίκουρος Καθηγητής
Κωνσταντίνος Ρήγας, Πρωτοδίκης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2024

Copyright © [Νικολέττα Μπεκιάρη, 2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

*Στην οικογένειά μου, για την αμέριστη στήριξη και
ενθάρρυνσή τους*

Περιεχόμενα

Πίνακας Συντομογραφιών.....	
Εισαγωγή.....	1
Κεφάλαιο Πρώτο - Έννοια και προϋποθέσεις της αστικής απάτης	3
1.1. Ορισμός της αστικής απάτης.....	3
1.2. Η παραπλανητική συμπεριφορά	5
1.2.1. Γενικές επισημάνσεις.....	5
1.2.2 Η έννοια του γεγονότος.....	6
1.2.3. Η παραπλανητική συμπεριφορά ως παράλειψη – Το καθήκον διαφώτισης.....	8
1.2.4. Η εφαρμογή της προβληματικής του «δικαιώματος στο ψέμα» στο αστικό δίκαιο.....	11
1.3. Ο δόλος του απατώντος.....	13
1.3.1. Εννοιολογικά στοιχεία του δόλου	13
1.3.2. Ικανότητα για καταλογισμό.....	15
1.4. Αιτιώδης σύνδεσμος.....	17
1.5. Η ελαττωματική δήλωση βούλησης.....	20
1.6. Η απάτη τρίτου	22
1.7. Η απάτη στο αστικό και στο ποινικό δίκαιο	25
1.8. Ακυρωσία λόγω απάτης και ακυρωσία για άλλους λόγους - Σχέση μεταξύ απάτης και πλάνης.....	26
Κεφάλαιο Δεύτερο: Συνέπειες – Το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης.....	28
2.1. Η θεμελίωση του δικαιώματος ακύρωσης.....	28

2.2. Υποκείμενα του δικαιώματος ακύρωσης	29
2.3. Τρόπος άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης.....	33
2.3.1. Άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης με αγωγή και ανταγωγή.....	34
2.3.2. Άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης με ένσταση.....	35
2.4. Απόσβεση δικαιώματος ακύρωσης.....	36
2.4.1 Οι λόγοι απόσβεσης.....	37
2.4.2. Η προβληματική που αναφέρεται σε σχέση με την κατ' ένσταση προβολή του δικαιώματος ακύρωσης μετά την πάροδο της διετούς αποσβεστικής του άρθρου 157 ΑΚ	41
2.5. Δυνητική ακύρωση κατά την ΑΚ 148	42
2.5.1 Προϋποθέσεις εφαρμογής της ΑΚ 148	43
2.5.2 Πλήρωση των προϋποθέσεων και διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου	45
Κεφάλαιο Τρίτο: Συνέπειες – Η αξίωση αποζημίωσης λόγω απάτης	47
3.1. Η ρύθμιση της 149 εδ. α' ΑΚ.....	48
3.1.1. Η απάτη ως αδικοπραξία	48
3.1.2. Αποζημίωση επί ακύρωσης κατά την ΑΚ 149 εδ. α': Νομική φύση και έκταση.....	52
3.2. Η ρύθμιση της 149 εδ. β' ΑΚ.....	54
3.2.2. Αποζημίωση επί αποδοχής κατά την 149 εδ. β' ΑΚ: Νομική φύση..	55
3.3. Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης του εξαπατηθέντος...	59
Κεφάλαιο Τέταρτο: Σχέση της απάτης με άλλες διατάξεις του Αστικού Κώδικα.....	60
4.1. Παράλληλη συνδρομή ακυρωσίας κατ' άρθρο 147 ΑΚ και ακυρότητας της δικαιοπραξίας.....	60
4.2. Απάτη και ευθύνη από τις διαπραγματεύσεις	62

4.3. Συρροή απάτης με τις διατάξεις του Ειδικού Ενοχικού Δικαίου.....	63
Αντί επιλόγου – Συμπερασματικές παρατηρήσεις επί των ζητημάτων αστικής απάτης	67
Βιβλιογραφία.....	68
Αρθρογραφία.....	72
Διδακτορικές Διατριβές.....	75

Πίνακας Συντομογραφιών

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρ.	Αριθμός/-οι
Αρμ.	Αρμενόπουλος (περιοδικό)
ΑρχΝ	Αρχείο Νομολογίας (περιοδικό)
Βλ.	Βλέπετε
γερμΑΚ	Γερμανικός Αστικός Κώδικας
Δ	Δίκη (περιοδικό)
Δνη	Δικαιοσύνη (περιοδικό)
Εδ.	Εδάφιο/-α
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου(περιοδικό)
ΕΕΝ	Εφημερίς Ελλήνων Νομικών (περιοδικό)
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
επ.	Επόμενες/-α
ΕπΑκ	Επιθεώρηση Ακινήτων (περιοδικό)
ΕπισκΕΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου (περιοδικό)
ΕΡΝΟΜΑΚ	Ερμηνεία – Νομολογία Αστικού Κώδικα
Εφ	Εφετείο
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου (περιοδικό)
ΕφΑΔΠολΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Πολιτικής Δικονομίας (περιοδικό)
ιταλαΚ	Ιταλικός Αστικός Κώδικας
ΚριτΕ	Κριτική Επιθεώρηση (περιοδικό)
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
λ.χ.	Λόγου Χάρη
Ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
ΝοΔΣΔΕμπΤΕ	Νομικό Δελτίο Συνδέσμου Δικηγόρων Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος

	(περιοδικό)
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια Αρείου Πάγου
ό.π.	Όπως παραπάνω
παρ.	Παράγραφος
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠΟΙΝΛΟΓ	Ποινικός Λόγος (περιοδικό)
Σ	Σύνταγμα
ΣΕΑΚ	Σύντομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα
σελ.	Σελίδα/σελίδες
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
Υποσημ.	Υποσημείωση
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου (περιοδικό)

Εισαγωγή

Η απάτη στο πλαίσιο του αστικού δικαίου αποτελεί μία από τις πιο κρίσιμες μορφές ελαττωματικής δικαιοπραξίας, η οποία πλήττει την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας. Η εν λόγω αρχή, συνταγματικής περιωπής (άρθρο 5 παρ. 1 Σ), συνιστά κύρια εκδήλωση της ελευθέριας των συμβάσεων (ΑΚ 361), μέσω της οποίας τα πρόσωπα έχουν τη δυνατότητα να διαπλάθουν μόνο τους τις έννομες σχέσεις τους. Στον πυρήνα της ιδιωτικής αυτονομίας βρίσκεται η δικαιοπρακτική ελευθερία των δικαιοπρακτούντων, η οποία ασκείται με όχημα τη δικαιοπραξία, συστατικό στοιχείο της οποίας αποτελεί η δήλωση βούλησης.

Η επέλευση των ανωτέρω αποτελεσμάτων προϋποθέτει μία έγκυρη δικαιοπραξία που να στηρίζεται σε αληθή και έγκυρη δήλωση βούλησης του προσώπου. Μόνο τότε η δήλωση βούλησης λειτουργεί ως μέσο αυτοκαθορισμού και, συγχρόνως, ως μέσο αυτοδέσμευσης του δηλούντος.¹ Ενδέχεται όμως τα πράγματα να μην εξελιχθούν ομαλά. Τούτο συμβαίνει μεταξύ άλλων όταν η δικαιοπραξία είναι ελαττωματική. Μορφή ελαττωματικής δικαιοπραξίας είναι και η ακυρώσιμη στην οποία έχει εμφιλοχωρήσει κάποιο ελάττωμα στην βούληση του δικαιοπρακτούντος, από τα περιοριστικά αναφερόμενα στο νόμο, ήτοι πλάνη, απάτη, ή απειλή (ΑΚ140, 147, 150).

Ενόψει των περιπτώσεων καταστρατήγησης του νόμου λόγω παραβίασης της προαναφερθείσας αρχής, ο νομοθέτης βρέθηκε αντιμέτωπος με το εξής δίλημμα: μέχρι ποιου σημείου θα πρέπει να προτάσσεται η εξασφάλιση της ιδιωτικής αυτονομίας έναντι της ασφάλειας των συναλλαγών και της προστασίας της εμπιστοσύνης των προσώπων;

Σταθμίζοντας τα αντικρουόμενα συμφέροντα, ο νομοθέτης προέκρινε τον συγκερασμό και την εξισορρόπηση των προαναφερθέντων αντίρροπων τάσεων, επιλέγοντας την ακυρωσία ως μορφή κύρωσης προκειμένου να εκφράσει την αποδοκιμασία της έννομης τάξης. Εισαγωγικά, σημειώνεται ότι η ακυρότητα επιφέρει σοβαρότερες συνέπειες σε σύγκριση με τις πιο ήπιες συνέπειες της ακυρωσίας. Αυτό συμβαίνει καθώς η τελευταία δεν ισοδυναμεί με την αυτοδίκαιη ανατροπή των προβλεπόμενων εννόμων συνεπειών, αντίθετα παρέχεται στον εξαπατηθέντα η δυνατότητα ακύρωσης της παθολογικής αυτής δικαιοπραξίας.

Αντικείμενο έρευνας της εν λόγω πραγματείας αποτελεί ένας από τους λόγους ακυρωσίας των δικαιοπραξιών. Ειδικότερα, επιχειρείται μια θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση της αστικής απάτης κατά τα άρθρα 147 επ. του Αστικού Κώδικα. Ήδη εισαγωγικά επισημαίνεται για λόγους συστηματικής ορθότητας ότι η απάτη δεν αντιμετωπίζεται από το δίκαιο μόνο ως λόγος ακυρωσίας αλλά και ως αδικοπραξία.

Η μελέτη διαιρείται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο προσδιορίζεται η έννοια της απάτης, με επίκεντρο την ανάλυση της νομοτυπικής μορφής της διάταξης του ΑΚ. Πρώτα εξετάζονται οι προϋποθέσεις για την πλήρωση της αντικειμενικής και υποκειμενικής υπόστασης της απάτης (ΑΚ 147 εδ. α΄) καθώς και οι διστάμενες απόψεις που έχουν διατυπωθεί από τη θεωρία και τη

¹ Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, § 52 αρ. 1 σελ. 386 – 387.

νομολογία σχετικά με τα υπό εξέταση θέματα. Στα πλαίσια της οριοθέτησης της απάτης τίγονται και ζητήματα ιδιαίτερου νομικού ενδιαφέροντος όπως λ.χ. η έννοια του γεγονότος ως στοιχείου της παραπλανητικής συμπεριφοράς, η ικανότητα καταλογισμού του μετερχόμενου την απάτη και ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της απατηλής συμπεριφοράς και της πρόκλησης στον εξαπατηθέντα της απόφασης κατάρτισης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας. Για την πληρότητα της μελέτης, την ανάπτυξη των προϋποθέσεων του πραγματικού, ακολουθεί και η έρευνα της προβληματικής που αφορά την έννοια του «τρίτου» εξαπατώντος της ΑΚ 147 εδ. β'. Τέλος, επιχειρείται η ανεύρεση των σημείων επαφής και ιδίως διαφοροποίησης στα πραγματικά της ΑΚ 147 με το ομόνυμο έγκλημα του άρθρου 386 ΠΚ και της πλάνης ΑΚ 140, ώστε να διαπιστωθεί η μεταξύ τους συσχέτιση. Επισημαίνεται σχετικά ότι δεν θα εξετασθεί το φαινόμενο της διαφθοράς, το οποίο διέπεται από το ειδικό νομοθετικό καθεστώς του Ν. 2957/2001, ως ειδικός λόγος ακυρωσίας.

Εκτενές μέρος της παρούσας μελέτης αφιερώνεται στις έννομες συνέπειες σε περίπτωση κατάφασης της πλήρωσης των προϋποθέσεων της αστικής απάτης. Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζεται ενδελεχώς το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας με έμφαση στον επιδιωκόμενο σκοπό, στη νομική φύση αυτού, στον τρόπο άσκησης του, την ενέργεια, τα χρονικά πλαίσια και τους λόγους αποκλεισμού του.

Στην συνέχεια τίθεται πρωταρχικά το ερώτημα: αν η αστική απάτη αποτελεί αφ' εαυτής αδικοπραξία ή αυτό εξαρτάται από τη συνδρομή επιπλέον προϋποθέσεων. Αφού, λοιπόν, παρουσιαστούν όλες οι υποστηριζόμενες απόψεις και τα εκτέρωθεν επιχειρήματα, η τρίτη θεματική θέτει στον πυρήνα της τη δεύτερη έννομη συνέπεια της απάτης, η οποία συναρτάται με το προβλεπόμενο στην ΑΚ 149 δικαίωμα αποζημίωσης. Πιο συγκεκριμένα, εκτίθενται το ζήτημα της θεμελίωσης του περιεχομένου και της έκτασης της οφειλόμενης αποζημίωσης, καθώς συνεχίζει να αποτελεί μέχρι και σήμερα αντικείμενο έντονου νομικού προβληματισμού.

Τέλος, στο τελευταίο μέρος της παρούσας μελέτης γίνεται μία συνοπτική παρουσίαση των προβλημάτων συρροής. Συνεπώς, η μελέτη ολοκληρώνεται με την αναφορά στον τρόπο εφαρμογής των διατάξεων της απάτης σε σχέση με τις διατάξεις που ιδρύουν ευθύνη από το προσυμβατικό αλλά και το ενδοσυμβατικό στάδιο. Παράλληλα με την ανάλυση όλων των θεωρητικών ζητημάτων γίνεται μία απόπειρα ενδεικτικής παρουσίασης των νομολογικών προηγούμενων, προς τον σκοπό μιας πιο πραγματιστικής θεώρησης του ερευνώμενου αντικειμένου.

Κεφάλαιο Πρώτο - Έννοια και προϋποθέσεις της αστικής απάτης

1.1. Ορισμός της αστικής απάτης

Η απάτη ως λόγος ακυρωσίας ρυθμίζεται κατά τον αστικό μας κώδικα από τα άρθρα 147 – 149 ΑΚ. Ωστόσο, δεν περιέχεται ακριβής νομοθετικός ορισμός της έννοιας,² με αποτέλεσμα να εναπόκειται στη θεωρία και τη νομολογία να την προσδιορίσει. Αν και οι προταθέντες ορισμοί τείνουν να συμφωνούν, εντούτοις παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις, ιδίως ως προς τα στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια της απάτης. Εκκινώντας από τον ευρύτερο ορισμό του Μπαλής,³ ως απάτη νοείται η εκ προθέσεως αθέμιτη παραπλάνηση άλλου σε δήλωση βούλησης.

Σύμφωνα με μία πρώτη προσέγγιση, μερίδα της θεωρίας και της νομολογίας εξομοιώνει την απάτη με την δόλια παραπλανητική συμπεριφορά,⁴ ενώ η αιτιακή αλυσίδα⁵ προς την κατάρτιση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας αντιμετωπίζεται είτε ως περαιτέρω προϋπόθεση της ακύρωσης - υπό τις προϋποθέσεις των ΑΚ 147 επ. - της δικαιοπραξίας⁶ είτε ως στοιχείο της έννοιας της απάτης.⁷

² Τούσης, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, §80, σελ. 441· Αντίθετα στο Ποινικό Δίκαιο το έγκλημα της απάτης, το οποίο τυποποιείται ως αξιόποινη συμπεριφορά στο άρθρο 386 ΠΚ, τελεί «όποιος με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων βλάπτει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με σκοπό από τη βλάβη αυτή να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος τιμωρείται με φυλάκιση και χρηματική ποινή». Εντούτοις, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, η απάτη του αστικού κώδικα δεν συμπίπτει με την αντίστοιχη έννοια του ποινικού κώδικα.

³ Μπαλής, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, § 48, σελ. 145. Την ίδια ευρεία προσέγγιση της έννοιας της απάτης ακολουθούν και οι Σημαντήρας, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, § 41, αρ. 751, σελ. 560· Λαδάς Π., Γενικές Αρχές, § 41, αρ. 1, σελ. 406· Βλ. Παπαντωνίου, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, § 71, σελ. 409 για την επίδραση της διδασκαλίας του Μπαλή στη νομολογία· Τούσης, ό.π., σελ. 441, ο οποίος αναφέρει ότι στο προϊσχύσαν βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο η απάτη οριζόνταν ως η σκόπιμη και παράνομη παραπλάνηση.

⁴ Το ζήτημα του αν πρόκειται κατ' ακριβολογία για σκοπούς, με την έννοια του άμεσου δόλου α' βαθμού, εξετάζεται παρακάτω, στην § 1.3. Στα πλαίσια αυτά έχουν προταθεί οι ακόλουθοι ορισμοί. Βλ. ενδεικτικά Σημαντήρα, ό.π., §41, σελ. 560, σύμφωνα με τον οποίο «απάτη είναι η συμπεριφορά ενός ατόμου που κατευθύνεται με πρόθεση να διαστρέψει τα πραγματικά περιστατικά, ώστε να παραχθούν σε κάποιον άλλο ψευδείς ή δολοφονικές παραστάσεις με σκοπό αυτός ο άλλος να πλανηθεί και κάτω από την πλάνη του αυτή να πεισθεί και να προβεί σε δήλωση βούλησης, την οποία αλλιώς δεν θα έκανε». Όπως σημειώνει ο Καυκάς, Η απάτη και απειλή εν ταις δικαιοπραξίαις, Αρμ 1947, 433, «η έννοια της κακόβουλης εξαπάτησης συνίσταται στην ενάντια στην καλή πίστη γενόμενη παράσταση ψευδών γεγονότων μετά ή άνευ δολίων μηχανορραφιών, στην απόκρυψη αληθών γεγονότων, στην εξαφάνιση στοιχείων ή απομάκρυνση των προσώπων, τα οποία θα μπορούσαν να πληροφορήσουν ή να συμβουλευέσουν τον δηλούντα, με σκοπό την πρόκληση σε εκείνον πλάνης, προς έκφραση ορισμένης δήλωσης βούλησής του». Η έννοια της απάτης του ΑΚ κατά τον Μπόσδα, Η απάτη ως λόγος ακυρώσεως των δικαιοπραξιών, ΕΕΝ 1949, 547 «προϋποθέτει την εκ δόλου πρόκληση, ενίσχυση ή διατήρηση απατηλών παραστάσεων ή την συγκάλυψη αληθών γεγονότων προς τον σκοπό της δημιουργίας πλάνης σε άλλον, εξαιτίας της οποίας ο τελευταίος προβαίνει σε δήλωση βούλησης, στην οποία αλλιώς δεν θα προέβαινε ή θα προέβαινε υπό άλλους όρους». Τσαταλά, Η απάτη ως λόγος ακυρωσίας §5 Ι, αρ. 41, σελ. 40 – 41, υποστηρίζει ότι «απάτη είναι η ενσυνείδητη και από πρόθεση συμπεριφορά ορισμένου προσώπου, η οποία αποσκοπεί, διαμέσου της δημιουργίας, διατήρησης ή ενίσχυσης πλανημένης αντίληψης σε άλλο πρόσωπο, στο να προβεί το τελευταίο σε δήλωση βούλησης συγκεκριμένου περιεχομένου». Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 209/2018, 1270/2011, 1557/2010, 463/2008 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵ Σε αιτιακή αλυσίδα αναφέρεται ο Χριστοδούλου: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 46, σελ. 322.

⁶ Μπαλής, Γενικά Αρχαία, ό.π., σελ. 146· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 409.

⁷ Βλ. ΑΠ 1270/2011, 1557/2010, ΑΠ 209/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Καρακάωστα, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 322, σελ. 121· Βαθρακοκόλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147, σελ. 628· Αυγουστιανάκη, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 3 σελ. 82 υποσημ. 55.

Κατά μια δεύτερη θεώρηση, στην έννοια της απάτης, πέρα από την παραπλανητική συμπεριφορά, εντάσσεται και η περίπτωση κατά την οποία ο εξαπατήσας πράττει δολίως ώστε να παραχθεί, να διατηρηθεί ή ακόμη και να ενισχυθεί η πλάνη στην οποία ευρίσκεται ήδη ο εξαπατηθείς.⁸ Από μια μερίδα της θεωρίας είναι λοιπόν αναγκαίος, ως στοιχείο της έννοιας της απάτης, και ένας περαιτέρω σκοπός του απατώντος. Μάλιστα, αυτός ο σκοπός έχει λάβει διαφόρους χαρακτηρισμούς από τους θεωρητικούς μελετητές, όπως οι εξής: σκοπός επηρεασμού της βούλησης⁹ ή της δικαιοπρακτικής βούλησης¹⁰ ή της απόφασης του απατώμενου,¹¹ είτε ως σκοπός να προβεί αυτός σε δήλωση βούλησης¹² ή να συναφθεί ορισμένη δικαιοπραξία.¹³ Παραλλαγή της ως άνω προσέγγισης, αντιμετωπίζει τον σκοπό πρόκλησης δήλωσης βούλησης εκ μέρους του απατηθέντος όχι ως στοιχείο της έννοιας της απάτης, αλλά ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ακύρωση της δικαιοπραξίας.¹⁴ Μεμονωμένα έχει εκφραστεί και η άποψη ότι αυτός ο σκοπός επηρεασμού της δήλωσης βούλησης δεν μπορεί να νοηθεί ούτε ως προϋπόθεση της ακύρωσης λόγω απάτης.¹⁵

Σύμφωνα με μια τρίτη προσέγγιση, η οποία ακολουθείται και από μερίδα της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων, υπάρχει πλήρης ταύτιση της έννοιας της απάτης με τη νομοτυπική μορφή της ΑΚ 147 εδ. α'.¹⁶ Ως εκ τούτου, η απάτη ορίζεται ως η δόλια (ή σύμφωνα με άλλη διατύπωση, από πρόθεση) παραπλάνηση άλλου σε δήλωση βούλησης.¹⁷

Τέλος, έχοντας εξετάσει τους ανωτέρω ορισμούς αναφορικά με τη έννοια της αστικής απάτης, κρίνονται ως ορθότεροι, σύμφωνα με το γράμμα της ΑΚ 147, εκείνοι που δεν εντάσσουν σ' αυτήν και το περαιτέρω αποτέλεσμα της δήλωσης βούλησης του απατώμενου, δοθέντος ότι, στην ως άνω διάταξη η δήλωση βούλησης φαίνεται να αντιμετωπίζεται περισσότερο ως αποτέλεσμα παρά ως στοιχείο της απάτης. Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η απάτη

⁸ *Καράσης*, Εγχειρίδιο Γενικών Αρχών του Αστικού Δικαίου, Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, σελ. 106· *Λαδάς Π.*, ό.π., § 41 σελ. 406· *Κλαβανίδου* σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, αρ. 3, σελ. 417· *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 224· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 281· *Βλ. και Κ. Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 312· *Τούση*, ό.π., § 80, σελ. 440· *Ασπρογέρακας-Γρίβας*, Γενικές Αρχές του αστικού δικαίου, § 76, σελ. 319· *Παντελίδου*, Γενικές Αρχές, § 11, σελ. 491· *Γιαννόπουλος*, Γενικά Αρχαία Αστικού Κώδικος – ερμηνεία κατ' άρθρον, άρθρο 147 αρ. 1· *Κουμάνη* Παρατηρήσεις στην ΕφΙωαν 495/2007, Αρμ 2008, 689επ.

⁹ *Βλ. Κλαβανίδου* σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, Π., Α, αρ. 3, σελ. 417· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3.

¹⁰ *Βλ. Καράση*, ό.π., σελ. 106· *Λαδά Π.*, ό.π., § 41, σελ. 406 - 407.

¹¹ *Βλ. Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 224.

¹² *Βλ. Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 225· *Τούση*, ό.π., § 80, σελ. 440· *Ασπρογέρακας - Γρίβα*, ό.π., § 76, σελ. 319· *Γιαννόπουλο*, ό.π., άρθρο 147 αρ. 1.

¹³ *Βλ. Παντελίδου*, ό.π., § 11, αρ. 68, σελ. 491.

¹⁴ *Βλ. Μιχαηλίδη-Νουάρο*, Συνέπειαι του δόλου περί την κατάρτιση της συμβάσεως κατά τον Κώδικα, ΕΕΝ 1946, σελ. 210.

¹⁵ *Βλ. Κ. Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 5 και 46.

¹⁶ *Γαζής*, Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, § 17, σελ. 81· *Απ. Γεωργιάδης*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, §40, αρ. 44, σελ. 578· *Τριάντος*, Αστικός Κώδικας – ερμηνεία κατ' άρθρον, άρθρο 147 αρ. 1, σελ. 261· *Χριστακάκου*, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 957/2009, ΧρΙΔ 2010, σελ. 180. Πρβλ. *Φίλιο*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, § 135, σελ. 330, σύμφωνα με τον οποίο «απάτη είναι η δόλια πρόκληση, ενίσχυση ή διατήρηση της πλάνης άλλου σε σχέση με τη δήλωση βούλησής του»· *Μ. Μαργαρίτη/Α. Μαργαρίτη*, Επίτομη Ερμηνεία ΑΚ., άρθρα 147-149 αρ. 3, σελ. 120, όπου φαίνεται να προτιμάται ο ορισμός σύμφωνα με τον οποίο «ως απάτη νοείται κάθε συμπεριφορά, με την οποία ενσυνείδητα και από πρόθεση (αρκεί και ενδεχόμενος δόλος) προκαλείται σε άλλον πλάνη ή ενισχύεται ή διατηρείται πεπλανημένη αντίληψη αυτού, ώστε η συμπεριφορά αυτή να υπήρξε αποφασιστική για την κατάρτιση της δικαιοπραξίας ή τη συνολολόγηση ορισμένων κρίσιμων σημείων αυτής.»

¹⁷ *Βλ. ενδεικτικά* τις ΑΠ 745/2017 και 368/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

του ΑΚ δεν αφορά μόνο την ενέργεια (ή παράλειψη) του απατώντος αλλά φαίνεται να συμπεριλαμβάνει τουλάχιστον και το άμεσο αποτέλεσμα αυτής, ήτοι την πρόκληση πλάνης. Έτσι, προκρίνεται ως ορθότερη η δεύτερη από τις παραπάνω προσεγγίσεις, σύμφωνα με την οποία στον ορισμό της υπό εξέταση έννοιας περιλαμβάνεται και η πρόκληση της πλάνης, αλλά όχι και το περαιτέρω αποτέλεσμα της δήλωσης βούλησης από πλευράς του απατώμενου.

Πλην όμως, η προηγηθείσα ανάλυση και η προσπάθεια διερεύνησης του ορθότερου εκ των προταθέντων ορισμών έχει αποκλειστικά θεωρητική σημασία, αφού όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια της παρούσης, προκειμένου να ακυρωθεί η ελαττωματική δικαιοπραξία συνεπεία απάτης απαιτείται αυτή να οδήγησε πράγματι τον πλανηθέντα στην κατάρτιση δικαιοπραξίας.¹⁸ Διατηρείται όμως η αξία της ακριβούς οριοθέτησης της έννοιας της αστικής απάτης, εκτός του πλαισίου των διατάξεων της ακυρωσίας, ήτοι όταν αυτή αντιμετωπίζεται ως αδικοπρακτική συμπεριφορά.

Από τη νομοτυπική μορφή της απάτης, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 147 εδ. α' ΑΚ, που αναφέρει «*όποιος παρασύρθηκε με απάτη σε δήλωση βούλησης...*», προκύπτει ότι οι προϋποθέσεις¹⁹ της απάτης, οι οποίες θα εξεταστούν διεξοδικά κατωτέρω, είναι οι εξής: πλάνη του δηλούντος, δημιουργία (ή διατήρηση) παραπλάνησης ενός προσώπου από τη συμπεριφορά του εξαπατήσαντος, δόλος του εξαπατήσαντος, ελαττωματική βούληση του προσώπου που έχει εξαπατηθεί, ενώ τέλος απαραίτητο στοιχείο συνιστά η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της απάτης και της δήλωσης βούλησης.

1.2. Η παραπλανητική συμπεριφορά

1.2.1. Γενικές επισημάνσεις

Η απάτη ως ανθρώπινη συμπεριφορά μπορεί να λάβει, σύμφωνα με τη νομολογία²⁰ και τη θεωρία,²¹ ποικίλες μορφές. Ειδικότερα, εκδηλώνεται είτε μέσω θετικής πράξης (με την παράσταση

¹⁸ Κ. Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 312.

¹⁹ Βλ. σχετικά Μπαλή, ό.π., σελ. 145 – 146· Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55 Π Β σελ. 419 – 420· Απ. Γεωργιάδη, ό.π., § 40 ΙΙΙ σελ. 578 – 580· Τριαντό, ό.π., άρθρο 147 ΑΚ, σελ. 261 – 263. Αξίζει παρά ταύτα να σημειωθεί ότι ορισμένοι συγγραφείς (Βλ. ενδεικτικά Σημαντήρα, Γενικές Αρχές, § 41, σελ. 560 – 563· Τσαταλά, ό.π. § 5, σελ. 41 – 70) κάνουν λόγο για εννοιολογικά στοιχεία και όχι προϋποθέσεις της απάτης, ενώ άλλοι (Καράσης, ό.π. σελ. 106 – 108· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 147 ΑΚ αρ. 2 – 7, σελ. 224 - 226) αναφέρονται τόσο σε στοιχεία της απάτης όσο και σε προϋποθέσεις ακύρωσης λόγω απάτης.

²⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 745/2017, 368/2014: «[...] Η παραπλανητική συμπεριφορά μπορεί να συνίσταται είτε στην παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών (παρελθόντων, παρόντων ή μελλόντων) είτε στην απόκρυψη ή αποσιώπηση εφόσον, στην τελευταία, περίπτωση, ο αποσιωπών ή αποκρύπτων την αλήθεια έχει υποχρέωση να την αποκαλύψει είτε από το νόμο, είτε από την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, (ΑΠ 1225/10, ΑΠ 1246/10, ΑΠ 1399/2007)[...], ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²¹ Μπαλής, ό.π., σελ. 145-146· Σημαντήρας, ό.π., § 41, σελ. 561· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 408· Απ. Γεωργιάδη, ό.π., σελ. 579· Καράσης, ό.π., σελ. 107· Λαδάς ΙΙ, ό.π., σελ. 407· Κλαβανίδου ό.π., σελ. 403· Καρακατσάνης στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 3· Καράκωστας, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 322 και 325 - 327· Κ. Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 7· Βαθρακοκοίλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 4, σελ. 629· Μ. Μαργαρίτη/Α. Μαργαρίτη, Επίτομη Ερμηνεία ΑΚ, άρθρα 147-149 αρ. 3, σελ. 120· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3· Τριαντό, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 1, σελ. 261· Τσαταλάς, ό.π., § 5, σελ. 42. Πρβλ. και μάλλον ευρύτερους ορισμούς που είχαν διατυπωθεί παλαιότερα σε Μιχαηλίδης-Νουφρός, ό.π., ΕΕΝ 1946, 210· Καυκάς, ό.π., Αρμ., 1947, 433.

ψευδών γεγονότων ως αληθινών²² και αντιστρόφως, ήτοι αληθινών γεγονότων ως ψευδών) είτε δια παραλείψεως²³ (με την απόκρυψη ή την αποσιώπηση ή την ατελή ανακοίνωση αληθινών γεγονότων). Περαιτέρω είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι η απουσία αναφοράς της απόκρυψης ή της ατελούς ανακοίνωσης από ορισμένες θεωρητικές προσεγγίσεις,²⁴ οφείλεται, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια της παρούσας, στην έλλειψη ουσιώδους διαφοροποίησης από την αποσιώπηση. Υποστηρίχθηκε και η άποψη ότι η απάτη μπορεί να συντελεστεί δια της υπερπληροφόρησης, όπου η πληθώρα των πληροφοριών που κατακλύζουν τον αποδέκτη, καθιστούν αδύνατο τον εντοπισμό της κρίσιμης πληροφορίας.²⁵

Ακόμη, η προαναφερθείσα παραπλανητική συμπεριφορά συχνά αποκαλείται «παραπλάνηση».²⁶ Ωστόσο, όπως ορθά παρατηρείται, κρίνεται προβληματική η χρήση του όρου καθώς συνδέει την ενέργεια του εξαπατήσαντος με την επίδραση αυτής (την πλάνη του εξαπατηθέντος) και τη σχέση αίτιας - αποτελέσματος μεταξύ τους.²⁷ Εξ αυτού του λόγου, στην παρούσα μελέτη, προκρίνεται η υιοθέτηση του όρου «παραπλανητική συμπεριφορά».

1.2.2 Η έννοια του γεγονότος

Τα γεγονότα ως προς τα οποία παραπλανάται ο εξαπατηθείς έχουν την έννοια των καταστάσεων, των περιστατικών και των συμβάντων.²⁸ Ειδικότερα, έχουν εκφραστεί αντιρρήσεις ως προς τον χαρακτηρισμό «ψευδή γεγονότα». Όπως υποστηρίζεται,²⁹ το γεγονός ως «οντολογικό φαινόμενο» μπορεί να έχει συμβεί ή όχι, αντίθετα οι όροι αληθές και ψευδές συνιστούν κρίσεις που προσδιορίζουν στην πραγματικότητα τους ισχυρισμούς του απατώντος. Σε κάθε περίπτωση, προκείμενου να στοιχειοθετηθεί απάτη, απαιτείται η πλάνη του απατηθέντος να βασίζεται σε

²² Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 898/2000 ΕλλΔνη 41,1586, ΑΠ 26/2000 ΕλλΔνη 41,690, ΑΠ 654/1998 ΕλλΔνη 40,1528.

²³ Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται από τη στιγμή που ο νόμος δε διακρίνει, δεν είναι δυνατός ο αποκλεισμός της τέλεσης της απάτης δια παραλείψεως. Σχετικά με το εν λόγω ζήτημα, έχει προκύψει μια θεωρητική συζήτηση η οποία θα εξεταστεί αναλυτικά παρακάτω.

²⁴ Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 80· Φίλιος, ό.π., § 135, σελ. 331-332· Τούσης, ό.π., § 80, σελ. 444· Ασπρογέρακας-Γρίβας, ό.π., § 76, σελ. 319. Πρβλ. Παντελίδου, ό.π., § 11, ΙΙΙ, αρ. 69, σελ. 490, η οποία κάνει λόγο για παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών (ή αντίστροφα) ή για ενίσχυση πλανημένης αντίληψης ή για απόκρυψη αληθινών γεγονότων· Γιαννόπουλο, ό.π., άρθρο 147 αρ. 1, σελ. 409, κατά τον οποίο η απάτη συντελείται είτε θετικώς, με την υποβολή αναληθών γεγονότων ή την αλλοίωση των αληθών, είτε αρνητικώς με την αποσιώπηση γεγονότων ή την παράλειψη διάλυσης της υφιστάμενης πλάνης· Μπόδα, ό.π., EEN, 1949, σελ. 547, ο οποίος αναφέρεται σε απατηλές παραστάσεις ή συγκάλυψη αληθινών γεγονότων.

²⁵ Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 14, σελ. 314, με περαιτέρω παραπομπές.

²⁶ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 580· Κεράσης, ό.π., σελ. 106-107· Καρακώστας, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 325, σελ. 121· Ασπρογέρακας-Γρίβας, ό.π., § 76, σελ. 319.

²⁷ Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 6.

²⁸ Τσαταλάς, ό.π., § 5, αρ. 45, σελ. 42· Πρβλ. Κ. Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 55-57, ο οποίος προβαίνει στην αντίστοιχη διάκριση στο επίπεδο όμως της πλάνης, επισημαίνοντας ότι «κρίσιμη δεν είναι η φυσιογνωμία της παραπλανητικής ενέργειας, αλλά το σφαλερό αποτέλεσμα της».

²⁹ Λαδάς ΙΙ, ό.π., αρ. 5, σελ. 408· Κεράση, ό.π., σελ. 312 υποσημ. 4, ο οποίος για τον λόγο αυτό προτείνει τη διατύπωση «μέσω παραστάσεως ανύπαρκτων γεγονότων ως υπαρκτών και αντιστρόφως ή μέσω αποσιώπησεως υπαρκτών γεγονότων». Σε υπαρκτά και ανύπαρκτα γεγονότα αναφέρεται και τμήμα της νομολογίας. ΜονΕφΑΘ, 1258/2024: «Ειδικότερα η απατηλή συμπεριφορά συνίσταται είτε σε παράσταση ανύπαρκτων γεγονότων ως υπαρκτών κατά παράβαση του καθήκοντος αλήθειας είτε στην απόκρυψη ή αποσιώπηση ή ατελή ανακοίνωση υπαρκτών γεγονότων, των οποίων η αποκάλυψη σ' αυτόν που τα αγνοούσε επιβλόταν από το καθήκον διαφωτίσεώς του με βάση την καλή πίστη ή την υπάρχουσα ιδιαίτερη σχέση μεταξύ του δηλούντος ή επιχειρούντος την πράξη και εκείνου προς τον οποίο απευθύνεται η δήλωση ή του ωφελουμένου από την πράξη (Α.Π.541/2012, 41/2010)», ΑΠ 209/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

πραγματικά γεγονότα.³⁰ Αντίθετα, επισημαίνεται ότι δεν συνιστούν απάτη, η παρουσίαση προσδοκιών, η εξύμνηση ιδιοτήτων,³¹ οι αόριστοι έπαινοι,³² οι εικασίες για το μέλλον, οι απλές διαφημίσεις, η προσφορά υποσχέσεων, η εκφορά αξιολογικών κρίσεων³³ ή η έκφραση απόψεων αρεσκείας³⁴. Τέλος, έχει εκφραστεί η άποψη, ότι οι αστεϊσμοί μπορούν να θεμελιώσουν απάτη μόνο όταν ο εξαπατών έχει πρόθεση εξαπάτησης.³⁵

Έπειτα, δέον όπως επισημανθεί ότι, οι περιπτώσεις των γεγονότων της παραπλανητικής συμπεριφοράς, συνήθως σχετίζονται με την αρτιότητα, τη γνησιότητα, την αξία, την τιμή, τις ιδιότητες του αντικειμένου της δικαιοπραξίας,³⁶ την έννοια της δήλωσης βούλησης και τα παραγωγικά της αίτια.³⁷

Σε αντίθεση με τις ισχύουσες διατάξεις του ποινικού δικαίου,³⁸ η στοιχειοθέτηση της αστικής απάτης μπορεί να προκύψει από παραπλανητική συμπεριφορά αναγόμενη τόσο σε εσωτερικά όσο και σε εξωτερικά γεγονότα.³⁹ Πιο συγκεκριμένα, τα πρώτα σχετίζονται με τον εσωτερικό κόσμο του μετερχόμενου την απάτη ενώ τα δεύτερα γίνονται αντιληπτά από τρίτα πρόσωπα. Περαιτέρω, εξ αντιδιαστολής με τα γενικώς ισχύοντα στο ομώνυμο αδίκημα της απάτης του ΠΚ,⁴⁰ τα γεγονότα που συγκροτούν την έννοια της αστικής απάτης, σύμφωνα με την

³⁰ Γιαννόπουλος, Γενικά Αρχαί, άρθρο 147 ΑΚ, §1 περ. γ. σελ. 410.

³¹ Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ., Αστικός Κώδιξ, τ. Ι, άρθρο 147, αρ. 4, σελ. 225.

³² Ασπρογέρακας – Γρίβας, ό.π., §76, σελ. 319, παραθέτει χάριν παραδείγματος «το μηχάνημα είναι το καλύτερο του κόσμου».

³³ Γαζής, ό.π., §17, σελ. 80· Καυκάς, Αρμ., 1947, 435· Ασπρογέρακας – Γρίβας, ό.π., §76, σελ. 319· Βαθρακοκόιλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 629· Γιαννόπουλος, ό.π., άρθρο 147 αρ. 1.

³⁴ Καυκάς, ό.π., σελ. 435· Τούσης, ό.π., §80, σελ. 444 – 445 υποσημ. 4., κατά τον οποίο «η ανακοίνωση αβάσιμων συμπερασμάτων ή τεκμηρίων και η αποσιώπηση βάσιμων προσδοκιών», δεν θεμελιώνει απάτη.

³⁵ Ενδεικτικά, Καρακατσάνης σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ., Αστικός Κώδιξ, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 225.

³⁶ Ασπρογέρακας – Γρίβας, ό.π., §76, σελ. 319, όπου αναφέρει ως παράδειγμα τη διαβεβαίωση του πωλητή ότι το οικόπεδο είναι άρτιο και οικοδομήσιμο.

³⁷ Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 80· Ασπρογέρακας-Γρίβας, ό.π., §76, σελ. 319.

³⁸ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1/2019 (ποιν), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, §3, 1.3, σελ. 374 – 375· Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα – άρθρα 385 - 405, 2.1.2, σελ. 80 – 81.

³⁹ ΠρωτΧαν 896/1957 με σχολιαστικές παρατηρήσεις Χριστοδούλου, Νδικ 14, 166 - 169· ΑΠ 148/1961 με σχολιαστικές παρατηρήσεις Βαμβέτσου, ΝοΒ 1961, 628 επ. που γίνεται λόγος για «κατάσταση του εσωτερικού ή και του εξωτερικού κόσμου»· επίσης, ΑΠ (ποιν) 416/2001 όπου αναφέρεται: «Έτσι η υπόσχεση εκπληρώσεως παροχής σε μελλοντικό χρόνο συνδυαζόμενη με ψευδή παράσταση ενός εσωτερικού γεγονότος ως αληθινού, όπως είναι η ενδιάθετη πρόθεση του δράστη να μην εκτελέσει τη συμβατική ή νόμιμη υποχρέωσή του στο μέλλον, δεν εμπίπτει στην έννοια του γεγονότος και άρα δεν στοιχειοθετείται το έγκλημα της απάτης. Πράγματι στην περίπτωση αυτή ανακύπτει ενδεχομένως μόνο αστική διαφορά, γιατί η υπόσχεση εκπληρώσεως παροχής στο μέλλον με την πρόθεση αθέτησής της δεν έχει εξωτερική υπόσταση και δεν υποπίπτει άμεσα στις αισθήσεις εκείνου προς τον οποίο δίνεται αφού αναφέρεται στην ενδόμυχη πρόθεση του δράστη και στη διάνοια αυτού που τη δίνει.» ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ· Καραύης, ό.π., σελ. 312· Τσαταλάς, ό.π., § 4, σελ. 37.

⁴⁰ Όπου αναφέρεται κατά κόρον ότι τα ψευδή γεγονότα οφείλουν να συνδέονται με το παρελθόν ή το παρόν και όχι με το μέλλον. Για την ως άνω κρατούσα αντίληψη στο τομέα του ποινικού δικαίου βλ. ενδεικτικά Παπαδαμάκη, ό.π., 2.1.2., σελ. 80-81· Μυλωνόπουλο, ό.π., § 3, σελ. 372 - 373· και από την πάγια νομολογία των ποινικών δικαστηρίων ενδεικτικά την ΑΠ 1/2019 (ποιν), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Αντίθετος ο Μπιτζιλέκης, Γεγονότα και Κρίσεις στο Δίκαιο και ειδικότερα στο Ποινικό Δίκαιο, 1999, σελ. 31 επ. και ιδίως βλ. σελ. 39-41.

κρατούσα άποψη σε νομολογία⁴¹ και θεωρία,⁴² μπορούν να είναι παρελθόντα,⁴³ παρόντα⁴⁴ ή μέλλοντα.⁴⁵ Έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη, η οποία εκκινώντας από την ετυμολογία της λέξης «γεγονός»⁴⁶ απορρίπτει την αναγωγή αυτού στο μέλλον. Αναλυτικότερα, η άποψη αυτή στηρίζεται στο επιχείρημα ότι το γεγονός ταυτίζεται με την έννοια της αποδείξεως και ως εκ τούτου «ό,τι δεν έχει ακόμα συμβεί, είναι απλώς προβλέψιμο, [...] δεν είναι ακόμη γεγονός» δεν είναι αντικείμενο αποδείξεως και άρα απάτης.⁴⁷

Αυτή η θεώρηση, ωστόσο, κρίνεται εσφαλμένη, δοθέντος ότι είναι γνωστή η έννοια του μελλοντικού και αβέβαιου γεγονότος στον ΑΚ. Ειδικότερα, στα πλαίσια του ρυθμιστικού πεδίου των διατάξεων των άρθρων 201 ΑΚ (αναβλητική αίρεση) και 202 ΑΚ (διαλυτική αίρεση),⁴⁸ καταδεικνύεται η εξάρτηση της επέλευσης – ή της ανατροπής – των εννόμων αποτελεσμάτων από γεγονός μελλοντικό και αβέβαιο. Τέλος, επιχείρημα κατά αυτής της άποψης, αντλείται από το γράμμα του νόμου, καθώς η αμφιλεγόμενη έννοια του γεγονότος δεν συμπεριλαμβάνεται στη διάταξη της απάτης, ώστε να μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι καθοριστική ή υποχρεωτική η στενή γραμματική της ερμηνεία.

1.2.3. Η παραπλανητική συμπεριφορά ως παράλειψη – Το καθήκον διαφώτισης

Όπως προειπώθηκε, η απάτη δύναται να συντελεστεί και με απόκρυψη, αποσιώπηση ή ατελή ανακοίνωση της αλήθειας, και ιδιαίτερα των στοιχείων που έχουν τη δυνατότητα να επιδράσουν στη βούληση, και έτι περαιτέρω στη δήλωση του εξαπατηθέντος.⁴⁹ Πάντως καίτοι οι

⁴¹ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 201/2021: «[...]ενώ δεν αποκλείεται η τυχόν χρησιμοποιηθείσα για την απάτη ψευδής παράσταση να αναφέρεται σε μελλοντικό γεγονός [...]» ΑΠ 402/2018, 368/2014: «Η παραπλανητική συμπεριφορά μπορεί να συνίσταται είτε στην παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών (παρελθόντων, παρόντων ή μελλόντων)» ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴² Βλ. Απ. Γεωργιάδη, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 46, σελ. 79· Σημαντήρα, ό.π., § 41, αρ. 752, σελ. 560· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 410· Π. Λαδά, ό.π., § 41 Ι, αρ. 1, σελ. 408· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, ΙΙ, Α., αρ. 3, σελ. 417· Καρακατσάνη στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 224· Καράκωστα, Αστικός Κώδικας άρθρο 147 αρ. 323, σελ. 121· Κ. Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 58 επ., σελ. 325· Φίλιο, ό.π., § 135Β, σελ. 331· Τούση, ό.π., § 80, σελ. 442 υποσημ. 1· Παντελίδου, ό.π., § 11, ΙΙΙ, αρ. 72, σελ. 492· Βαθρακοκοίλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 4, σελ. 629· Μ. Μαργαρίτη/Α. Μαργαρίτη, Επίτομη Ερμηνεία ΑΚ, άρθρα 147-149 αρ. 3, σελ. 120· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 281· Τριάντο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 261.

⁴³ Βλ. ενδεικτικά ΕφΠειρ 268/2010, ΕφΑΔ 2011, 315, όπου η πωλήτρια ακινήτων εξαπατήθηκε από την αγοράστρια, η οποία την είχε διαβεβαιώσει για την τραπεζική κατάθεση του τιμήματος.

⁴⁴ Βλ. ενδεικτικά ΕφΘεσ 1412/2005 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, σχετικά με τη ψευδή διαβεβαίωση του πωλητή ότι το πωλούμενο ακίνητο δεν είναι δάσος αλλά το είχε αποκτήσει με τα προσόντα της έκτακτης χρησικτησίας.

⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 703/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου ο εναγόμενος τέλεση απάτη, πείθοντας τον ενάγοντα να καταθέσει χρήματα για μελλοντική επένδυση στο χρηματιστήριο, τα οποία τελικά ο ίδιος ιδιοποιήθηκε.

⁴⁶ Επισημαίνεται ότι το «γεγονός» είναι μετοχή παρακειμένου του ρήματος γίγνομαι.

⁴⁷ Καράσης, Το πρόβλημα της εφαρμογής της ΑΚ 149§2, ΕλλΔνη, 2000, σελ. 312-313, όπου μεταξύ άλλων κρίνει άνευ θεμελίωσης την αντίθετη άποψη που εντάσσει στον πυρήνα της απάτης και μελλοντικά περιστατικά. Μάλιστα, υπογραμμίζει την σύγχυση γεγονότος και της κρίσεως, που οδηγεί η υιοθέτηση της ως άνω άποψης. Επίσης επισημαίνει ότι η άποψη αυτή προκαλεί κλυδωνισμό αφενός στη μεθοδολογία και αφετέρου στο δόγμα του αστικού δικαίου.

⁴⁸ Ειδικότερα, στο μεν άρθρο 201 ΑΚ ορίζεται ότι: «Αν με τη δικαιοπραξία τα αποτελέσματά της εξαρτήθηκαν από γεγονός μελλοντικό και αβέβαιο (αίρεση αναβλητική), τα αποτελέσματα αυτά επέρχονται μόλις συμβεί το γεγονός (πλήρωση της αίρεσης)», στο δε άρθρο 202 ΑΚ προβλέπεται ότι: «Αν με τη δικαιοπραξία εξαρτήθηκε η ανατροπή των αποτελεσμάτων της από γεγονός μελλοντικό και αβέβαιο (αίρεση διαλυτική), μόλις συμβεί το γεγονός αυτό πάει η ενέργεια της δικαιοπραξίας και επανέρχεται αυτοδικαίως η προηγούμενη κατάσταση».

⁴⁹ Μπαλής, Γενικά Αρχαί, § 48, σελ. 144 – 145· Καράσης, ό.π., σελ. 107· Σημαντήρας, ό.π., § 41, αρ. 751, σελ. 560 – 561· Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, § 6, σελ. 312· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 408.

όροι απόκρυψη και αποσιώπηση εκλαμβάνονται ως ταυτόσημοι από τη θεωρία,⁵⁰ αυτό δεν είναι ορθό. Εξάλλου, δοθέντος ότι, κατά το γράμμα του νόμου, τόσο στον ΑΚ⁵¹ όσο και στον ΠΚ (386), τίθεται διαζευτικά, κρίνεται σκόπιμη η αποφυγή σύγχυσης των εννοιών. Πιο συγκεκριμένα, με τον όρο αποσιώπηση (ή παρασιώπηση) αποδίδεται η μη ανακοίνωση κάποιου γεγονότος⁵², ενώ ως απόκρυψη νοείται στο αστικό⁵³ αλλά και στο ποινικό δίκαιο⁵⁴ η με θετική ενέργεια⁵⁵ παρεμπόδιση κάποιου να λάβει γνώση της αλήθειας. Περαιτέρω, ατελής ανακοίνωση συνιστά και η γνωστοποίηση της μερικής αλήθειας.⁵⁶

Κατά την ομόφωνη άποψη της θεωρίας, η απόκρυψη της αλήθειας δεν αποτελεί σε κάθε περίπτωση απατηλή συμπεριφορά και άρα στοιχειοθέτηση απάτης. Γίνεται δεκτό ότι για τη τέλεση της απάτης δια παραλείψεως απαιτείται η πρόσθετη προϋπόθεση της υποχρέωσης αποκάλυψης⁵⁷ της αλήθειας – ή κατά την ευρύτερη έννοια υποχρέωση διαφώτισης –.⁵⁸ Προς επίρρωση αυτής της θέσης, επισημαίνεται ότι η σιωπή δεν συνεπάγεται σε κάθε περίπτωση την πλήρωση των όρων της απάτης, διότι τότε θα κλονίζονταν η εμπιστοσύνη των συναλλασσόμενων.⁵⁹

⁵⁰ *Κανκάς*, ό.π., Αρμ., 1947, σελ. 434· *Παντελίδου*, ό.π., § 11, αρ. 69, σελ. 491, η οποία κάνει λόγο αποκλειστικά για απόκρυψη, εννοώντας μάλλον κάθε παράλειψη γνωστοποίησης της αλήθειας· Όπως υπογραμμίζει και ο *Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 7 υποσημ. 6, οι δύο όροι χρησιμοποιούνται συχνά με την ίδια έννοια στη νομολογία. Βλ. ενδεικτικά τη χρήση των δύο όρων στην Εφαθ 2201/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία «Οι κατά περίπτωση αρμόδιοι τραπεζικοί υπάλληλοι σκοπίμως απέκρυψαν (αποσιώπησαν) από τους εφεισιβλήτους την πραγματική φύση και λειτουργία των επιδίκων επενδυτικών προϊόντων (...), ιδίως δε οι ως άνω τραπεζικοί υπάλληλοι εκ προθέσεως απέκρυψαν και δεν επισήμαναν στους εφεισιβλήτους τους ιδιαίτερος δυσμενείς όρους (...) αποσιωπώντας τους κινδύνους».

⁵¹ Κατά την ΑΚ 557 «Ο πωλητής δεν μπορεί να επικαλεστεί την παραγραφή των προηγούμενων άρθρων, αν απέκρυψε ή αποσιώπησε με δόλο την έλλειψη ανταπόκρισης» διάταξη τροποποιήθηκε ακριβώς με την προσθήκη των λέξεων «ή αποσιώπησε». Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί ότι με το ν. 3043/2002 προστέθηκε στο εν λόγω άρθρο η φράση «ή αποσιώπησε».

⁵² *Τούσης*, ό.π., § 80, σελ. 444. Πρβλ. στο πλαίσιο ερμηνείας της ΑΚ 557, ενδεικτικά *Απ. Γεωργιάδη*, Ενοχικό Δίκαιο – Ειδικό μέρος, § 10α, σελ. 143.

⁵³ *Απ. Γεωργιάδη*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο § 10α, αρ. 84 σελ. 143, σύμφωνα με τον οποίο, κατά την ΑΚ 557, «δόλια απόκρυψη είναι η χρήση μέσων για να εμποδιστεί ο αγοραστής να αντιληφθεί την έλλειψη ανταπόκρισης, και δόλια απόκρυψη [...] η μη γνωστοποίηση του ελαττώματος του πράγματος στον αγοραστή από τον πωλητή που το γνωρίζει».

⁵⁴ *Μυλωνόπουλος*, ό.π., § 3, 2.2 - 2.3, σελ. 385 - 387· *Παπαδαμάκης*, ό.π., 2.1.2., σελ. 86 - 88.

⁵⁵ Πρβλ. *Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 7 υποσημ. 4, σελ. 313, κατά τον οποίο η χρήση του όρου απόκρυψη εμπεριέχει τον κίνδυνο περιορισμού της απάτης μόνο σε θετικές ενέργειες· *Καραμπαζό* σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, τ. Ι, άρθρο 557 αρ. 2, σελ. 300.

⁵⁶ *Τσαταλάς*, ό.π., § 5, II, γ., αρ. 56, σελ. 50, ο οποίος επισημαίνει «Εξάλλου, ατελής ανακοίνωση αληθινών γεγονότων υπάρχει όταν γνωστοποιείται η αλήθεια σε κάποιο βαθμό, όχι όμως και πλήρως»· Πρβλ. περαιτέρω παραπομπές σε γερμανική βιβλιογραφία υποσημ. 106, που υποστηρίζουν ότι «μισές αλήθειες και ατελείς πληροφορίες πρέπει να κατατάσσονται στις ενεργητικές παραπλανητικές ενέργειες»

⁵⁷ *Σπυριδάκης Ι./Περάκης Ε*, Αστικός Κώδικς, άρθρο 147, αρ. 1.

⁵⁸ *Μπαλής*, Γενικά Αρχαία, σελ. 146· *Γαζής*, § 17, σελ. 80· *Καράσης*, ό.π., σελ. 107· *Σημαντήρας*, ό.π., § 41, σελ. 561· *Παπαντωνίου*, § 71, σελ. 410· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., σελ. 512· *Λαδάς Π.*, ό.π., § 41, I, αρ. 4, σελ. 407· *Κλαβανίδου* σε *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ό.π., § 55, II, αρ. 4, σελ. 418· *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 224· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 322 και 327, σελ. 121 και σελ. 122 αντίστοιχα· *Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 7, σελ. 313· *Φίλιος*, § 135 Β, σελ. 332· *Τούσης*, ό.π., § 80, σελ. 444 υποσημ. 4· *Απρογέρακας-Γρίβας*, ό.π., § 76, σελ. 319· *Παντελίδου*, ό.π., § 11, III, Α, αρ. 69, σελ. 491· *Βαθρακοκόλη*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 1 και 4, σελ. 628 και σε. 629 αντίστοιχα· *Μ. Μαργαρίτη/Α. Μαργαρίτη*, Επίτομη Ερμηνεία ΑΚ, άρθρα 147-149 αρ. 3, σελ. 120· *Γιαννόπουλος*, ό.π., σελ. 412· *Βαρελά* σε *Γεωργιάδη ΣΕΑΚ*, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 281· *Τριάντος*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 262· *Κανκάς*, ό.π., Αρμ., 1947, σελ. 434· *Μπόσδας*, ό.π., ΕΕΝ, 1949, σελ. 548· *Τσαταλάς*, ό.π., § 5, σελ. 45· ΑΠ 209/2018, 745/2017, 368/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵⁹ *Χριστοδούλου* σε: *Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 7, σελ. 313.

Ως προς το πεδίο του καθήκοντος διαφώτισης γίνεται δεκτό ότι περιλαμβάνει την παροχή διασαφητικών πληροφοριών και εξηγήσεων, ιδίως εκείνων που δύναται να ασκήσουν επιρροή στην απόφαση του προσώπου.⁶⁰ Ο δικαιολογητικός λόγος της υποχρέωσης διαφώτισης⁶¹ έγκειται στην εξασφάλιση της ελεύθερης βούλησης του δικαιοπρακτούντος.⁶²

Δοθέντος ότι τα συμβαλλόμενα μέρη προωθούν εξ ορισμού τα ίδια συμφέροντά τους,⁶³ η θεωρία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν υφίσταται μια γενική υποχρέωση διαφώτισης.⁶⁴ Ανακύπτει συνεπώς το εξής ερώτημα: υπό ποιες περιστάσεις ενεργοποιείται το σχετικό καθήκον πληροφόρησης. Κατά πάγια θέση της θεωρίας, δεν υπάρχει ένας ενιαίος και γενικός κανόνας που να οριοθετεί εκ των προτέρων τις περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται η σχετική υποχρέωση.⁶⁵ Εξ αυτού του λόγου, γίνεται δεκτό ότι η έκταση του καθήκοντος προσδιορίζεται *in concreto* με βάση υποκειμενικά και αντικειμενικά κριτήρια.⁶⁶ Ως κρίσιμα στοιχεία, συνήθως προτείνονται από τη θεωρία, αφενός η συναλλακτική εμπειρία των συμβαλλομένων μερών⁶⁷ και αφετέρου το είδος, η φύση,⁶⁸ το περιεχόμενο και ο σκοπός⁶⁹ της υπό κατάρτιση δικαιοπραξίας.⁷⁰ Πάντως, στη νομολογία συχνά αναφέρεται ως κριτήριο για το αν υφίσταται ή όχι υποχρέωση διαφώτισης, «η υπάρχουσα ιδιαίτερη σχέση μεταξύ αυτού και εκείνου, προς τον οποίο απηύθυνε τη δήλωσή του».⁷¹

Προχωρώντας στις πηγές της υποχρέωσης διαφώτισης – η όποια όπως αναδείχθηκε ανωτέρω είναι καίρια για τη θεμελίωση της απάτης δια παραλείψεως – αρχικά θα αναφερθούμε

⁶⁰ Βλ. ενδεικτικά *Βαρελά*, σε Απ. Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3 σελ. 281· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §26, I, αρ. 12, σελ. 152· *Τσαταλά*, ό.π., §5 II γ, αρ. 57, σελ. 40 – 41.

⁶¹ Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η εν λόγω υποχρέωση θεμελιώνεται μόνο κατ' εξαίρεση όπως υποστηρίζουν οι συγγραφείς *Τούσης*, ό.π., §80, σελ. 444 – 445· *Λαδάς Π.*, ό.π., §36, αρ. 46, σελ. 226· *Βαλτούδης*, σε: Πώληση Επιχείρησης, §4, σελ. 83· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §26, I, αρ. 12, σελ. 152.

⁶² *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 3, I, 1, σελ. 224· *Λαδάς Π.*, ό.π., §36, III, αρ. 48, σελ. 226.

⁶³ *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 3, σελ. 224· Βλ. επίσης *Λαδά Π.*, ό.π., III, αρ. 44, σελ. 225, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «καθένας από τους συναλλασσόμενους φέρει το βάρος συγκεντρώσεως των αναγκαίων πληροφοριών», ανταποκρινόμενος στην «αρχή της πληροφοριακής αυτουπευθυνότητας» βλ. και *Κορνηλάκη*, Η ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω μονομερούς πλάνης ως προς τις ιδιότητες του πράγματος, ΕπισκεΔ, 2013, 532, ο οποίος τονίζει τη σημασία της «πληροφοριακής ασυμμετρίας» μεταξύ των συναλασσόμενων, θεωρώντας την θεμέλιο λίθο των συναλλαγών.

⁶⁴ *Βαλτούδης*, σε: Πώληση Επιχείρησης, §4, σελ. 79· *Βαλτούδης*, Ζητήματα περιεχομένου και έκτασης της αποζημίωσης στην προσυμβατική ευθύνη, ΧρΙΔ Ε/2005, 689, κάνει λόγο για την «ατομικιστική και ηθικά χρωματισμένη» «αρχή της πληροφοριακής αυτουπευθυνότητας». Περαιτέρω, υπογραμμίζει ότι η υποχρέωση διαφώτισης υπάρχει στην εξαιρετική περίπτωση που το ένα μέρος καίτοι κατέχει ή μπορεί να συγκεντρώσει κρίσιμες πληροφορίες για τη σύμβαση, εναντίον με το άλλο, και επιλέγει να μη τις γνωστοποιήσει.

⁶⁵ *Τσαταλάς*, ό.π., §5 II, αρ. 58 σελ. 51· *Καράσης*, ό.π., II, σελ. 107· *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 147 ΑΚ, §3, σελ. 224· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας – ερμηνεία-σχόλια-νομολογία, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 327 σελ. 122· *Παπαντωνίου*, ό.π., §71, σελ. 410.

⁶⁶ *Λαδάς Π.*, ό.π., §36, III, αρ. 48, σελ. 226· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §26, I, αρ. 12, σελ. 152.

⁶⁷ *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §26, I, αρ. 12, σελ. 152, η οποία προσθέτει και την επαγγελματική ιδιότητα ενώ ο *Γαζής* στο βιβλίο Γενικά Αρχαί §17, σελ. 80, τονίζει ότι ο επαγγελματικός σύνδεσμος επαυξάνει αυτή την υποχρέωση.

⁶⁸ *Λαδάς Π.*, ό.π., §36, αρ. 51, III, σελ. 227.

⁶⁹ *Φίλιος*, ό.π., §135 Β, σελ. 332.

⁷⁰ Τέλος, επισμαίνεται η σημασία του κερδοσκοπικού ή όχι χαρακτήρα της σύμβασης σε *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §26, I, αρ. 12, σελ. 152 και *Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρο 147 αρ. 3, αρ. 3, σελ. 224.

⁷¹ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 745/2020· ΑΠ 715/2011, ΤΝΠΝΟΜΟΣ Ωστόσο, η θέση αυτή δεν μένει αναντίρρητη στο χώρο της θεωρίας βλ. ενδεικτικά, *Απ. Γεωργιάδη*, ο οποίος στο βιβλίο των Γενικών Αρχών του (§ 40, III, αρ. 46, σελ. 579), υποστηρίζει ότι πρόκειται για ειδικότερη έκφανση της δεύτερης περίπτωσης της καλής πίστης και όχι αυτοτελή περίπτωση, καθώς αυτή τη σχέση δεν τη χαρακτηρίζει μόνο το στοιχείο της εμπιστοσύνης αλλά και της πίστης.

στον ίδιο το νόμο. Πιο συγκεκριμένα, ειδικές διατάξεις του αστικού κώδικα επιβάλλουν υποχρεώσεις ενημέρωσης.⁷² Ακόμη, αντίστοιχες ρυθμίσεις ευρίσκονται και σε διατάξεις ειδικών νομοθετημάτων, εκτός του ΑΚ.⁷³ Συμπληρωματικά, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι η υποχρέωση θα ήταν ισχυρή και χωρίς την ρητή αναφορά του νόμου ως απόρροια των διατάξεων που θεμελιώνουν την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων (197 – 198 ΑΚ).⁷⁴ Σε κάθε περίπτωση, όπως εύστοχα επισημαίνεται από τα θεωρία και τη νομολογία, το καθήκον παροχής πληροφοριών επιβάλλεται από την αρχή της καλής πίστης (δικαιοπρακτικό θεμέλιο της οποίας συνιστά το άρθρο 288 ΑΚ)⁷⁵ και από τα συναλλακτικά ήθη.⁷⁶

1.2.4. Η εφαρμογή της προβληματικής του «δικαιώματος στο ψέμα» στο αστικό δίκαιο

Παρά τις παραπάνω διαπιστώσεις, εκπρόσωποι της θεωρίας υποστηρίζουν ότι η αποσιώπηση αληθινών γεγονότων, ως απάντηση σε μια ανεπίτρεπτη ερώτηση, δεν συνιστά απάτη.⁷⁷ Η αναφερόμενη προβληματική έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τον κλάδο του εργατικού

⁷² Βλ. ενδεικτικά άρθρα 303, 304, 456 εδ. α', 519, 718, 1222 εδ. α', 1880 και 1964 παρ. 2 ΑΚ, δοθέντος ότι όπως επισημαίνεται και από τον κ. Τσαταλάς, ό.π., §5, Παρ. 61, σελ. 52 – 53, η απαρίθμηση των διατάξεων είναι ενδεικτική

⁷³ Τσαταλάς, ό.π., §5, Παρ. 62, σελ. 53, Βλ. περιπτώσιολογία σε Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 24-43, σελ. 316 - 321.

⁷⁴ Ασπρογέρακας – Γρίβας, ό.π., § 76, σελ. 319· Βαλτούδης, Πώληση Επιχείρησης, ό.π., §4, σελ. 78· Παπαντωνίου, Η καλή πίστις, σελ. 164 – 165· Μπαρμπαλιάς, Η κατά τα άρθρα 197 και 198 Α.Κ. ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων, ΝοΒ, 1974, 736, υπογραμμίζει ότι η καθιέρωση της καλής πίστης στο στάδιο των διαπραγματεύσεων αντιβαίνει της τότε επικρατούσας αρχής του ρωμαϊκού δικαίου «έξεστι τους συναλλασσομένους αλλήλους περιγράψαι», η οποία είχε ως μοναδικό της όριο το νομικό αξίωμα «neque malitiis indulgendum est». Έτσι, αποφεύγονται οι παραπλανήσεις και οι αμοιβαίες απόπειρες εξαπάτησης μεταξύ των μερών της διαπραγμάτευσης, ενώ ταυτόχρονα καλλιεργείται ένα πνεύμα εμπιστοσύνης που διευκολύνει την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων. Συνεχίζοντας, ο Χριστοδούλου στο βιβλίο του, Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή – Συμβολή στη θεωρία των ελαττωμάτων της δικαιοπρακτικής βουλήσεως, §7 αρ. 12, σελ. 224 σημαίνει ότι, «καταλύτη για την σχετική συζήτηση στις μέρες μας αποτελεί όχι τόσο το αμφισβητούμενης βασιμότητας αξίωμα «έξεστι τοις συναλλασσομένοις περιγράψαι αλλήλους», όσο η αναγνώριση του δικαιώματος του κάθε συμβαλλομένου στον γενικότερο πληροφοριακό του αυτοκαθορισμό και δη στο απόρρητο των προσωπικών του δεδομένων (Σ 9Α και ν. 2472/1997)»· Κουτσουράδης, Η ροή πληροφοριών στις αστικές έννομες σχέσεις, σελ. 175 – 177. Τέλος, επισημαίνεται ότι στο πεδίο των διαπραγματεύσεων, γεννώνται και οι υποχρεώσεις προστασίας κατά την γερμανική θεωρία, βλ. Πουλιάδης, Οι «υποχρεώσεις προστασίας» (των εννόμων αγαθών του συμβαλλομένου) στο δίκαιο της συμβατικής και προσυμβατικής ευθύνης, Αρμ., 1983, 741 επ.

⁷⁵ Γαζής, ό.π., §17, σελ. 80· Καρασής, ό.π., σελ. 107· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55, Π, Α., αρ. 4, σελ. 418· Βαθρακοκοιλής, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 4, σελ. 629. Αναφορικά με την έννοια της αντικειμενικής καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών βλέπε ενδεικτικά Σταθόπουλο, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, §5 I 2 αρ. 12, σελ. 87 επ.· Μπαρμπαλιάς, ΝοΒ, ό.π., 735. Ως προς τη δυσχέρεια του ζητήματος βλ. Τούση (ό.π., σελ. 444 υποσημ. 4), ο οποίος παραθέτει τη σκέψη του Regelsberger, κατά τον οποίο «Δυσχερές είναι το ζήτημα της ανευρέσεως των ορίων μεταξύ της υπό του δικαίου συγχωρούμενης και της απατηλής αποσιώπησεως. Πρέπει τις εξίσου να προσέχη τόσον ίνα μη υιοθετή εν πάση νομική κρίσει του καθαρώς ηθικήν άποψιν όσον και να μη επιθέτη την σφραγίδα του δικαίου επί ελαστικής και χαλαράς ηθικής των συναλλαγών».

⁷⁶ ΕφΚρητ 27/2022, Αρμ., 2022, σελ. 1440, όπου τονίζεται ότι η υποχρέωση διαφώτισης αποτελεί έκφραση της καλής πίστης και ειδικότερη μορφή της υποχρέωσης πρόνοιας, ασφάλειας και προστασίας. Βλ. επίσης Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, §5, σελ. 258-259· Βλ. ενδεικτικά Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, §18, σελ. 315. Μάλιστα, ορισμένοι θεωρητικοί συγγραφείς συμπεριλαμβάνουν και τα χρηστά ήθη στις πηγές αυτές (βλ. ενδεικτικά Καρακασιάνης στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 224· Καρακώστας, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 322 και 327· Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 12, σελ. 314· Κωκάς, ό.π., σελ. 434. Πρβλ. Τσαταλάς, ό.π., αρ. 66, σελ. 55, ο οποίος διατυπώνει αμφιβολίες για την αναφορά των χρηστών ηθών.

⁷⁷ Λαδάς Π., ό.π., § 36, αρ. 67, σελ. 232 και § 41, αρ. 4, σελ. 407-408· Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 10-11, όπου παραθέτει τρεις απόψεις με περαιτέρω παραπομπές σε γερμανική βιβλιογραφία (υποσημ. 9 – 11)· Τσαταλάς, ό.π., § 5, αρ. 75, σελ. 61. Πρβλ. Βαλτούδη, ό.π., σελ. 99 υποσημ.

δικαίου καθώς σχετίζεται άμεσα με το δικαίωμα του εργοδότη να υποβάλλει ερωτήσεις, κατά το προσυμβατικό στάδιο.⁷⁸

Όπως εύλογα επισημαίνεται, το σχετικό δικαίωμα είναι περιορισμένο, καθώς συναρτάται με το δικαίωμα της προσωπικότητας του εργαζομένου.⁷⁹ Στην υποθετική περίπτωση κατά την οποία ο εργοδότης απευθύνει ερωτήσεις που αφορούν προσωπικά δεδομένα του υποψήφιου εργαζομένου και ενδέχεται να παραβιάζουν την προσωπική του σφαίρα, όπως η οικονομική του κατάσταση, ο σεξουαλικός του προσανατολισμός, οι πολιτικές ή θρησκευτικές του πεποιθήσεις, ή η ενδεχόμενη εγκυμοσύνη μιας υποψήφιας εργαζόμενης, ο υποψήφιος μπορεί όχι μόνο να αρνηθεί να απαντήσει, αλλά και να δώσει ανειλικρινείς απαντήσεις.⁸⁰ Η δυνατότητα αυτή, η οποία στο εργατικό δίκαιο αναφέρεται ως «δικαίωμα στο ψεύδος»,⁸¹ αποτρέπει τον κίνδυνο μη πρόσληψης⁸² εξαιτίας δυσμενών διακρίσεων.⁸³ Ωστόσο απέναντι σ' αυτή τη θέση έχουν εκφραστεί αντιρρήσεις.⁸⁴

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται σκόπιμη η διερεύνηση της επίδρασης του δικαιώματος στο ψέμα, του εργατικού δικαίου στη θεμελίωση της αστικής απάτης. Ερευνητέο τυγχάνει εν προκειμένω εάν η ψευδής απάντηση του υποψηφίου εργαζομένου σε ανεπίτρεπτη ερώτηση του εργοδότη, πληροί τους όρους της απάτης, καθιστώντας την καταρτισθείσα σύμβαση εργασίας ακυρώσιμη. Προκειμένου να απαντήσουμε στην ως άνω ερώτηση, θα πρέπει προηγουμένως να αναλογιστούμε το σκοπό που εξυπηρετεί το δικαίωμα στο ψεύδος. Αναντίρρητα, το δικαίωμα σιωπής του εργαζομένου κρίνεται ανεπαρκές, καθώς στη πλειοψηφία των περιπτώσεων θα συνεπάγεται την άρνηση πρόσληψης του υποψηφίου.⁸⁵ Αντίθετα, το δικαίωμα ψευδών δηλώσεων, σε ερωτήσεις που ενδέχεται να υποκρύπτουν απαγορευμένα κριτήρια επιλογής, διασφαλίζει δικαίωμα του για πρόσβαση στην εργασία, ενώ προστατεύει ταυτόχρονα την προσωπικότητα του υποψηφίου. Πάντως, ανεξαρτήτως της αποδοχής ή μη του δικαιώματος στο ψέμα, ο εργαζόμενος

210. Βλ. διατυπωθείσες επιφυλάξεις *Λαδά Δ.*, στο βιβλίο Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας του Εργαζομένου – Συμβολή στο Δίκαιο της Εκμετάλλευσης, 2018, σελ. 230-231.

⁷⁸ *Γούλας*, Η απαγόρευση διακρίσεων, §3.2, σελ. 44. Βλ. επίσης *Φαρμακίδης*, Η υποχρέωση παροχής πληροφοριών στην ενοχική σύμβαση, ΝοΒ 1981, 412, κατά τον οποίο οι πληροφορίες που λαμβάνονται πριν από τη σύναψη της σύμβασης, έχουν ενημερωτικό σκοπό και αποβλέπουν στην εκπλήρωση των όρων αυτής.

⁷⁹ *Παπαδημητρίου*, Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, § 2, σελ. 66· *Ζερδελής*, Εγχειρίδιο Εργατικού Δικαίου, § 10, σελ. 248 – 255· *Λαδάς Δ.*, ό.π., σελ. 230-231.

⁸⁰ *Ζερδελής*, ό.π., § 17, σελ. 493-494, με παραπομπές στη γερμανική θεωρία και νομολογία· *Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 11. Ωστόσο, ο *Λαδάς Δ.*, Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας του Εργαζομένου – Συμβολή στο Δίκαιο της Εκμετάλλευσης, σελ. 231, προβάλλει αντιρρήσεις, κάνοντας δεκτό το εν λόγω δικαίωμα στον εργαζόμενο μόνο εφόσον πρόκειται για απλή θέση εργασίας.

⁸¹ Βλ. ενδεικτικά *Παπαδημητρίου*, ό.π., § 2, Γ, και υποσημ. 4, σελ. 66.

⁸² *Λαδάς Δ.*, Το δικαίωμα της προσωπικότητας του εργαζομένου, σελ. 231, διαφωνεί «η όποια ανάγκη εξεύρεσης εργασίας του κάθε ανέργου δεν μπορεί να οδηγήσει σε παραμόρφωση των συναλλακτικών ηθών στον εργασιακό χώρο».

⁸³ Βλ. άρθρα 1 και 2 ν. 4443/2016 και άρθρα 11 και 20 § 2 ν. 3896/2010 για απαγόρευση των διακρίσεων.

⁸⁴ *Καράσης*, ό.π., ΧρΙΔ 2005, 772, ο οποίος αναφέρει ότι αν ο συναλλασσόμενος δεν επιθυμεί να απαντήσει με πληρότητα και ειλικρίνεια, θα πρέπει να αρνηθεί να απαντήσει· κι αυτό, διότι, η παροχή ψευδών πληροφοριών συνιστά πάντοτε παράνομη συμπεριφορά –σε αντίθεση με τη σχετική υποχρέωση διαφώτισεως. Συνεπώς, η υποχρέωση διαφώτισεως υπάρχει υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, η υποχρέωση αληθείας, όμως, υφίσταται εν πάση περιπτώσει και είναι απόλυτη. Αντίστοιχη άποψη φαίνεται να υποστηρίζει και ο *Κουμάντος*, βλ. *Καράση*, ό.π., παραπομπές υπ' αριθμ. 40 και 41. Ο *Βαλτούδης Αν.*, ό.π., ΧρΙΔ Ε/2005, 689, παραπομπή υπ' αριθμ. 18, φαίνεται να αποδέχεται το δικαίωμα στο ψεύδος μόνο, όμως, κατ' εξαίρεση και αναφορικά με τη σχέση εργοδότη και εργαζομένου (ή υποψηφίου εργαζομένου).

⁸⁵ *Κώστογλου*, Ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, ΕΕΕυρΔ, 222 – 224· *Γιαννακούρου*, Η προστασία του υποψηφίου εργαζομένου: Η συμβολή του δικαίου απαγόρευσης των διακρίσεων και η αλληλεπίδραση με το δίκαιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων, ΕΕΕυρΔ, 462 – 463.

διαθέτει πάντοτε, στο νομικό του οπλοστάσιο, τη δυνατότητα να επικαλεστεί την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος κατ' άρθρο 281 του Αστικού Κώδικα σε περίπτωση που ασκηθεί αξίωση από τον εργοδότη για ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω απάτης.⁸⁶

1.3. Ο δόλος του απατόντος

1.3.1. Εννοιολογικά στοιχεία του δόλου

Δεδομένου ότι ο Αστικός Κώδικας δεν περιλαμβάνει σαφή ορισμό της απάτης, όπως είναι φανερό, δεν υφίσταται ρητή νομοθετική πρόβλεψη σχετικά με το βαθμό πταίσματος του προσώπου που εξαπατά. Ωστόσο, κατά την απολύτως κρατούσα γνώμη σε θεωρία⁸⁷ και νομολογία,⁸⁸ για την πλήρωση της νομοτυπικής μορφής της απάτης, κρίνεται απαραίτητη η συνδρομή του υποκειμενικού στοιχείου, επιπλέον των αντικειμενικών στοιχείων, που αναλύθηκαν παραπάνω. Περαιτέρω, λοιπόν, είναι αναγκαία και αυτοτελής προϋπόθεση,⁸⁹ η υπαιτιότητα του μετερχόμενου την απάτη, δηλαδή προσαπαιτείται η συμπεριφορά του αυτή να αποδίδεται σε μία ιδιαίτερη ψυχική στάση, που θεωρείται επιλήψιμη και αποδοκιμάζεται από το δίκαιο.

Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι η παραπλανητική συμπεριφορά θα πρέπει να είναι δόλια. Δεν αρκεί η αμέλεια - έστω και βαριά - από την πλευρά του εξαπατήσαντος.⁹⁰ Ως προς το ειδικότερο ζήτημα των διαβαθμίσεων του δόλου,⁹¹ τόσο στο χώρο της θεωρίας⁹² όσο και στις

⁸⁶ Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 10 – 11, σελ. 314.

⁸⁷ Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 80· Ασπρογέρακας – Γρίβας, § 76, σελ. 320· Φίλιος, ό.π., § 135 Β, σελ. 332· Σημαντήρας, ό.π., § 41, σελ. 561-562· Παπαντωνίου, § 71, ό.π., σελ. 408-409· Τριάντος, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 263· Παντελίδου, ό.π., § 11, σελ. 492· Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλος Μ., Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές, τ. ΙΒ, άρθρο 147, αρ. 44, σελ. 321· Καρακώστας, ό.π., τ. ΙΙ, άρθρο 147, αρ. 329, σελ. 122· Λαδάς ΙΙ, ό.π., τ. ΙΙ, § 41, σελ. 412· Μπαλής, ό.π., § 48, σελ. 145-146· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου – Κλαβανίδου, ό.π., § 55, σελ. 404· Καρακατσάνης στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρο 147 αρ. 5· Βαθρακοκοίλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 6· Καράσης, σελ. 107· Γιαννόπουλος, ό.π. Ι, άρθρο 147 αρ. 1, σελ. 414επ.

⁸⁸ Βλ. ενδεικτικά τις ΑΠ 209/2018, 745/2017, 368/2014, ΑΠ 481/2012, ΑΠ 1557/2010, ΑΠ 1225/2010, ΑΠ 325/2009, ΑΠ 1783/2007 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁸⁹ Ο δόλος χαρακτηρίζεται ως στοιχείο του πραγματικού της έννοιας της απάτης, παρά τη σιωπή του γράμματος της διάταξης του νόμου, βλ. ενδεικτικά Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρο 147 αρ. 44, σελ. 321· Τσαταλάς, ό.π., § 5, αρ. 78, σελ. 62. Πρβλ. Παπαντωνίου, § 71, σελ. 409, κατά τον οποίο «η υπαιτιότητα του απατήσαντος δεν αποτελεί στοιχείο του πραγματικού της απάτης».

⁹⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 895/2011 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, Εφαθ 6611/2006, Δνη, 2009, σελ. 191: «Επομένως, απαιτείται δόλος, έστω και ενδεχόμενος και δεν αρκεί αμέλεια.» Μπόσδας, ΕΕΝ 1949, ό.π., σελ. 547· Κώνστας, Αστικός Κώδικας, αρ. 147, αρ. 5, σελ. 15· Ασπρογέρακας – Γρίβας, ό.π., § 76, σελ. 320· Βαρελά/Χασάπης, σε Απ. Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, άρθρο 147 ΑΚ, σελ. 332· Καρακώστας, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 329, σελ. 122· Παπαντωνίου, § 71, σελ. 409· Τσαταλάς, § 5, αρ. 76, σελ. 62· Τούσης, § 80, σελ. 442 υποσημ. 1· Τριάντος, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 263.

⁹¹ Για τις μορφές δόλου βλ. ενδεικτικά Απ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, § 23, αρ. 15, σελ. 257, καθώς ο δόλος διακρίνεται σε άμεσο δόλο α' βαθμού, ο οποίος υφίσταται όταν ο δράστης επιδιώκει το αποτέλεσμα της πράξης του, άμεσο δόλο β' βαθμού, ο οποίος υφίσταται όταν ο δράστης προβλέπει το αποτέλεσμα ως αναγκαία συνέπεια της πράξης του και το αποδέχεται και ενδεχόμενο δόλο, ο οποίος υφίσταται όταν ο δράστης προβλέπει ως ενδεχόμενο το αποτέλεσμα και το αποδέχεται.

⁹² Βλ. ενδεικτικά Τούση, § 80, σελ. 442 υποσημ. 1· Γαζή, ό.π., § 17, σελ. 80· Καρακώστας, τ. ΙΙ, άρθρο 147, αρ. 329, σελ. 122· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου – Κλαβανίδου, § 55, σελ. 404· Ασπρογέρακας – Γρίβας, § 76, σελ. 320· Σημαντήρας, ό.π., § 41, σελ. 561-562· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 4, σελ. 281· Καράση, σελ. 107· Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρο 147 αρ. 45, σελ. 321· Καρακατσάνη στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, άρθρο 147 αρ. 5.

τάξεις της νομολογίας⁹³ υποστηρίζεται ότι αρκεί ο ενδεχόμενος δόλος⁹⁴ για την πλήρωση του υποκειμενικού στοιχείου της απάτης. Εξάλλου κατά γενική αρχή, όταν στο νόμο δεν προσδιορίζεται ο βαθμός του δόλου, γίνεται δεκτό ότι αρκεί η ύπαρξη οποιοσδήποτε μορφής αυτού (άμεσος - πρώτου ή δεύτερου - και ενδεχόμενος).⁹⁵

Αν και κατά γενική ομολογία, στη θεωρία και στη νομολογία, γίνεται δεκτό ως κατά βάση ορθό ότι, ο δόλος του μετελθόντος την απάτη μπορεί να έχει οποιοδήποτε μέτρο, έχουν χρησιμοποιηθεί μεμονωμένα φράσεις από δικαστικές αποφάσεις⁹⁶ και θεωρητικές προσεγγίσεις⁹⁷ που αξιώνουν την ύπαρξη δόλου πρώτου βαθμού.⁹⁸ Στην πραγματικότητα, όμως, δεν παρατηρείται ουσιαστική διαμάχη στους κόλπους της νομικής επιστήμης, καθώς η χρήση φράσεων όπως «με σκοπό» και «προς τον σκοπό» δεν αναιρεί ότι αρκεί ο ενδεχόμενος δόλος, αφού ρητώς αναφέρονται σ' αυτόν οι ίδιοι μελετητές.

Αμφισβητούμενο ζήτημα αποτελεί το αντικείμενο του δόλου. Κατά την κρατούσα άποψη,⁹⁹ (η οποία κρίνεται και από την γράφουσα ως ορθότερη),¹⁰⁰ ο δόλος εκείνου που επιχειρεί την απάτη πρέπει να κατατείνει στην παράσυρση του άλλου να διατυπώσει ορισμένη δήλωση βούλησης, στην οποία δε θα προέβαινε χωρίς τη δόλια εξαπάτηση. Σύμφωνα με την αντίθετη γνώμη, δεν απαιτείται, όπως στο ποινικό δίκαιο,¹⁰¹ η πλήρης κάλυψη των πραγματικών περιστατικών που στοιχειοθετούν την απάτη από την δόλια προαίρεση του απατώντος.¹⁰² Υπό αυτήν την ερμηνευτική σκοπιά, ο δόλος του απατώντος δε χρειάζεται «να βαίνει πέραν της γνώσης της

⁹³ Βλ. ενδεικτικά τις ΑΠ 368/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 441/2004, ΧρΙΔ, 2004, σελ. 711: «Στοιχείο δηλαδή του πραγματικού της απάτης αποτελεί ο δόλος που υπάρχει όταν ο μετερχόμενος αυτήν επιδιώκει ή τουλάχιστον αποδέχεται όπως ο απατώμενος παρασυρθεί με την απάτη σε ορισμένη δήλωση βουλήσεως, στην οποία δεν θα προέβαινε χωρίς την δόλια εξαπάτηση»

⁹⁴ Βλ. χαρακτηριστικά Μπαλή, ό.π., § 48, σελ. 145, κατά τον οποίο «απάτην αποτελεί πάσα εκ προθέσεως συμπεριφορά [...] Τοιαύτη συμπεριφορά αποτελεί απάτην, και αν ακόμα περιέχει ενδεχόμενον δόλον (dolus eventualis), αν δηλαδή ο απατών γνωρίζει ότι ενδέχεται η συμπεριφορά του να προκαλέσει την πλάνην και την δήλωσιν της βουλήσεως του απατηθέντος, ήτις όμως πλάνη και δήλωσις περιλαμβάνονται εν τη βουλήσει του καθ' ην περίπτωσιν ήθελον επέλθει.»

⁹⁵ Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 6, ΙΙ, σελ. 337.

⁹⁶ ΕφΛαρ 565/2000 ΕλλΔνη 2002,793· ΕφΘεσ 323/1994, Αρμ 1994, 787· ΑΠ 699/1983 ΝοΒ 1984, 80.

⁹⁷ Βλ. ενδεικτικά Μπαλή, ό.π., σελ. 146· Τούση, ό.π., § 80, σελ. 440· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 408.

⁹⁸ Για την σχετική επισήμανση βλ. Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 45, σελ. 321.

⁹⁹ Βλ. ενδεικτικά Μιχαηλίδη-Νουάρο, ό.π., ΕΕΝ, ΙΓ, 1946, σελ. 210· Μπαλή, ό.π., σελ. 146· Λαδά Π., σελ. 412· Μπόσδα, ό.π., σελ. 547· Σημαντήρα, ό.π., § 41, σελ. 562· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 408-409· Ασπρογέρακα-Γρίβα, ό.π., § 76, σελ. 319· Παντελίδου, ό.π., § 11, σελ. 491· Απ. Γεωργιάδη, σελ. 513· Βαθρακοκοίλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 629· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, ΙΙ, Β, αρ. 8, σελ. 419· Καρακατσάνη στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 225· Γιαννόπουλο, ό.π., άρθρο 147 αρ. 1· Καρακώστα, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 330, σελ. 122· Φίλιο, ό.π., § 135Β, σελ. 332· Τούση, ό.π., σελ. 441· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 4, σελ. 281· Τριάντο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 263· Τσαταλά, ό.π., § 5, ΙΙ, Β, σελ. 64· ΑΠ 209/2018, 745/2017, 618/2010, 282/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁰ Το βασικό επιχείρημα που συνηγορεί υπέρ αυτής της άποψης αντλείται από την διδασκαλία του Σταθόπουλου, στο βιβλίο του Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 6, ΙΙ, σελ. 329, σύμφωνα με τον οποίο «[...] απαιτείται η γνώση όλων εκείνων των περιστατικών και μόνο αυτών, που αποτελούν στοιχεία του πραγματικού του σχετικού κανόνα δικαίου, ο οποίος προβλέπει την ευθύνη για δόλια πράξη [...]».

¹⁰¹ Στο ποινικό δίκαιο ο δόλος πρέπει να καλύπτει όλα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη η διαφοροποίηση του αστικού δικαίου δικαιολογείται από την διαφορετική στοχοθεσία του νομοθέτη. Για περαιτέρω ανάλυση βλ. Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 47, σελ. 322.

¹⁰² Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 46-48, σελ. 322 – 323· Βλ. και Γαζή, ό.π., § 17, σελ. 80, ο οποίος φαίνεται να δέχεται ότι αρκεί η κάλυψη με δόλο της πρόκλησης πλάνης.

ανακρίβειας των παραστάσεων που προκαλούνται από την συμπεριφορά του» και άρα να καλύπτει την πρόκληση ελαττωματικής δήλωσης βούλησης από τον απατηθέντα.¹⁰³

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, ο δόλος ως στοιχείο της απάτης πληρούται όταν ο εξαπατήσας έχοντας γνώση του ψεύδους των γεγονότων που παρουσίασε ως αληθινά - ή της υποχρέωσή του να αποκαλύψει με πληρότητα τα γεγονότα τα οποία τελικώς απέκρυψε, παραποίησε ή ανακοίνωσε ατελώς – αποβλέπει με τη συμπεριφορά του (ή έστω αποδέχεται) να παραπλανήσει τον δηλούντα. Επίσης, θα πρέπει να επιδιώκει ή τουλάχιστον να προβλέπει και να αποδέχεται ως παραπέρα αποτέλεσμα την παράσυρση του άλλου σε ελαττωματική δήλωση βούλησης.

Σε αντίθεση με την απάτη του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ 386),¹⁰⁴ που αποτελεί έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης, στο πλαίσιο της αστικής απάτης, δεν απαιτείται πρόθεση του απατώντος να προσπορίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος ούτε να προκαλέσει βλάβη ξένης περιουσίας.¹⁰⁵ Η διαφοροποίηση αυτή πηγάζει από τον σκοπό του νομοθέτη, ο οποίος, ενώ στο ποινικό δίκαιο εστιάζει στην προστασία της περιουσίας, στο αστικό δίκαιο, ως αναφέρθηκε, αποβλέπει στην εξασφάλιση του ελεύθερου σχηματισμού της δικαιοπρακτικής βούλησης του προσώπου.¹⁰⁶

Σημειωτέον ότι, ο προαναφερθείς δόλος υφίσταται ανεξαρτήτως της φύσης των κινήτρων του απατώντος. Υποστηρίζεται μάλιστα η άποψη ότι, η δήλωση βούλησης μπορεί να χαρακτηριστεί ακυρώσιμη λόγω απάτης, ακόμα και στην περίπτωση που ο επιδιωκόμενος σκοπός ευνοεί τα συμφέροντα του εξαπατηθέντος.¹⁰⁷

1.3.2. Ικανότητα για καταλογισμό

Ποικίλες απόψεις έχουν διατυπωθεί σχετικά με την αναγκαιότητα ή μη ύπαρξης ικανότητας του απατώντος για καταλογισμό.^{108,109} Σύμφωνα με την συντριπτική τάση στη νομολογία για τη στοιχειοθέτηση του υποκειμενικού στοιχείου του δόλου δεν εξετάζεται η ικανότητα καταλογισμού.¹¹⁰ Η άποψη αυτή στηρίζεται στο επιχείρημα ότι ο λόγος ακύρωσης της

¹⁰³ Περί της αντίθετης αυτής άποψης και των επιχειρημάτων, που επικαλείται προς επίρρωσή της βλ. *Χριστοδούλου*, Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή – Συμβολή στη θεωρία των ελαττωμάτων της δικαιοπρακτικής βουλήσεως, αρ. 46 – 48, σελ. 243 – 245.

¹⁰⁴ Βλ. ενδεικτικά *Μυλωνόπουλο*, ό.π., § 3, 2., σελ. 442 επ. για τον σκοπό παράνομου περιουσιακού οφέλους.

¹⁰⁵ Βλ. ενδεικτικά *Γαζή*, ό.π., § 17, σελ. 81· *Κλαβανίδου* σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, II, Β, αρ. 8, σελ. 419, υποσημ. 104· *Σημαντήρα*, ό.π., § 41, αρ. 754, σελ. 562· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., § 40, αρ. 49, σελ. 580· *Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 48, σελ. 323· *Καράση*, ό.π., σελ. 107· *Τούση*, ό.π., σελ. 442, υποσημ. 1· *Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 6, σελ. 225· *Ασπρογέρακα-Γρίβα*, ό.π., § 76, σελ. 320· *Παπαντωνίου*, ό.π., § 71, σελ. 408· *Τριάντο*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 263· *Χριστακάκου*, ό.π., σελ. 180.

¹⁰⁶ Βλ. ενδεικτικά *Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 6, σελ. 225· *Φίλιο*, ό.π., § 135Α, σελ. 331· *Σημαντήρα*, ό.π., § 41, σελ. 562· *Καράση*, ό.π., σελ. 107· *Ασπρογέρακα-Γρίβα*, ό.π., § 76, σελ. 320.

¹⁰⁷ *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 6, σελ. 225· *Τσαταλάς*, ό.π., § 5, II, αρ. 86, σελ. 66, όπου και παραπομπές στην γερμανική βιβλιογραφία καθώς και στην αντίθετη άποψη, βλ. υποσημ. 208 και 209.

¹⁰⁸ Ως τέτοια νοείται η ικανότητα του προσώπου να αντιλαμβάνεται τον δίκαιο ή άδικο χαρακτήρα της πράξης του. Βλ. ενδεικτικά *Απ. Γεωργιάδη*, *Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος*, § 23, II, αρ. 7 επ., σελ. 254-255· *Σταθόπουλο*, *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, § 4, σελ. 310 επ.

¹⁰⁹ *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, II, Β, αρ. 9, σελ. 419 – 420.

¹¹⁰ Βλ. την ΕφΑθ 5829/2003 «δεν απαιτείται ικανότητα καταλογισμού», ΑΠ 957/2009, ΧρΙΔ, 2010, 178: «Για την ακύρωση της δικαιοπραξίας συνεπεία απάτης δεν προσαπατείται και υπαιτιότητα (καταλογιστό) του δράστη, διότι λόγος ακύρωσης της δικαιοπραξίας συνεπεία απάτης είναι η ελαττωματική βούληση του απατηθέντος», η οποία ταυτίζει την

δικαιοπραξίας έγκειται στη διατάραξη της πραγματικής βούλησης του ατόμου και όχι στην υπαιτιότητα του απατόντος. Μια σημαντική μερίδα της θεωρίας τάσσεται υπέρ της νομολογιακής αυτής προσέγγισης του ζητήματος.¹¹¹ Σε συνάρτηση της ανωτέρω θέσης, έχει εκφραστεί η άποψη ότι, η ικανότητα καταλογισμού δεν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη θεμελίωση του δόλου αλλά για την αποζημιωτική ευθύνη κατ' άρθρο 149 ΑΚ.¹¹²

Σύμφωνα με τρίτη άποψη,¹¹³ εάν απουσιάζει η ικανότητα καταλογισμού από τον απατόντα, ο λόγος ακύρωσης της δικαιοπραξίας μπορεί να θεμελιωθεί στην πλάνη και όχι στην απάτη. Αυτή η εκδοχή, όπως παρατηρείται,¹¹⁴ συνδέει την ανάγκη ύπαρξης δόλου, ως στοιχείου του πραγματικού της απάτης, με την υπαίτια συμπεριφορά του εξαπατήσαντος και, κατ' επέκταση, με την ικανότητα του προς καταλογισμό.

Κατά τέταρτη άποψη, το ζήτημα επιδέχεται διαφορετικής αντιμετώπισης ανάλογα με το εάν την απάτη διαπράττει ο συμβαλλόμενος του απατώμενου ή ένα τρίτο πρόσωπο.¹¹⁵ Πιο συγκεκριμένα, όταν την απάτη ασκεί ο αντισυμβαλλόμενος, η εν λόγω άποψη οδηγείται στο ίδιο συμπέρασμα με την προηγούμενη, ήτοι περί ακύρωση της σύμβασης κατ' εφαρμογή των διατάξεων της πλάνης (άρθρα 140 - 144 ΑΚ). Τουναντίον, όταν την απάτη μετέρχεται τρίτος, η ικανότητα καταλογισμού αυτού δεν είναι καθοριστική, δεδομένου ότι ο λόγος ακύρωσης θα βασίζεται «στον καταλογισμό υπαιτιότητας σε βάρος του αντισυμβαλλόμενου του πλανηθέντος».

Κατ' άλλη γνώμη,¹¹⁶ το πρόσωπο που μετέρχεται την απάτη δεν είναι αναγκαίο να έχει πλήρη ικανότητα προς καταλογισμό. Τουλάχιστον όμως απαιτείται να ενεργεί με διάκριση, κατά τα

ικανότητα καταλογισμού με την υπαιτιότητα, θέση που φαινομενικά έρχεται σε αντίθεση με τα ως άνω εκτεθέντα περί της αναγκαιότητας συνδρομής της υπαιτιότητας του εξαπατήσαντος και μάλιστα του δόλος αυτού. Πρβλ. την πιο εύστοχη της υπ' αριθμόν ΑΠ 1734/1998, ΕΕΝ, 2000, 286: «χωρίς περαιτέρω να εξετάζεται ούτε το καταλογιστό του απατήσαντος, αφού ο λόγος της ακυρώσεως δεν είναι η υπαιτιότητά του, αλλά το ελάττωμα της βουλήσεως του απατηθέντος» και 1783/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹¹¹ Βλ. ενδεικτικά *Τούση*, ό.π., §80, σελ. 442· *Γαζή*, ό.π., §17, σελ. 81· *Τριάντο*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 263· *Λαδάς Π.*, ό.π., §41, αρ. 12, σελ. 412· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., §40, ΙΙΙ, αρ. 49, σελ. 580· *Φίλιο*, ό.π., §135 Β, σελ. 332 υποσημ. 10· βλ. και παρατηρήσεις *Χριστοτάκου* – *Φωτιάδη* επί της ΑΠ957/2009, ΧρΙΔ, 180· *Ασπρογέρακα* – *Γρίβα*, ό.π., §76, σελ. 320· *Καρακατσάνη* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 6, σελ. 225· *Γιαννόπουλο*, ό.π., άρθρο 147 αρ. 1, σελ. 411· *Μπαλή*, ό.π., §48, σελ. 146· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 281· *Βαθρακοκόιλη*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 629· *Σπυριδάκη Ι./Περάκη Ε*, Αστικός Κώδικς, άρθρο 147, αρ. 1.

¹¹² *Ασπρογέρακας* – *Γρίβας*, ό.π., § 76, σελ. 320· *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., § 40, ΙΙΙ, υποσημ. 37, σελ. 580· *Γαζής*, ό.π., §17, σελ. 81· *Καρακατσάνης* σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 224· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55 Β, αρ. 9, σελ. 420.

¹¹³ *Σημαντήρας*, ό.π., § 41, αρ. 754, σελ. 561 – 562, κατά τον οποίο στις περιπτώσεις που το πρόσωπο είναι ακαταλόγιστο και ως εκ τούτου ανίκανο να ενεργήσει με δόλο, διατηρεί πάντοτε την δυνατότητα ακύρωσης της δικαιοπραξίας υπό τις προϋποθέσεις των σχετικών με την πλάνη διατάξεων.

¹¹⁴ Βλ. *Τσαταλά*, ό.π., §55, ΙΙ, αρ. 90, σελ. 67, ο οποίος θεωρεί ως ορθότερη την άποψη αυτή.

¹¹⁵ *Χριστοδούλου*, Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή – Συμβολή στη θεωρία των ελαττωμάτων της δικαιοπρακτικής βουλήσεως, §7, αρ. 50 – 51, σελ. 245 – 246.

¹¹⁶ *Παπαντωνίου*, ό.π., §71, σελ. 409-410 στηρίζει την άποψή του και σε Γερμανούς θεωρητικούς, βλέπε Soergel-Hefermehl, Staudinger – Dilcher· *Λαδάς Π.*, ό.π., § 41, σελ.412, ο οποίος αναφέρει επί του ζητήματος: «*Η σημασία της ικανότητας προς καταλογισμό εντοπίζεται στην αδικοπρακτική ευθύνη και όχι στην ευθύνη από δικαιοπραξία: για το λόγο αυτόν, άλλωστε, ο Αστικός Κώδικας έχει εντάξει τις διατάξεις για τον καταλογισμό στο κεφάλαιο περί αδικοπραξιών. Και τούτο διότι ο καταλογισμός «δικαιοπρακτικής ευθύνης» προϋποθέτει έγκρηνη δικαιοπραξία και συνεπώς δικαιοπρακτική ικανότητα. Η έλλειψη δικαιοπρακτικής ικανότητας υπερακοντίζει τον καταλογισμό, αφού η δικαιοπραξία θα είναι άκυρη και όχι ακυρώσιμη κατά τις περί απάτης διατάξεις»*. Παντελίδου, ό.π., §11, σελ. 479.

διαλαμβανόμενα στη διάταξη του άρθρου 917 ΑΚ.¹¹⁷ Σύμφωνα με αυτή την γνώμη, ο ενεργών θα πρέπει να είναι σε θέση να διαγνώσει την επίδραση της συμπεριφοράς του στην απόφαση του προσώπου που εξαπατά. Επισημαίνεται, περαιτέρω, η μειωμένη πρακτική σημασία του ζητήματος, το οποίο θα ανακύπτει είτε όταν την απάτη επιχειρεί τρίτο πρόσωπο ανίκανο προς καταλογισμό είτε όταν καταρτίζονται συμβάσεις συνεπεία απάτης από περιορισμένα ικανούς για δικαιοπραξία. Αυτή η τελευταία παρατήρηση προκύπτει, καθώς σύμφωνα με την ως άνω σκέψη ο ανίκανος για καταλογισμό θα είναι συνήθως και ανίκανος για αδικοπραξία, με αποτέλεσμα η δικαιοπραξία να θεωρείται εξ αρχής άκυρη κατ' ΑΚ 130, χωρίς την προσφυγή στις περί απάτης διατάξεις.¹¹⁸

Τέλος, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι αρκεί η ύπαρξη ικανότητας για δόλια παραπλάνηση προκειμένου να τελεστεί η απάτη.¹¹⁹ Αντίθετα, δεν απαιτείται ικανότητα για καταλογισμό, καθώς ο λόγος ακύρωσης της δικαιοπραξίας σχετίζεται με τον αθέμιτο επηρεασμό της δικαιοπρακτικής βούλησης του αντισυμβαλλομένου.

Από τη σύνοψη των προηγούμενων θέσεων, διαφαίνεται το ουσιώδες ζήτημα της λειτουργίας του δόλου στα πλαίσια της ρύθμισης της ΑΚ 147. Μάλιστα, από τη στιγμή που ο δόλος, και στο πλαίσιο του θεσμού της απάτης κατά τον Αστικό Κώδικα νοείται ως η ψυχική σύνδεση του δράστη με την πράξη, λόγω της οποίας του προσάπτεται μομφή, η ικανότητα προς καταλογισμό έρχεται ως λογικό επακόλουθο. Παρά ταύτα κατά την κρατούσα άποψη, (η οποία κρίνεται και από την γράφουσα ως ορθότερη) ο δόλος σε αυτήν την περίπτωση δεν είναι ταυτόσημος με τον δόλο ως βαθμό υπαιτιότητας, αλλά αξιολογείται ως ανεξάρτητο στοιχείο του πραγματικού της ΑΚ 147.¹²⁰ Έπειτα, η κριτική που διατυπώνεται από τους υποστηρικτές της πέμπτης άποψης διαθέτει μια δογματική συνέπεια, καθώς πράγματι η ικανότητα καταλογισμού εξαρτάται από την πνευματική ωριμότητα και υγεία του ατόμου, οι οποίες δικαιολογούν την αποδοκιμασία των πράξεων του. Εντούτοις, ορισμένες καταστάσεις που εξετάζονται σε σχέση με την ικανότητα καταλογισμού μπορεί να αποκλείουν στοιχεία δόλου, ενώ σε κάθε περίπτωση η εν λόγω άποψη δεν είναι επαρκώς τεκμηριωμένη.¹²¹ Επομένως, θα ήταν συνεπέστερο να δεχτούμε ότι δεν απαιτείται ικανότητα προς καταλογισμό, πλην όμως η ύπαρξη στοιχείων που συνήθως οδηγούν σε αποκλεισμό αυτής ή ασκούν επίδραση στην ικανότητα του μετερχόμενου την απάτη να ενεργήσει σκόπιμα δύναται να αποκλείει την θεμελίωση της απάτης.

1.4. Αιτιώδης σύνδεσμος

Από την διατύπωση της ΑΚ 147 συνάγεται ότι μεταξύ της απάτης ως αιτίου και της δηλώσεως βουλήσεως ως αποτελέσματος πρέπει να υφίσταται αιτιώδης συνάφεια.¹²² Προτού προχωρήσουμε

¹¹⁷ Το οποίο ορίζει ότι «Όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο, όχι όμως το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας του ευθύνεται για τη ζημία που προξένησε, εκτός αν ενέργησε χωρίς διάκριση».

¹¹⁸ Βλ. σχετικά Βαλτούδη, ο.π., σελ. 116 υποσημ. 310· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 409.

¹¹⁹ Σπυριδάκης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, σελ. 771· Καράσης, ό.π., σελ. 107.

¹²⁰ Βλ. παρατηρήσεις Χριστακάκου – Φωτιάδη επί της ΑΠ957/2009, ΧρΙΔ, 180, η οποία μεταξύ άλλων αναφέρει «στη συγκεκριμένη περίπτωση ο κατά τα ως άνω απαιτούμενος δόλος του εξαπατήσαντος αποτελεί προϋπόθεση του κατά το άρθρο 147 εδ. α' ΑΚ λόγου ακύρωσης της δικαιοπραξίας συνεπεία απάτης [...] δεν μπορεί να ταυτίζεται με το δόλο ως βαθμό πταίσματος για τη θεμελίωση της ευθύνης»

¹²¹ Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 49, σελ. 323.

¹²² Μιχαηλίδης-Νούρος, ό.π., ΕΕΝ, ΙΓ, 1946, σελ. 210· Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 81· Απ. Γεωργιάδη, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 50, σελ. 580· Καράσης, ό.π., σελ. 107-108· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 410· Λαδάς ΙΙ., ό.π., § 41, Ι, αρ. 13, σελ. 413.

στην ανάλυση της προϋπόθεσης του αιτιώδους συνδέσμου, σκόπιμο να κάνουμε μια παρέκβαση και να αναφερθούμε στο προγενέστερο δίκαιο. Ειδικότερα, στο προϊσχύσαν δίκαιο προβλέπονταν η εξής διάκριση: *dolus causam dans* και *dolus incidens*.¹²³ Κατά τη διάκριση αυτή, *dolus causam dans* καλούνταν ο δόλος που οδήγησε στη σύναψη της δικαιοπραξίας, και χωρίς την ύπαρξη του οποίου τούτη δεν θα καταρτιζόταν, ενώ *dolus incidens* καλούνταν ο δόλος, ελλείψει του οποίου η συναφθείσα σύμβαση θα συνήπτετο με ευνοϊκότερους για τον απατηθέντα όρους. Σύμφωνα, λοιπόν, με το προϊσχύσαν δίκαιο, ο απατώμενος μπορούσε να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας μόνο όταν συνέτρεχε δόλος με τη μορφή του *dolus causam dans*, ενώ στην περίπτωση του *dolus incidens* μπορούσε να αξιώσει μόνο αποζημίωση.

Υπό το ισχύον δίκαιο,¹²⁴ δεν υφίσταται η ανωτέρω διάκριση και ως εκ τούτου το δικαίωμα ακύρωσης αναγνωρίζεται σε αμφοτέρους τις περιπτώσεις, με την επιφύλαξη, όμως, της εφαρμογής της ΑΚ 148. Προκειμένου λοιπόν να μπορεί ο παραπλανηθείς να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω απάτης απαιτείται το δόλιο μέσο ή τέχνασμα να υπήρξε το αποφασιστικό αίτιο^{125,126} – όχι απαραίτητα το μοναδικό¹²⁷ – το οποίο τον οδήγησε στην ελαττωματική δήλωση

Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, *ό.π.*, § 55 Β, αρ. 10, σελ. 420· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 331, σελ. 123· *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 7· *Ασπρογέρακας-Γρίβας*, *ό.π.*, § 76, σελ. 320· *Τούσης*, *ό.π.*, σελ. 443· *Παντελίδου*, *ό.π.*, σελ. 479· *Τριάντος*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 4, σελ. 263· *Βαθρακοκοίλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 7, σελ. 63· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 281· *Μπόσδας*, *ό.π.*, σελ. 548· *Χριστακάκου*, *ό.π.*, σελ. 180· *Τσαταλάς*, *ό.π.*, σελ. 82, κατά τον οποίο «μπορεί να αναχθεί σε αυτοτελές στοιχείο της νομοτυπικής μορφής της ΑΚ 147 εδ. α' η αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στην απάτη και στην πραγμάτωση του τελικού της στόχου, που είναι η εξαιτίας της παραπλάνησης επιχείρηση δήλωσης βούλησης» Βλ. και *Μπαλή*, *ό.π.*, σελ. 146· *Καυκά*, *ό.π.*, Αρμ., 1947, σελ. 435· *Σημαντήρα*, *ό.π.*, § 41, σελ. 562-563· *Γιαννόπουλο*, *ό.π.*, άρθρο 147 αρ. 1· Πρβλ., την διαφορετική θέση του *Φίλιου* (*ό.π.*, § 135Β, σελ. 333), η οποία θα εξεταστεί παρακάτω, κατά τον οποίο αιτιώδης σύνδεσμος (χρειάζεται να) υφίσταται μόνο όταν η πλάνη είναι ουσιώδης.

¹²³ *Μιχαηλίδη-Νουάρος*, *ό.π.*, ΕΕΝ, ΙΓ, 1946, σελ. 210-211· *Μπόσδας*, *ό.π.*, ΕΕΝ, 1949, σελ. 548· *Σημαντήρας*, *ό.π.*, § 41, σελ. 563.

¹²⁴ Βλ. *Καυκά*, Αρμ., 1947, σελ. 436 – 437 και *Μπαλή*, *ό.π.*, § 48, σελ. 144 – 145, οι οποίοι τονίζουν ότι η ανωτέρω διάκριση δεν έχει σημασία βάσει του ισχύοντος δικαίου.

¹²⁵ Αυτό γίνεται δεκτό από πληθώρα αποφάσεων ενώ επιβεβαιώνεται και από θεωρητικές προσεγγίσεις της ελληνικής επιστήμης. Παρ' όλα αυτά στη νομολογιακή πρακτική των ελληνικών δικαστηρίων έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι, η παραπλάνηση του προσώπου δεν απαιτείται να αποτελεί το αποφασιστικό αίτιο που οδήγησε στην ελαττωματική δήλωση βουλήσεώς του, αλλά απλώς να είχε την τάση να παράγει τούτο το αποτέλεσμα. Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 654/1998, *ό.π.*: «Κατά την αληθή έννοια της διατάξεως αυτής απάτη συνιστά κάθε από πρόθεση συμπεριφορά, η οποία τείνει να παραγάγει ή ενισχύσει ή διατηρήσει πεπλανημένη αντίληψη ή εντύπωση». Εφαθ 480/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Πλην όμως, ορθότερη φαίνεται να είναι η πρώτη προσέγγιση της νομολογίας, – που απαιτεί η παραπλάνηση να αποτέλεσε αποφασιστικό αίτιο στο σχηματισμό της δήλωσης βούλησης – η οποία ορθώς εστιάζει περισσότερο στην ίδια την ελαττωματική δήλωση του προσώπου· ερευνώντας εάν κατέστη ελαττωματική λόγω της απάτης. Αντίθετα, η δεύτερη θέση της νομολογίας – που αρκείται απλώς στο να τείνει η απατηλή συμπεριφορά να προκαλέσει ελάττωμα στη βούληση – επικεντρώνεται στην ίδια την παραπλανητική συμπεριφορά και όχι στην επίδραση που αυτή ασκεί στον αποδέκτη της. Αυτή η προσέγγιση φαίνεται να συνάδει πιο πολύ με τον τιμωρητικό χαρακτήρα του ποινικού δικαίου, παρά με την αποκαταστατική φύση του αστικού δικαίου. Βλ. και *Χριστοδούλου* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, § 66, σελ. 326 – 327.

¹²⁶ *Σημαντήρας*, *ό.π.*, § 41, σελ. 563· *Παπαντωνίου*, *ό.π.*, § 71, σελ. 410· *Απ. Γεωργιάδης*, *ό.π.*, § 40, ΙΙΙ, αρ. 50, σελ. 580· *Λαδάς Π.*, § 41, Ι, αρ. 13, σελ. 413· *Κλαβανίδου* σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, *ό.π.*, § 55 Β, αρ. 10, σελ. 420· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 331, σελ. 123· *Ασπρογέρακας-Γρίβας*, *ό.π.*, § 76, σελ. 320· *Βαθρακοκοίλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 7, σελ. 630· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 281· *Τριάντος*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 4, σελ. 263· *Καυκάς*, *ό.π.*, σελ. 435· *Τσαταλάς*, *ό.π.*, § 8, αρ. 120, σελ. 82· ΑΠ 209/2018, 1718/2014: «[...] αρκεί αυτή να υφίσταται κατά το χρόνο της δηλώσεως βουλήσεως του απατηθέντος και να υπήρξε αποφασιστικό αίτιο για τη δήλωση βουλήσεως του συγκεκριμένου εξ'απατηθέντος [...]» ΑΠ 282/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹²⁷ *Καυκάς*, *ό.π.*, Αρμ., 1947, σελ. 435· *Γαζής*, *ό.π.*, § 17, σελ. 81· *Ασπρογέρακας-Γρίβας*, *ό.π.*, § 76, σελ. 320· *Απ. Γεωργιάδης*, *ό.π.*, § 40, ΙΙΙ, αρ. 50, σελ. 580· *Καράσης*, *ό.π.*, σελ. 108· *Παπαντωνίου*, *ό.π.*, § 71, σελ. 410· *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 7· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 331, σελ. 123· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 281· *Τσαταλάς*, *ό.π.*, § 8, αρ. 121, σελ. 83. Βλ. και

βούλησης. Μάλιστα, γίνεται παγίως δεκτό ότι το εν λόγω δικαίωμα υφίσταται, και όταν αποδειχθεί ότι ο δηλών, σε περίπτωση που δεν υπήρχε απάτη, θα προέβαινε στη σχετική δήλωση βούλησης με διαφορετικό όμως περιεχόμενο¹²⁸ ή σε διαφορετική χρονική στιγμή.¹²⁹ Αντίθετα, το απαιτούμενο στοιχείο του αιτιώδους συνδέσμου δε στοιχειοθετείται στην περίπτωση που ο απατηθείς θα επιχειρούσε τη δήλωση βούλησης ακόμη και χωρίς την παρέμβαση της απατηλής συμπεριφοράς.¹³⁰ Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι θεμελιώνεται αιτιώδης συνάφεια όχι μόνο όταν ο απατών δημιουργεί εξ αρχής, με την συμπεριφορά του, την πλάνη του αντισυμβαλλομένου του, αλλά και όταν τη διατηρεί ή την ενισχύει.¹³¹

Κατόπιν όλων των ανωτέρω, ερευνητέα είναι τα κριτήρια που θα συνεκτιμηθούν, προκειμένου να διαπιστωθεί, εάν και κατά πόσο η παραπλανητική συμπεριφορά επηρέασε αποφασιστικά την τελικώς εκφρασθείσα δήλωση βουλήσεως του προσώπου. Κατά τη γράφουσα ορθότερη είναι η κρατούσα άποψη σε θεωρία¹³² και νομολογία¹³³, που δέχεται το υποκειμενικό κριτήριο ως κρίσιμο για την διάγνωση της ύπαρξης του αιτιώδους συνδέσμου. Σύμφωνα με αυτή την γνώμη, λαμβάνεται υπόψη ο συγκεκριμένος δικαιοπρακτών, με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τις προσωπικές ιδιότητες και τις ικανότητες που διαθέτει.¹³⁴ Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη,¹³⁵ που τάσσεται υπέρ των αντικειμενικών κριτηρίων, ήτοι των διδαγμάτων της κοινής πείρας και του μέσου συνετού ανθρώπου του οικείου κοινωνικού τομέα για την κατάφαση της προσφορότητας της απάτης.

Φίλιο, ό.π. § 135 Β, σελ. 333, για την περίπτωση στην οποία δέχεται την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας· ΑΠ 16/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (αναφερόμενη στην αδικοπρακτική απάτη).

¹²⁸ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1477/2017, η οποία είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα του Αρείου Πάγου, www.areiospagos.gr: «*Αρκεί το γεγονός ότι η απατηλή συμπεριφορά αποσκοπούσε στην πρόκληση της δήλωσης βούλησης αυτού που εξαπατήθηκε, η οποία (δήλωση) προκλήθηκε πράγματι εξ αιτίας της απατηλής συμπεριφοράς*».

¹²⁹ Βλ. ενδεικτικά *Παντελίδου*, ό.π., § 11, ΙΙΙ, αρ. 76, σελ. 493· *Μπαλή*, ό.π., σελ. 146· *Σημαντήρα*, ό.π., § 41, σελ. 563· *Κλαβανίδου* σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55 Β, αρ. 10, σελ. 420· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 50, σελ. 580· *Λαδά ΙΙ*, § 41, Ι, αρ. 13, σελ. 413· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 281· *Τσαταλά*, ό.π., § 8, αρ. 120, σελ. 83· ΑΠ 898/2000, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου επισημαίνεται ότι θα πρέπει ο απατηθείς χωρίς την απάτη να μην προέβαινε στη δήλωση βούλησής του, όπως αυτή διατυπώθηκε στη δικαιοπραξία.

¹³⁰ *Ασπρογέρακας-Γρίβας*, ό.π., § 76, σελ. 320-321· *Σημαντήρας*, ό.π., § 41, αρ. 755, σελ. 563· *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 50, σελ. 580· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 331, σελ. 123· *Παντελίδου*, ό.π., § 11, ΙΙΙ, αρ. 76, σελ. 493.

¹³¹ *Τσαταλάς*, ό.π., § 8, αρ. 120, σελ. 83, με περαιτέρω θεμελίωση σε γερμανική βιβλιογραφία.

¹³² Βλ. ενδεικτικά *Παντελίδου*, ό.π., § 11, ΙΙΙ, αρ. 76, σελ. 493· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 50, σελ. 580· *Σημαντήρα*, ό.π., § 41, αρ. 755, σελ. 562· *Λαδά ΙΙ*, ό.π., § 41, Ι, σελ. 409-413· *Βαθρακοκοίλη*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 7, σελ. 630· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 331, σελ. 123· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 281.

¹³³ ΑΠ 618/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ: «*Αρκεί μεταξύ της απατηλής συμπεριφοράς του δράστη και της δηλώσεως βουλήσεως του εξαπατηθέντος να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος, με την έννοια ότι η παραπλανητική αυτή συμπεριφορά υπήρξε αποφασιστικό αίτιο για τη δήλωση βουλήσεως του συγκεκριμένου εξαπατηθέντος, με βάση τις προσωπικές ικανότητες και ιδιότητες αυτού (υποκειμενικό κριτήριο) και όχι με το αντικειμενικό κριτήριο, εκείνο δηλαδή του μέσου κοινωνικού ανθρώπου*»· ΑΠ 368/2014, ΑΠ 1718/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³⁴ *Μαθθίας*, Παρατηρήσεις στην ΕφΑθ 4945/1987, ΕλλΔνη, 953 επ.

¹³⁵ *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 15, σελ. 226. ΑΠ 786/1994, ΕλλΔνη 1995, 855, σύμφωνα με την οποία «για να είναι ακυρώσιμη λόγω απάτης, η διαθήκη η ορισμένη διάταξη της, πρέπει να υπάρχει μεταξύ των απατηλών ενεργειών ή παραστάσεων και της συντάξεώς της ή του περιεχομένου της πρόσφορος αιτιώδης σύνδεσμος, με την έννοια ότι ο διαθέτης κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων και με πιθανότητα δε θα συνέτασσε αυτή τη διαθήκη ή δεν θα περιελάμβανε σ' αυτή ορισμένη διάταξη, αν δεν παρεπίθετο από τις απατηλές ενέργειες ή παραστάσεις».

1.5. Η ελαττωματική δήλωση βούλησης

Ως συνέπεια της παραπλανητικής συμπεριφοράς του απατώντος, ο αντισυμβαλλόμενος θα πρέπει να βρίσκεται σε καθεστώς πλάνης κατά τον χρόνο που εξωτερικεύει την ελαττωματική δήλωση βούλησής του. Ωστόσο, σε περίπτωση που ο τελευταίος αντιληφθεί την απόπειρα εξαπάτησής του πριν εκφράσει τη δήλωση βούλησής του, τότε δεν συντρέχει περίπτωση απάτης.¹³⁶ Ειδικότερα, ως πλάνη νοείται η εσφαλμένη γνώση ή (μη συνειδητή) άγνοια¹³⁷ της πραγματικότητας, η οποία συνεπάγεται διάσταση μεταξύ της πραγματικότητας και της παράστασης που έχει για αυτή ο πλανώμενος.¹³⁸

Αν και είναι γενικά αποδεκτό ότι σε κάθε περίπτωση απάτης υπάρχει πλάνη, έχει καταγραφεί διχογνωμία μεταξύ των θεωρητικών αναφορικά με το είδος της πλάνης αυτής.¹³⁹ Πιο συγκεκριμένα, δεδομένου ότι ο νόμος δεν διακρίνει αν πρόκειται για πλάνη στη βούληση του ατόμου ή στη δήλωση του, έχει αποτελέσει αντικείμενο θεωρητικής συζήτησης ο εντοπισμός της ελαττωματικότητας της δήλωσης βούλησης ως προϊόντος εξαπάτησης του δηλούντος.¹⁴⁰

Σύμφωνα με μία πρώτη άποψη, η πλάνη, ως εννοιολογικό στοιχείο της απάτης, είναι πάντοτε περίπτωση πλάνης στη βούληση, αφού η ουσία της απάτης συνίσταται στον αθέμιτο επηρεασμό της βούλησης του δηλούντος.¹⁴¹ Αντίθετα, άλλοι θεωρητικοί παρότι δεν αρνούνται ότι κατά κανόνα θα

¹³⁶ Βλ. Παπανικολάου/Καραμπατζό, Η ρήτρα “non – reliance” στην πώληση επιχειρήσεως ως «ρήτρα κινδύνου», ΧρΙΔ 2010, 406, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι δεν υφίσταται αιτιώδης σύνδεσμος στην περίπτωση που ο δικαιοπρακτών γνωρίζει την επιχειρούμενη εις βάρος του απάτη, με την έννοια ότι μπορεί να αντιληφθεί την απόπειρα της παραπλανητικής συμπεριφοράς από την πλευρά του αντισυμβαλλομένου του· Καρακατσάνης στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 6, σελ. 225, ο οποίος αναφέρει επί λέξει «Αντιθέτως, γνώσις της απάτης εκ μέρους του εξαπατηθέντος κατά το χρόνο τελέσεως ταύτης αποκλείει το ακυρώσιμον της δηλώσεως βουλήσεως, αφού δεν υφίσταται ουσιαστικός παραπλάνησις τούτου και η δήλωσις βούλησης του οφείλεται εν τελική αναλύσει εις ιδίους υπολογισμούς και σκέψεις»· Χριστοδούλου σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές, τ. ΙΒ, άρθρο ΑΚ 147, αρ. 53, σελ. 323, αλλά και ΠΠρΖακ 150/1981, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, «[...] Επομένως, γνώσις της απάτης εκ μέρους του εξαπατηθέντος κατά τον χρόνον τελέσεως ταύτης αποκλείει το ακυρώσιμον της δηλώσεως βουλήσεως αφού δεν υφίσταται ουσιαστικός παραπλάνησις τούτου και η δήλωσις βουλήσεως του οφείλεται εν τελική αναλύσει εις ιδίους υπολογισμούς και σκέψεις.»

¹³⁷ Βλ. 1783/2007, ό.π., η οποία επισημαίνει ότι το πρόσωπο δεθε πρέπει να έχει συνείδηση της άγνοιάς του: «Πλάνη είναι η εσφαλμένη γνώση της απαιτούμενης για τον προσδιορισμό της βούλησης του δηλούντος πραγματική κατάσταση, προς την πλάνη δε με την παραπάνω έννοια εξομοιώνεται και η έλλειψη γνώσης (άγνοια) της πραγματικής κατάστασης όταν δεν είναι συνειδητή εκ μέρους του δηλούντος, όταν δηλαδή αυτός δεν είναι εν γνώσει ότι αγνοεί την απαιτούμενη πραγματική κατάσταση, διότι αν έχει πλήρη επίγνωση της αγνοίας του δεν πλανάται.»

¹³⁸ ΑΠ 1655/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Καραύης, ό.π., σελ. 94. Βλ. και Απ. Γεωργιάδη, ό.π., § 40, ΙΙ, αρ. 4, σελ. 566· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 54 Ι, αρ. 1, σελ. 395.

¹³⁹ Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55 Ι, αρ. 2, σελ. 417.

¹⁴⁰ Όπως είναι γνωστό, στο πλαίσιο των δικαιοπραξιών, η πλάνη διακρίνεται σε πλάνη στη δήλωση, όταν η δήλωση βρίσκεται ακουσίως συνέπεια σε διάσταση μεταξύ τη βούληση του πλανώμενου και σε πλάνη στη βούληση, όταν συνέπεια της είναι ο ελαττωματικός σχηματισμός της βούλησης. Βλ. Καραύης, ό.π., σελ. 94· Απ. Γεωργιάδη, § 40, ΙΙ, σελ. 566 επ.· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 54, σελ. 394 επ..

¹⁴¹ Βλ. ενδεικτικά Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55 Β, αρ. 2, σελ. 417· Καραύης, ό.π., σελ. 106· Λαδά Π., ό.π., § 41, Ι, αρ. 7, σελ. 409· Τούση, ό.π., σελ. 442 υπόσημ. 1 και σελ. 443 - 444 υπόσημ. 3, κατά τον οποίο, μάλιστα, εάν η απάτη δεν προκάλεσε πεπλανημένη δήλωση βούλησης, αλλά πλάνη στη δήλωση εφαρμόζεται η ΑΚ 140· Κανκά, ό.π., Αρμ., 1947, σελ. 433· Τριάντο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 262· ΕφΘεσ 13/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία «η με απάτη προκληθείσα πλάνη, αν και αναφέρεται στα παραγωγικά αίτια, είναι ικανή να καταστήσει ακυρώσιμη τη δικαιοπραξία.»

πρόκειται για πλάνη στη βούληση, υποστηρίζουν ότι είναι πιθανό η πλάνη του απατώμενου να συνιστά περίπτωση πλάνης στη δήλωση.¹⁴²

Από τη γραμματική και τελολογική ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 147¹⁴³ και 148 ΑΚ¹⁴⁴, προκύπτει ότι στο πλαίσιο της απάτης είναι αδιάφορο εάν η πλάνη του εξαπατηθέντος είναι ουσιώδης ή επουσιώδης, στοιχείο κρίσιμο στην ακυρωσία λόγω πλάνης.¹⁴⁵ Έπειτα, κατά την άποψη που κρατεί σε θεωρία και νομολογία δεν ενδιαφέρει αν η πλάνη είναι συγγνωστή ή ασύγγνωστη.¹⁴⁶ Σημειωτέον ότι στο προϊσχύον δίκαιο του Αστικού Κώδικα, γίνονταν διάκριση μεταξύ συγγνωστής και ασύγγνωστης πλάνης.¹⁴⁷

Σύμφωνα με την ως άνω κρατούσα θέση, η επίδειξη αμέλειας από την πλευρά του απατηθέντος, αφενός δεν αποκλείει τη στοιχειοθέτηση της απάτης και αφετέρου δεν οδηγεί σε μείωση της αποζημίωσης, καθώς δε θα εφαρμοστεί η διάταξη της ΑΚ 300, περί συντρέχοντος πταίσματος λόγω της αυξημένης απαξίας της απάτης.¹⁴⁸ Ωστόσο, υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, κατά την οποία είναι δυνατή η ευθεία ή έστω αναλογική εφαρμογή του άρθρου 144 παρ. 2.¹⁴⁹ Προς επίρρωση αυτής της θέσης επισημαίνεται ότι, ο «τόσο ο δόλος, όσο πολλώ μάλλον η τυχόν ελαφρά κατ' ΑΚ 147 εδ. β' αμέλεια του αντισυναλλασσομένου του πλανηθέντος ενδέχεται να είναι αξιολογικώς συγκρίσιμα προς την βαρεία αμέλεια του τελευταίου» αλλά και ότι η προσέγγιση

¹⁴² Βλ. ενδεικτικά Δωρή, σημείωση κάτω από την ΕφΑθ 10261/1983, ΝοΒ 1984, σελ. 1745 επ· Χριστακάκου, ο.π., σελ. 180 «Όταν υπάρχει απάτη, η πλάνη που προκαλείται από την παραπλάνηση αναφέρεται συνήθως στη βούληση του δηλούντος [...] δεν αποκλείεται όμως να αφορά και στη δήλωση.»· Τσαταλάς, ό.π., § 6, αρ. 106, σελ. 74. Βλ. και Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 53, σελ. 323 - 324· ΕφΑθ 6093/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, η οποία αντιμετώπισε περίπτωση πλάνης στη δήλωση που προκλήθηκε δια απάτης (οι εναγόμενοι παρέστησαν ψευδώς στον διαθέτη ότι υπογράφει πληρεξούσιο και όχι διαθήκη και έτσι παρέπεισαν αυτόν και υπέγραψε αυτή)· ΕφΛαρ 15/2000, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁴³ Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 53, σελ. 323 - 324, καθώς όπως αναφέρθηκε εν αντιθέσει με τις ΑΚ 140-143 δεν διακρίνει ανάλογα με το αν η πλάνη είναι ουσιώδης ή όχι.

¹⁴⁴ Λαδάς ΙΙ, § 41, Ι, αρ. 7, σελ. 409· Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 53, σελ. 323 - 324· Τσαταλάς, ό.π., αρ. 100, σελ. 72, η οποία δοθέντος ότι προβλέπει τη δυνατότητα μη ακύρωσης της δικαιοπραξίας, όταν η πλάνη είναι μη ουσιώδης, προϋποθέτει λογικά ως λόγο ακύρωσης και την απάτη που προκάλεσε μη ουσιώδη πλάνη.

¹⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά Γαζή, ό.π., § 17, σελ. 81· Μιχαηλίδη-Νουάρο, ό.π., ΕΕΝ, ΙΓ, 1946, σελ. 210-211· Μπόσδα, ό.π., ΕΕΝ, 1949, σελ. 548· Μπαλή, ό.π., σελ. 146· Ασπρογέρακα-Γρίβα, ό.π., § 76, σελ. 320· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 410-411· Σημαντήρα, ό.π., § 41, σελ. 560· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55 Β, αρ. 6, σελ. 419· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 47, σελ. 579· Παντελίδου, ό.π., § 11, αρ. 79, σελ. 493· Καραάση, ό.π., σελ. 107· Λαδά ΙΙ, ό.π., § 41, Ι, αρ. 13, σελ. 409· Καρακατσάνη στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 8, σελ. 226· Καρακώστα, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 328, σελ. 122· Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 53, σελ. 323 - 324· Φίλιο, ό.π., § 135 Β, σελ. 333· Τούσης, ό.π., σελ. 443· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 281· Βαθρακοκοίλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 629· Τριάντο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 263· Τσαταλάς, ό.π., § 6, σελ. 72-73, με την επισήμανση της ρύθμισης της ΑΚ 1569 αναφορικά με την προσβολή της υιοθεσίας λόγω απάτης ως προς ουσιώδη περιστατικά· ΑΠ 209/2018, 745/2017, 368/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ.

¹⁴⁶ Μπαλής, ό.π., σελ. 146· Σημαντήρας, ό.π., § 41, σελ. 560· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 47, σελ. 579· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55 Β, αρ. 6, σελ. 419· Καρακώστα, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 328, σελ. 122· Φίλιος, ό.π., § 135 Β, σελ. 332-333· Τούσης, ό.π., σελ. 443· Ασπρογέρακα-Γρίβας, ό.π., § 76, σελ. 320· Παντελίδου, ό.π., § 11, αρ. 79, σελ. 480· Βαθρακοκοίλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 147 αρ. 5, σελ. 629· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 147 αρ. 3, σελ. 281· Τριάντος, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 αρ. 2, σελ. 629· Γιαννόπουλος, ό.π., άρθρο 147 αρ. 1· Μπόσδας, ό.π., ΕΕΝ, 1949, σελ. 548· Τσαταλάς, ό.π., § 6, αρ. 102, σελ. 73· ΑΠ 209/2018, 745/2017, 368/2014: «Η συνεπεία της απάτης, πλάνη του δηλούντος δεν ενδιαφέρει αν είναι συγγνωστή ή όχι» ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Πρβλ. Καρακατσάνη στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 147 αρ. 6, σελ. 269.

¹⁴⁷ Καραάσης, ό.π., σελ. 98· Τσαταλάς, ό.π., § 6, αρ. 102, σελ. 73 και υποσημ. 251.

¹⁴⁸ Βλ. Καρακατσάνη σε Γεωργιάδη Απ. - Σταθόπουλο Μ., Αστικός Κώδικας, τ. Ι, άρθρο 147, αρ 6, σελ. 225.

¹⁴⁹ ΑΚ 144: «Η δικαιοπραξία δεν ακυρώνεται λόγω πλάνης: 1. αν ο άλλος δέχεται τη δήλωση της βούλησης όπως την εννοεί ο πλανώμενος, 2. αν η ακύρωση αντιβαίνει στην καλή πίστη.»

αυτή «υπαγορεύεται από τη σύμφωνη με το σύστημα του ΑΚ ερμηνεία (βλ.π.χ. την ΑΚ 300) και την αρχή της αναλογικότητας».¹⁵⁰ Τα επιχειρήματα αυτά ωστόσο δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη, αναδεικνύοντας ως ορθότερη την κρατούσα άποψη, ενόψει της διαφορετικής κατάστρωσης της πλάνης και της απάτης στον Αστικό Κώδικα, της ειδικής ρύθμισης της ΑΚ 148, που προβλέπει τη μη ακύρωση της δικαιοπραξίας - παρά τη βούληση του απατηθέντος – και της γενικότερης νομοθετικής έννοιας προς τον απατώμενο.¹⁵¹

1.6. Η απάτη τρίτου

Στην απάτη εμπλέκονται συνήθως δύο πρόσωπα (φυσικά ή νομικά¹⁵²), ήτοι το άτομο που επιχειρεί τη δόλια παραπλανητική συμπεριφορά και ο αντισυμβαλλόμενος του, που τελικώς προβαίνει στην ελαττωματική δήλωση βούλησης. Ωστόσο, στη συναλλακτική ζωή είναι πιθανό να αναμειχθούν και άλλα πρόσωπα που δε συμμετέχουν στη συμβατική σχέση, γεγονός που καθιστά πιο περίπλοκο το απλοποιημένο σχήμα της απάτης. Ειδικότερα εν προκειμένω θα εξεταστεί η «παθολογική» κατάσταση της απάτης τρίτου.

Στα πλαίσια της διερεύνησης του ειδικότερου είδους της απάτης υπό τρίτου, δέον όπως προβούμε στην προσδιορισμό της έννοιας του «τρίτου». Αρχικά αξίζει να σημειωθεί ότι έχουν αναπτυχθεί διάφορες απόψεις σε εκτενέστερο επίπεδο στη θεωρία αναφορικά με το εν λόγω ζήτημα. Σύμφωνα με μια παλαιότερη αντίληψη,¹⁵³ η έννοια του τρίτου ήταν αρκετά ευρεία ώστε να περιλαμβάνει κάθε πρόσωπο που δε συμμετείχε στη σύναψη της προσβαλλόμενης δικαιοπραξίας, ήτοι κάθε πρόσωπο πλην του αντισυμβαλλομένου ή του λήπτη της δήλωσης ή του αντιπροσώπου αυτών.¹⁵⁴ Σήμερα έχει εγκαταλειφθεί από την σχετικώς κρατούσα γνώμη¹⁵⁵ η διευρυμένη έννοια του τρίτου, και ως τέτοιος νοείται κάθε πρόσωπο το οποίο – όχι μόνο δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη δικαιοπραξία αλλά και – δεν ενεργεί υπέρ ενός εκ των δύο συναλλασσομένων ούτε επιδιώκει ίδια συμφέροντα με αυτούς. Έχει διατυπωθεί μεμονωμένα και η άποψη,¹⁵⁶ πως τρίτος είναι και οποιοσδήποτε έχει χρησιμοποιήσει ο απατηθείς για την κατάρτιση της δικαιοπραξίας.

¹⁵⁰ Χριστοδούλου, Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή – Συμβολή στη θεωρία των ελαττωμάτων της δικαιοπρακτικής βουλήσεως, §7 αρ. 54, σελ. 247.

¹⁵¹ ΕφΑθ 4108/1993, όπου το Δικαστήριο δέχτηκε πως παρ' όλο που οι ενάγοντες δεν προέβησαν σε έλεγχο τίτλων για το επίδικο ακίνητο «[...] έναντι της δόλιας και απατηλής συμπεριφοράς των εναγομένων, η επιστία των εναγόντων να μην ελέγξουν τους τίτλους ιδιοκτησίας δεν αναιρεί, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, την υποχρέωση των πρώτων να αποζημιώσουν πλήρως τους τελευταίους.»

¹⁵² Βαθρακοκόιλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, ό.π., σελ. 631.

¹⁵³ Γαζής, ό.π., §17, σελ. 82· Μπαλή, σε: Γενικά Αρχαία, §49, σελ. 145 – 147, κατά τον οποίο «τρίτος είναι πας μη μετασχών εις την προσβαλλομένην δικαιοπραξίαν, ήτοι πας άλλος εκτός του αντισυμβαλλομένου ή του προς ον η δήλωσις απηυθύνθη ή του αντιπροσώπου τούτων» έτσι και ο Καυκάς, Αρμ., 1947, σελ. 439.

¹⁵⁴ Κατά αυτή την άποψη, ως τρίτοι αντιμετωπίζονται ο μεσίτης ή άλλα πρόσωπα που μεσολάβησαν στην κατάρτιση της σύμβασης.

¹⁵⁵ Καραύσης, ό.π., σελ. 108· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 147 ΑΚ, §12, σελ. 226· Παπαντωνίου, ό.π., §71, σελ. 411· Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, §80 – 83, σελ. 329 – 330· Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, ΙΙ, Γ, αρ. 13, σελ. 421· Παντελίδου, ό.π., § 11, αρ. 81, σελ. 494· Ασπρογέρακας – Γρίβας, ό.π., § 76, σελ. 321· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 52, σελ. 581· Γιαννόπουλος, ό.π., άρθρο 147 ΑΚ, §2, σελ. 414 επ.· Λαδάς ΙΙ, ό.π., § 41, αρ. 9, σελ. 411· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ άρθρο 147 αρ. 7, σελ. 281 – 282.

¹⁵⁶ Βαθρακοκόιλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, ό.π., αρ.6, σελ. 631. Αντίστοιχα και η ΠΠρΘεσ 8745/2009 «Η πεπλανημένη αυτή αντίληψη, [...] είναι δυνατό να αφορά και τρίτον, που κατά καθήκον και αρμοδιότητα εμπλέκεται στην κατάρτιση της απατηλής δικαιοπραξίας, όταν, με την παράσταση ψευδών γεγονότων ή την απόκρυψη αληθινών, παρέχει την αναγκαία

Η διαφοροποίηση των απόψεων γίνεται πιο κατανοητή μέσω του παρακάτω παραδείγματος:¹⁵⁷ Σε περίπτωση που ο συμβαλλόμενος Α αναθέσει την πώληση ενός ακινήτου σε μεσίτη και το ακίνητο τελικά πωληθεί στον συμβαλλόμενο αγοραστή Β, η εφαρμογή της πρώτης άποψης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο μεσίτης θεωρείται τρίτος τόσο για τον Α όσο και για τον Β. Αντίθετα, εάν εφαρμοστεί η δεύτερη άποψη, η κατάσταση διαφοροποιείται. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη δεύτερη γνώμη, εάν ο Α ζητήσει την ακύρωση της σύμβασης λόγω απάτης, θα πρέπει να αποδείξει ότι πληρούνται προϋποθέσεις του εδαφίου β' του άρθρου 147 ΑΚ στο πρόσωπο του Β. Αν όμως ο Β ζητήσει την ακύρωση της αγοραπωλησίας, δεν απαιτείται να αποδείξει την συνδρομή των όρων του άρθρου 147 εδ. β' ΑΚ, καθώς ο μεσίτης εκπροσωπώντας τα συμφέροντα του Α δεν θεωρείται τρίτος.¹⁵⁸

Κατά τη γράφουσα η κρατούσα άποψη, που υιοθετεί τη συσταλτική ερμηνεία της έννοιας του τρίτου φαίνεται ορθότερη, καθώς εναρμονίζεται καλύτερα με το πνεύμα και τη τελεολογία της διάταξης. Η υιοθέτηση της διευρυμένης έννοιας του τρίτου, όπως προτείνεται από την παλαιότερη γνώμη (και τη μειοψηφούσα τρίτη γνώμη), θα καθιστούσε χωρίς λόγο πολύ πιο δύσκολη την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα να καταστεί η εφαρμογή του εδαφίου β' της διάταξης του άρθρου 147 ΑΚ ο κανόνας, ενώ η εφαρμογή του α' εδαφίου θα γινόταν η εξαίρεση. Στην πραγματικότητα, όμως, θα πρέπει να συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Εξάλλου, δε φαίνεται να δικαιολογείται η πρόταξη του συμφέροντος του αποδέκτη της ελαττωματικής δήλωσης να προστατευτεί η εμπιστοσύνη του για την εγκυρότητα αυτής, όταν η ελαττωματικότητα οφείλεται σε ένα πρόσωπο που ενεργεί για λογαριασμό του ή έχει κοινά συμφέροντα με αυτόν.

Αφού οριοθετήσαμε την έννοια του τρίτου προσώπου, είναι κρίσιμο να εξετάσουμε σε ποιες περιπτώσεις η εμπλοκή αυτού του προσώπου στη διάπραξη της απάτης ασκεί επίδραση, πάντα σε συνάρτηση με τα δικαιώματα που πηγάζουν από αυτήν. Σε σχέση με την υπό εξέταση προβληματική εισήχθη στον αστικό κώδικα το εδ. β' του άρθρου 147, σύμφωνα με το οποίο: «*Αν η δήλωση απευθύνεται σε άλλον και η απάτη έγινε από τρίτον, η ακύρωση μπορεί να ζητηθεί μόνο εφόσον εκείνος προς τον οποίο απευθύνεται η δήλωση ή τρίτος που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από αυτήν γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη*». Σύμφωνα με τη ratio της νομοθετικής ρύθμισης, ο νομοθέτης έδωσε προτεραιότητα στην προστασία της εμπιστοσύνης του αποδέκτη της ελαττωματικής δήλωσης βούλησης, υπερισχύοντας έτσι της προστασίας της ιδιωτικής αυτονομίας.¹⁵⁹ Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι με αυτόν τον τρόπο, στην περίπτωση της απάτης τρίτου, περιορίζεται η δυνατότητα ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας,¹⁶⁰ καθότι το δικαίωμα ακύρωσης εξαρτάται από τη συνδρομή πρόσθετων προϋποθέσεων: τη γνώση του λήπτη

κατά νόμο σύμπραξη του για την κατάρτιση της δικαιοπραξίας, την οποία (συνδρομή) χωρίς την παραπλανητική συμπεριφορά δεν θα παρείχε.»

¹⁵⁷ Το οποίο παρατίθενται εύστοχα από τον Σπυριδάκη, σε: Γενικές Αρχές, ό.π., Ι. V., β, σελ. 773 – 776. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα και οι πρώτες γνώμες είναι απλούστερες και να προσήκει περισσότερο στο γράμμα της διάταξης του άρθρου 147 εδ. β' ΑΚ, η δεύτερη γνώμη κρίνεται ορθότερη, καθώς σε διαφορετική περίπτωση θα δυσχερανόταν ιδιαίτερα την ακύρωση της δικαιοπραξίας συνεπεία απάτης.

¹⁵⁸ Με επίκληση του παραδείγματος του μεσίτη τάσσονται υπέρ της δεύτερης γνώμης και Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55, ΙΙ, Γ., αρ. 13, σελ. 422· Ασπρογέρακας – Γρίβας, ό.π., § 76 σελ. 321· Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές, ό.π. § 40, ΙΙΙ, σελ. 581.

¹⁵⁹ Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 11, σελ. 226· Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55 Γ, αρ. 12, σελ. 421· Φίλιος, ό.π., § 135, σελ. 335.

¹⁶⁰ Βλ. ενδεικτικά Μπαλή, ό.π., σελ. 147· Καράση, ό.π., σελ. 108· Σημαντήρα, ό.π., §41, σελ. 564· Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55 Γ, αρ. 11, σελ. 420.

της ελαττωματικής δήλωσης βούλησης ή του προσώπου που αποκτά άμεσα δικαίωμα από τη δικαιοπραξία¹⁶¹ για την απατηλή συμπεριφορά του τρίτου προσώπου, ή έστω την ελαφρά αμέλειά του.

Έπειτα επισημαίνεται από την πλειοψηφία της θεωρίας,¹⁶² ότι ο ανωτέρω περιορισμός του δικαιώματος ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας λόγω απάτης τρίτου επικεντρώνεται στην πραγματικότητα μόνο στις απευθυντές (άλλως ληψιδεείς) δικαιοπραξίες.¹⁶³ Αντίθετα, στις μη απευθυντές δηλώσεις βούλησης (άλλως μη ληψιδεείς),¹⁶⁴ γίνεται δεκτό ότι για την ακύρωση της δικαιοπραξίας είναι αδιάφορο ποιος διέπραξε την απάτη, καθώς το σχετικό δικαίωμα παρέχεται από την ΑΚ 147 εδ. α' ανεξαρτήτως του προσώπου που μετήλθε την απάτη.¹⁶⁵

Η ανωτέρω άποψη αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 147 εδ. β' δεν είναι αναντίρρητη, καθώς έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία, σε περίπτωση απάτης τρίτου, είναι αναγκαία η πλήρωση των επιπλέον προϋποθέσεων για την ακύρωση των μη απευθυντέων δικαιοπραξιών.¹⁶⁶ Βασικό επιχείρημα υπέρ αυτής της άποψης αποτελεί το ασθενές – όπως χαρακτηρίζεται – εξ αντιδιαστολής επιχείρημα¹⁶⁷ της κρατούσας άποψης, περί του αποκλεισμού των μη απευθυντέων δηλώσεων βούλησεως, καθώς σύμφωνα με αυτή τη γνώμη, κρίσιμο κριτήριο της ΑΚ 147 α' δεν αποτελεί η άγνοια του αντισυμβαλλομένου προσώπου, αλλά του προσώπου που επωφελείται από την πεπλανημένη δήλωση καθώς έλκει δικαίωμα. Παρά ταύτα, η αντίθετη άποψη δε μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς, σύμφωνα με το γράμμα της διάταξης του άρθρου 147 ΑΚ, προκύπτει, στο μεν εδ. α' ότι ο κανόνας είναι η δυνατότητα ακύρωσης της δικαιοπραξίας ανεξάρτητα από το ποιος μετήλθε την απάτη,¹⁶⁸ ενώ στο δε εδ. β' εισάγεται η εξαίρεση του κανόνα, η οποία προϋποθέτει, κατά το γράμμα του νόμου, απευθυντέα δήλωση βούλησης.

¹⁶¹ Μπαλής, ό.π., § 49, σελ. 148. Αφορά εκείνον που αποκτά απευθείας δικαίωμα από την δικαιοπραξία, και όχι λόγω ειδικής διαδοχής (λ.χ ο τρίτος στη σύμβαση υπέρ τρίτου (ΑΚ 410,411), ή επί αναδοχής αλλοτρίου χρέους (ΑΚ 471).

¹⁶² Καρακατσάνης σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ., Αστικός Κώδικς, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 226. Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 411.

¹⁶³ Σύμφωνα με την ΑΚ 167, προκειμένου οι ληψιδεείς δικαιοπραξίες να επιφέρουν έννομα αποτελέσματα θα πρέπει η δήλωση βούλησης να περιέλθει στο πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται. Για περαιτέρω διάκριση των δηλώσεων βούλησης σε απευθυντές και μη απευθυντές βλ. αντί άλλων Καρασή, ό.π., σελ. 22-23.

¹⁶⁴ Οι μη απευθυντές δικαιοπραξίες (άλλως μη ληψιδεείς) παράγουν έννομες συνέπειες απλώς με τη συντέλεσή τους χωρίς οποιαδήποτε περιέλευση, βλ. ΕφΑθ 3463/2003, Δνη, 200, σελ. 1496

¹⁶⁵ Εννοείται πως η αναγνώριση του δικαιώματος προϋποθέτει να συντρέχουν οι γενικές προϋποθέσεις της απάτης. Βλ. σχετικά Μπαλή, ό.π., § 49, σελ. 147· Γαζή, ό.π., § 17, σελ. 81· Κανκά, Αρμ., 1947, σελ. 437· Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, § 77, σελ. 329· Τούση, ό.π., § 80, σελ. 445 – 446· Καρακατσάνη σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 147 ΑΚ, § 10, σελ. 226· Ασπρογέρακα–Γρίβα, ό.π., § 76, σελ. 321· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 411.

¹⁶⁶ Χριστοδούλου, Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών, σελ. 260-263· τον ίδιο στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου άρθρο 147 αρ. 77-79. Βάση της διαφωνίας αποτελεί μεταξύ άλλων και η διάταξη της ΑΚ 155: «Η αγωγή για ακύρωση απευθύνεται κατά του άλλου συμβαλλομένου. Αν πρόκειται για μονομερή δικαιοπραξία, απευθύνεται κατά εκείνου που αντεί άμεσα από αυτήν έννομο συμφέρον.» Δοθέντος ότι ο ενάγων θα πρέπει να αποδείξει την κακή πίστη του εναγομένου, ήτοι του έλκοντος αμέσως έννομο συμφέρον κατά ΑΚ 155 εδ. β', θα πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα ακυρωσίας λόγω απάτης τρίτου κατ' ΑΚ 147 εδ. β' και στις μη ληψιδεείς δικαιοπραξίες.

¹⁶⁷ Το οποίο σχετίζεται με την αναφορά της ΑΚ 147 εδ. β' σε δήλωση βούλησης που απευθύνεται σε άλλον.

¹⁶⁸ Μπαλής, ό.π., § 49, σελ. 147· Γιαννόπουλος, ό.π., άρθρο 147 αρ.2, σελ. 414 επ.· Σημαντήρας, ό.π., § 41, σελ. 564.

1.7. Η απάτη στο αστικό και στο ποινικό δίκαιο

Η απάτη ρυθμίζεται στο ποινικό δίκαιο από τη διάταξη του άρθρου 386 παρ. 1 εδ. α' του ΠΚ, με τίτλο «απάτη». ¹⁶⁹ Από τη συγκριτική επισκόπηση των διατάξεων που ρυθμίζουν την απάτη στους δύο κλάδους δικαίου, - ήτοι στην ΑΚ 147 και στην ΠΚ 386 - προκύπτει σαφώς η απουσία ταύτισης των δύο εννοιών της απάτης. Δοθέντος ότι από την ανάλυση που προηγήθηκε έχουν ήδη καταδειχθεί οι βασικές διαφοροποιήσεις αυτών, στο παρόν θα προβούμε σε μια συστηματοποίησή τους.

Αρχικά, είναι σημαντικό να επισημανθεί η διαφορετική στοχοθεσία των κανονιστικών διατάξεων. Συγκεκριμένα, η ΠΚ 386 ανήκει συστηματικά στο εικοστό τρίτο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα, με τίτλο «Εγκλήματα κατά των περιουσιακών αγαθών», και προστατεύει το έννομο αγαθό της περιουσίας.¹⁷⁰ Από την άλλη πλευρά, το άρθρο 147 ΑΚ επικεντρώνεται στην προστασία της δικαιοπρακτικής αυτοδιάθεσης του προσώπου, χωρίς να εξαρτά την πλήρωση των όρων της, από την πρόκληση περιουσιακής ζημίας του παθόντος.¹⁷¹

Περαιτέρω, σημαντική διαφοροποίηση εντοπίζεται στο στοιχείο του δόλου¹⁷²: Στην ποινική απάτη, ο δόλος συνίσταται στην πρόθεση του δράστη να αποκτήσει παράνομο περιουσιακό όφελος από τον εξαπατώντα ή τρίτο πρόσωπο. Αντιθέτως, στην αστική απάτη, ο δόλος εκδηλώνεται μέσω της εκ προθέσεως παραπλάνησης του ατόμου, το οποίο επιδιώκει (ή τουλάχιστον προβλέπει και αποδέχεται ως πιθανό αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του) την παράσυρση του απατώμενου σε δήλωση βούλησης,¹⁷³ χωρίς να απαιτείται ο σκοπός του ποινικού δικαίου. Επιπλέον, διαφοροποιούνται και ως προς το βαθμό του δόλου: Σε αντίθεση με τα όσα έγιναν δεκτά ανωτέρω για το είδος του δόλου σε επίπεδο αστικής απάτης (ήτοι αρκεί οποιοδήποτε είδος δόλου), η ποινική απάτη, κατ' επιταγή της ΠΚ 386 (ο δράστης οφείλει να ενεργεί «εν γνώσει» του), προϋποθέτει τη συνδρομή είτε άμεσου δόλου α' βαθμού, είτε άμεσου δόλου β' βαθμού.

Μια ακόμη σημαντική διαφορά μεταξύ της αστικής και της ποινικής απάτης έγκειται στο γεγονός ότι, όπως αναφέρθηκε, στην αστική απάτη η παραπλανητική συμπεριφορά μπορεί να αφορά γεγονότα που αναφέρονται στο παρελθόν, το παρόν ή το μέλλον, ενώ την έννοια της

¹⁶⁹ ΠΚ 386 παρ. 1 εδ. α': «Όποιος με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων βλάπτει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με σκοπό από τη βλάβη αυτής της περιουσίας να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος τιμωρείται με φυλάκιση...».

¹⁷⁰ Αντιρρήσεις εκφράζει ο Φασούλας, Απάτη αστική και απάτη ποινική, Έννοια, Στοιχεία, Ομοιότητες και διαφορές, Χρόνος έναρξης της αποσβεστικής προθεσμίας της αστικής απάτης και χρόνος τέλεσης και έναρξης της παραγραφής της Ποινικής απάτης, Κριτική θεώρηση των κρατουσών απόψεων με αφορμή την ΟΛΑΠ 293/1967 και την ΑΠ 1656/2007, 440–441, ΑρχΝ, 2008, κατά τον οποίο η θεσμοθέτηση του εγκλήματος της απάτης του ποινικού κώδικα δεν αποσκοπεί μόνο στην προστασία της περιουσίας, αλλά και στο δικαίωμα των προσώπων «στην αμοιβαία τήρηση της καλής πίστης».

¹⁷¹ Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, αρ. 58, σελ. 324.

¹⁷² Γαζής, ό.π. §17, σελ. 79· Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 147 ΑΚ, § 74, σελ. 328· Παντελίδου, ό.π., §11, αρ. 73 – 74, σελ. 492· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 408.

¹⁷³ ΑΠ 386/2014, ό.π.: «Ο δόλος του μετερχομένου την απάτη υπάρχει όταν αυτός επιδιώκει ή τουλάχιστον αποδέχεται να παρασυρθεί ο απατώμενος σε δήλωση βουλήσεως, στην οποία δεν θα προέβαινε χωρίς τη δόλια εξαπάτηση, δεν απαιτείται, όμως, ο εξαπατών να επιδιώκει την απόκτηση παρανόμου περιουσιακού οφέλους».

ποινικής απάτης, σύμφωνα με την κρατούσα θεωρία και νομολογία,¹⁷⁴ συγκροτούν μόνο παρελθοντικά ή παροντικά γεγονότα. Τέλος, το έγκλημα της απάτης του ΠΚ στοιχειοθετείται όταν ο δράστης παραπλανά το θύμα, προκειμένου αυτό να προβεί σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή, ενώ οι όροι της αστικής απάτης πληρούνται μόνο στην περίπτωση που ο απατηθείς πράξει, ήτοι προβεί σε ελλειμματική δήλωση βούλησης για την κατάρτιση δικαιοπραξίας.

1.8. Ακυρωσία λόγω απάτης και ακυρωσία για άλλους λόγους - Σχέση μεταξύ απάτης και πλάνης

Από την ανάλυση των στοιχείων που συνθέτουν την έννοια της αστικής απάτης προκύπτει ότι εν μέρει ταυτίζεται με την έννοια της πλάνης, η οποία συνιστά επίσης λόγο ακυρωσίας. Κοινό σημείο των δύο εννοιών είναι η παραπλάνηση του προσώπου που έχει προβεί σε δήλωση βούλησης, η οποία όμως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική του βούληση. Συνεπώς, όπως σημειώνεται χαρακτηριστικά από τη θεωρία, σε κάθε περίπτωση απάτης ενυπάρχει πλάνη στη δήλωση βούλησης, δεν ισχύει όμως και το αντίστροφο.¹⁷⁵ Ως εκ τούτου, όπως θα αναλυθεί και στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας, είναι δυνατό να συντρέχουν παράλληλα αμφοτέρωι οι ανωτέρω λόγοι ακυρωσίας της δικαιοπραξίας.¹⁷⁶ Αυτό σημαίνει ότι, ο παραπλανηθείς δικαιούται να ασκήσει το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας επιλέγοντας ως νομική βάση είτε την απάτη είτε την πλάνη, καθώς τελούν μεταξύ τους σε διαζευκτική συρροή.¹⁷⁷

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμη η διερεύνηση των στοιχείων στα οποία διαφέρουν οι ανωτέρω λόγοι ακυρωσίας. Η πρώτη διαφορά σχετίζεται με το είδος της πλάνης που απαιτείται για την ακύρωση της ελλειμματικής δικαιοπραξίας. Εκκινώντας, από το γράμμα της διάταξης του άρθρου 140 του ΑΚ,¹⁷⁸ για την πλάνη, προκύπτει μία από τις ουσιαστικές διαφορές μεταξύ των δύο λόγων ακυρωσίας· η ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω πλάνης μπορεί να ζητηθεί μόνο στη νομικά σημαντική περίπτωση της ουσιώδους πλάνης.¹⁷⁹

Όπως συνάγεται από το γράμμα του άρθρου 144 του ΑΚ,¹⁸⁰ σε αντίθεση με την απάτη, στο πεδίο της πλάνης αποκλείεται άνευ ετέρου τινός η δυνατότητα ακύρωσης της δικαιοπραξίας σε περίπτωση αποδοχής της δήλωσης βούλησης, όπως τη θέλησε στην πραγματικότητα το πρόσωπο που έχει πλανηθεί.¹⁸¹ Όπως θα εκτεθεί κατωτέρω, σύμφωνα με την ΑΚ 148, η αποδοχή της δήλωσης βούλησης από τον εξαπατησαντα, όπως θα την ήθελε ο εξαπατηθείς, αποκτά νομική σημασία μόνον στις περιπτώσεις της μη ουσιώδους πλάνης. Ακόμη, όμως, και τότε δεν

¹⁷⁴ Βλ. την ΑΠ (Ποιν) 224/2002, ΠΟΙΝΛΟΓ, 2002, σελ. 189: «Ως γεγονότα δε νοούνται πραγματικά περιστατικά τα οποία αναφέρονται στο παρελθόν ή στο παρόν και όχι όσα πρόκειται να συμβούν στο μέλλον».

¹⁷⁵ Τροκάνας, Η πλάνη στη βούληση, ό.π., σελ. 38 – 39· Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55, Ι, σελ. 416 – 417.

¹⁷⁶ Βλ. ΑΠ 1771/1986, ΝοΒ, 1987, σελ. 1062: «Επειδή όπως προκύπτει από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 140 και 147 ΑΚ, αν η πλάνη που προκλήθηκε απ' την απάτη είναι ουσιώδης και συντρέχουν και οι άλλοι όροι του άρθρου 140 ΑΚ, εκείνος που απατήθηκε, δικαιούται, κατ' επιλογή, να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας, είτε λόγω διαστάσεως δηλώσεως και βουλήσεως, είτε λόγω απάτης».

¹⁷⁷ Βλ. Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 60, ΙΙ, σελ. 442 – 444 και ειδικότερα υποσημ. 179.

¹⁷⁸ ΑΚ 140: «Αν κάποιος καταρτίζει δικαιοπραξία και η δήλωσή του δεν συμφωνεί, από ουσιώδη πλάνη, με τη βούλησή του, έχει δικαίωμα να ζητήσει την ακύρωσή της».

¹⁷⁹ Μπόσδας, ΕΕΝ, 1949, ό.π., σελ. 548.

¹⁸⁰ ΑΚ 144: «Η δικαιοπραξία δεν ακυρώνεται λόγω της πλάνης: 1. Αν ο άλλος δέχεται τη δήλωση της βούλησης όπως την εννοεί ο πλανώμενος, 2. Αν η ακύρωση αντιβαίνει στην καλή πίστη».

¹⁸¹ Μπαλής, ό.π., §50, σελ. 149· Γαζής, ό.π., §17, σελ. 84· Τούσης, ό.π. §80, σελ. 446.

αποκλείεται η ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας, απλώς παρέχεται η δυνατότητα στο δικαστήριο να μην ακυρώσει τελικώς τη δικαιοπραξία.¹⁸²

Τέλος, η σπουδαιότερη διαφορά μεταξύ των δύο λόγων ακυρωσίας έγκειται στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του προσώπου που ζητά την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Πιο συγκεκριμένα, ο εξαπατηθείς εξοπλίζεται πέραν από το δικαίωμα ακύρωσης και με δικαίωμα αποζημίωσης, εφόσον πληρούνται οι όροι της διάταξης του άρθρου 149 ΑΚ.¹⁸³ Αντίθετα, ο πλανηθείς όχι μόνο δε διαθέτει αντίστοιχο δικαίωμα, ενδέχεται να υποχρεωθεί σε αποζημίωση σύμφωνα με το άρθρο 145 ΑΚ σε περίπτωση ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας.¹⁸⁴

Από τα ανωτέρω εκτεθέντα συνάγεται ότι, αν ο θιγόμενος επιθυμεί να διεκδικήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας, είναι προτιμότερο να στηριχθεί στις διατάξεις περί απάτης.¹⁸⁵ Ωστόσο δεν πρέπει να παραβλέπονται οι αποδεικτικές δυσχέρειες που συνεπάγεται αυτή η επιλογή, σε σχέση με την επίκληση των διατάξεων της πλάνης, καθώς θα απαιτηθεί να αποδείξει επιπλέον στοιχεία, όπως για παράδειγμα την πλήρωση του υποκειμενικού στοιχείου του δόλου.¹⁸⁶

¹⁸² Μπαλής, ό.π. §50, σελ. 149.

¹⁸³ Κύριος εκφραστής αυτής της άποψης είναι ο Απ. Γεωργιάδης, όπου στο βιβλίο του Γενικές Αρχές, ό.π., σελ. 585 και ειδικότερα υποσημ. 49 με περαιτέρω παραπομπές όπως Σπυριδάκης, ό.π., σελ. 779 – 780, υποστηρίζει ότι ο εξαπατηθείς δικαιούται να αξιώσει αποζημίωση κατ' άρθρο 149 ΑΚ ακόμη και εάν επιλέξει να ακυρώσει την ελαττωματική δικαιοπραξία με νομική βάση την πλάνη και όχι την απάτη.

¹⁸⁴ Μπαλής, ό.π., §50, ό.π.· Λαδάς Π., ό.π., σελ. 415· Γαζής, ό.π., §17, σελ. 84· Τούσης, ό.π., §80, σελ. 446· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 149 ΑΚ, §11, σελ. 230.

¹⁸⁵ Μπαλής, Γενικά Αρχαί, §50, σελ. 148 – 149.

¹⁸⁶ Τροκάνας, Η πλάνη στη βούληση, ό.π., σελ. 41 – 42.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Συνέπειες – Το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης

Η πλήρωση των προϋποθέσεων της απάτης, όπως αυτές εξετάστηκαν ανωτέρω, καθιστά τη δικαιοπραξία που καταρτίστηκε υπό καθεστώς απάτης, ακυρώσιμη. Τούτο σημαίνει ότι η ακυρώσιμη δικαιοπραξία, έως ότου ακυρωθεί με δικαστική απόφαση, παράγει όλα τα έννομα αποτελέσματά της, δρώντας ως μια έγκυρη δικαιοπραξία. Περαιτέρω, σύμφωνα με την ΑΚ 184: «*Η ακυρώσιμη δικαιοπραξία μετά την ακύρωσή της εξομοιώνεται με την εξ αρχής άκυρη, με την επιφύλαξη των διατάξεων που αφορούν εμπράγματα δικαιώματα που τρίτος απέκτησε από σύμβαση που ακυρώθηκε*».¹⁸⁷ Όπως προκύπτει από την ως άνω διάταξη, η εξωτερικευθείσα δήλωση βούλησης ή η συναφθείσα δικαιοπραξία λόγω απάτης, μετά την ακύρωσή της, εξομοιώνεται με την εξ αρχής άκυρη, με αποτέλεσμα να συνανατρέπονται *ipso jure* όλα όσα έγιναν.

2.1. Η θεμελίωση του δικαιώματος ακύρωσης

Η σύσταση του δικαιώματος ακύρωσης δεν προϋποθέτει τη τήρηση επιπλέον προϋποθέσεων, πλην αυτών που εξετάστηκαν ανωτέρω για την πλήρωση της νομοτυπικής μορφής της απάτης. Μάλιστα, το εν λόγω δικαίωμα παρέχεται στον εξαπατηθέντα αυτοδικαίως εκ του νόμου, ενώ αντίθετη συμφωνία των μερών δεν δύναται να το αποκλείσει. Αυτό προκύπτει από τη φύση της ΑΚ 147, η οποία σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη, συνιστά αναγκαστικό δίκαιο¹⁸⁸, ιδίως ενόψει του αντικειμένου και του σκοπού της. Με αυτό τον τρόπο επικυρώνεται η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, καθώς η ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας εναπόκειται τελικά στην επιλογή του εξαπατηθέντος.

Εντούτοις, η εν λόγω διακριτική ευχέρεια που αναγνωρίζεται στον εξαπατηθέντα να ζητήσει ή όχι την ακύρωση της δικαιοπραξίας, τελεί πάντοτε υπό τη στάθμιση της ασφάλειας των συναλλαγών. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, η ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας εξαρτάται από δικαστική κρίση. Αποτρέπεται έτσι η αβεβαιότητα που θα προκαλούνταν από την απερίσκεπτη ανατροπή των συμπεφωνημένων.¹⁸⁹ Πέραν του δικαιώματος ακύρωσης, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο, ο εξαπατηθείς δύναται να αξιώσει αποζημίωση από τον αντισυμβαλλόμενο του που έχει προβεί στην απατηλή συμπεριφορά, προκειμένου να αποκαταστήσει τη ζημία που υπέστη εξαιτίας αυτής.

Καθίσταται λοιπόν σαφές, ότι κυρία έννομη συνέπεια της συνδρομής των όρων της απάτης αποτελεί η δυνατότητα που παρέχεται στο πρόσωπο που εξαπατήθηκε να ζητήσει την ακύρωση της παθολογικής αυτής δικαιοπραξίας.¹⁹⁰ Συνεπεία της ακυρώσεως, τα μέρη θα απαλλαχθούν από

¹⁸⁷ Οι διατάξεις που εννοούνται εδώ είναι εκείνες που σχετίζονται με καλόπιστους τρίτους οι οποίοι απέκτησαν εμπράγματα δικαιώματα, όπως η ΑΚ 1036 για τα κινητά, και οι ΑΚ 1203 και 1204 για τα ακίνητα.

¹⁸⁸ Βλέπε *Χριστοδούλου* σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές, τ. ΙΒ, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 140-157, σελ. 229, κατά τον οποίο δεν θα πρέπει να αποκλεισθεί a priori η δυνατότητα των μερών να αποκλίνουν από τις ρυθμίσεις την απάτης, στην περίπτωση που η τελευταία δεν συνιστά αδικοπραξία.

¹⁸⁹ Βλ. και *Κορνηλάκη*, Η ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω μονομερούς πλάνης ως προς τις ιδιότητες του πράγματος, ΕπισκΕΔ, 2013, σελ. 530 – 535.

¹⁹⁰ Βλ. όμως και ΕφΑθ 1133/2023, ΤΝΠ QUALEX, η οποία δεν έκανε δεκτό το αίτημα των εναγόντων ήδη εκκαλούντων να ακυρωθεί η επίδικη σύμβαση παροχής υπηρεσιών λόγω απάτης, αντίθετα απέρριψε ως νομικά αβάσιμη την αγωγή γιατί δεν εκτίθεται κανένα πραγματικό περιστατικό από το οποίο να προκύπτει ότι κατά τον χρόνο κατά τον οποίο οι ενάγοντες δήλωσαν την βούλησή τους για την κατάρτιση της σύμβασης, η εναγόμενη - εφεσίβλητη χρησιμοποίησε απατηλά μέσα ούτε εκτίθεται προς τούτο δόλος των προστηθέντων ή εκπροσώπων της

τις υποχρεώσεις προς παροχή, ενώ αν αυτές έχουν ήδη λάβει χώρα, θα αναζητηθούν κατά τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού (ΑΚ 904 επ.).^{191, 192}

2.2. Υποκείμενα του δικαιώματος ακύρωσης

Δοθέντος ότι στον Αστικό μας Κώδικα καθορίζεται ρητά ο κύκλος των ενεργητικά (ΑΚ 154 εδ. β') και παθητικά (ΑΚ 155) νομιμοποιούμενων προσώπων σε αγωγή ακύρωσης, αντικείμενο μελέτης της υπό εξέταση υποενότητας τυγχάνουν οι φορείς του δικαιώματος καθώς και τα πρόσωπα κατά των οποίων στέφεται το εν λόγω δικαίωμα.

Στην ΑΚ 154 εδ. β'¹⁹³, προσδιορίζονται περιοριστικά τα πρόσωπα που δικαιούται να ζητήσουν το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας (ως ενεργητικά νομιμοποιούμενοι).¹⁹⁴ Ειδικότερα, σύμφωνα με τη νομοθετική ρύθμιση ενάγοντες της αγωγής ακυρώσεως¹⁹⁵ μπορούν να είναι μόνο ο απατηθείς και οι κληρονόμοι¹⁹⁶ αυτού.¹⁹⁷ Σημειωτέον ότι οι τελευταίοι έχουν αυτοτελές δικαίωμα, το οποίο δεν εξαρτάται από το πρόσωπο που απατήθηκε.¹⁹⁸

ούτε ασφαλώς η αιτιώδης συνάφεια στην πρόκληση πλάνης στους ενάγοντες -εκκαλούντες ως προς την κατάρτιση της σύμβασης παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών σχετικά με την στρατηγική επικοινωνία και διαπραγμάτευση με τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.

¹⁹¹ Γαζής, ό.π., §17, σελ. 83· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 409.

¹⁹² Ειδικότερα για τις εφαρμοστές διατάξεις βλ. Μιχαηλίδη-Νουάρο, Συνέπειαι του δόλου περί την κατάρτιση της σύμβασως κατά τον Κώδικα. ΕΕΝ 1946, 213.

¹⁹³ Σημειωτέον ότι στη διάταξη δεν γίνεται διάκριση μεταξύ σύμβασης και μονομερούς δικαιοπραξίας, σε αντίθεση με την ΑΚ 155 η οποία αφορά την παθητική νομιμοποίηση, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω,

¹⁹⁴ Λαδάς Π., ό.π., §48, V, αρ. 20, σελ. 645.

¹⁹⁵ Όπως επισημαίνεται είναι πιθανό να υπάρχουν πολλοί φορείς του δικαιώματος, οπότε καθείς απ' αυτούς έχει το δικαίωμα να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Μάλιστα, μεταξύ των διαδίκων δημιουργείται δεσμός αλληλίας και όχι αναγκαίας ομοδικίας. Έπειτα, εφόσον ακυρωθεί η σχετική δικαιοπραξία αναφορικά με το πρόσωπο που άσκησε το δικαίωμα, τίθεται ζήτημα για το εάν αυτή θα συνεχίσει να δεσμεύει τους λοιπούς. Αυτό θα κριθεί με βάση τη διάταξη του άρθρου 181 ΑΚ. Βλ. Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §57, II., σελ. 433· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, §4, σελ. 242.

¹⁹⁶ Στην έννοια των κληρονόμων περιλαμβάνονται και οι καταπιστευματοδόχοι, καθώς αποτελούν και αυτοί καθολικοί διάδοχοι του κληρονομούμενου κατ' άρθρο 1841 ΑΚ. Βλ. Αυγουστιανάκης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 154 – 155 ΑΚ, § 10, σελ. 377 – 378· Βαθρακοκοίλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές, ό.π., σελ. 651 – 654

¹⁹⁷ Αποκλίσεις εισάγονται από τα γενικώς ισχύοντα στις ειδικές μορφές ακυρωσίας. Επί παραδείγματι, στην περίπτωση της ελαττωματικής υιοθεσίας, όπως προκύπτει από τις διατάξεις των άρθρων 1569 ΑΚ και 1570 ΑΚ σε συνδυασμό με το γενικότερο πνεύμα που διαπνέει τον Ν. 2447/1996, φορέας του δικαιώματος είναι μόνο ο απατηθείς και όχι οι κληρονόμοι αυτού, βλ. σχετικά και Τροκάνα, Η πλάνη στη βούληση, ό.π., σελ. 130. Εξαίρεση ως προς τη νομιμοποίηση των κληρονόμων ισχύει για τον ακυρώσιμο γάμο κατά τη διάταξη του άρθρου 1378 παρ. 2 ΑΚ, καθώς και για την ακυρώσιμη διάταξη τελευταίας βουλήσεως βλ. Απ. Γεωργιάδης, ό.π., §40, VI, αρ. 93, υποσημ. 73, σελ. 595· Λαδά Π., ό.π., § 48, V, σελ. 645

¹⁹⁸ ΠΠΘεσ 8451/2014 «Περαιτέρω, κατά τη διάταξη του άρθρου 154 ΑΚ, η ακύρωση δικαιοπραξίας (και συνεπώς και η για την αποδοχή της κληρονομιάς), λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής επέρχεται με δικαστική απόφαση. Την ακύρωση έχουν δικαίωμα να ζητήσουν, εφόσον έχουν προς τούτο έννομο συμφέρον, μόνον αυτοί που πλανήθηκε ή απατήθηκε ή απειλήθηκε και οι κληρονόμοι τους. Η ακύρωση της μπορεί να ζητηθεί με αγωγή, ανταγωγή ή ένσταση από τα πιο πάνω πρόσωπα, αποκλεισμένων των ειδικών διαδόχων» ΤΝΠΗΣΟΚΡΑΤΗΣ: ΑΠ2022/2009 δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Αρείου Πάγου, www.areiospagos.gr ΑΠ 654/1998, ό.π.: «Εξάλλου το έννομο συμφέρον του κληρονόμου του απατηθέντος, του οποίου το δικαίωμα προς ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας είναι αυτοτελές και ανεξάρτητο από αυτό του ίδιου του απατηθέντος, υπάρχει, όπως συνάγεται από τη διάταξη του άρθρου 68 ΚΠολΔ, και όταν από την κατάρτιση της εν λόγω ακυρώσιμης δικαιοπραξίας δημιουργείται αβεβαιότητα ως προς ορισμένη έννομη σχέση του κληρονομηθέντος απ' αυτόν με τρίτον και κίνδυνος για τα συμφέροντά του είτε άμεσος και επικείμενος, είτε εξαρτώμενος από τη συνδρομή και άλλου μέλλοντος περιστατικού, στην αποτροπή δε του κινδύνου αυτού τείνει η ζητούμενη ακύρωση της δικαιοπραξίας».

Το ειδικότερο ζήτημα που ανακύπτει αφορά τη νομιμοποίηση ή όχι των ειδικών διαδόχων. Όπως υποστηρίζει η κρατούσα γνώμη, από το γράμμα της διάταξης και πιο συγκεκριμένα από τη χρήση της λέξης «μόνον», αποκλείεται η επέκταση του δικαιώματος στα πρόσωπα αυτά.¹⁹⁹ Ως εκ τούτου, το σχετικό δικαίωμα παραμένει στον δικαιοπάροχο. Ωστόσο, η άποψη αυτή έχει δεχθεί κριτική. Κατά μια γνώμη, απαραίτητη προϋπόθεση άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης είναι η παροχή συναίνεσης του ειδικού διαδόχου.²⁰⁰ Κατ' άλλη άποψη,²⁰¹ η οποία εκκινεί από τον σκοπό της διάταξης του άρθρου 154 εδ. β' ΑΚ, σε περίπτωση που μία έννομη σχέση μεταβιβαστεί συλλήβδην σε έναν τρίτο, και από την ακύρωση πλήττονται μόνο τα συμφέροντα του αποκτήσαντος, τότε συµμεταβιβάζεται και το δικαίωμα ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας.²⁰²

Στο πλαίσιο εξέτασης των ζητημάτων που σχετίζονται με τα νομιμοποιούμενα πρόσωπα για την άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης, είναι σημαντικό να αναφερθούμε και στη δυνατότητα ή μη πλαγιαστικής άσκησης αυτού. Σύμφωνα με μια πρώτη γνώμη επί του θέματος,²⁰³ είναι δυνατή η πλαγιαστική άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης κατ' άρθρο 72 ΚΠολΔ, λαμβανομένου υπόψη αφενός του περιουσιακού χαρακτήρα του δικαιώματος που πηγάζει από την ελαττωματική δικαιοπραξία και αφετέρου του μη προωσπαγούς χαρακτήρα αυτού.^{204,205}

¹⁹⁹ Μπαλής, ό.π., §74, σελ. 205.

²⁰⁰ Βλ. Αυγουστιανάκη, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 4 σελ. 139 και υποσημ. 31 – 33, για θεμελίωση της κριτικής και περαιτέρω παραπομπές.

²⁰¹ Η οποία φαίνεται πειστικότερη.

²⁰² Βλ. Καρακατσάνης στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 154 – 155, αρ. 3· Απ. Γεωργιάδη, ό.π., § 40, αρ. 93 σελ. 596.

²⁰³ Βλ. ενδεικτικά Καρακατσάνη στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 154 – 155, αρ. 5· Λαδά Π., ό.π., §48, V, αρ. 21, σελ. 645· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 154 – 155, αρ. 5, Βαθρακοκόλλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 154 αρ. 4 και 8· ΑΠ 204/1966, ΝοΒ, 1966, σελ. 1032 – 1033: «Το εκ του άρθρου τούτου απορρέον δικαίωμα είναι διαπλαστικόν, ανεκχώρητον και ακατάσχετον, αλλά το άκρως προσωποπαγές ή μη αυτού ήρτηται εκ του περιεχομένου του. Η θεμελιούμενη, φερ' ειπείν, επί των άρθρων 1374 και 1375 του Α.Κ. αγωγή (περί ακυρώσεως γάμου ένεκα πλάνης ή απειλής) συνδέεται αυστηρώς με το πρόσωπο του δικαιούχου, ουχί όμως και αι ενέχουσαι καθαρώς περιουσιακόν χαρακτήρα τοιαύται, οία τυγχάνει και η διώκουσα την υπέρ του πωλητού ακύρωσιν της πωλήσεως ενός πράγματος ένεκα πλάνης, απάτης ή απειλής, ώστε κατά την τελευταίαν των περιπτώσεων τούτων νομίμως ενασκειται η ανήκουσα εις τον πωλητή αγωγή υπό του δανειστού αυτού. Το δεύτερον εδάφιον του ερμηνευομένου άρθρου του Α.Κ. δεν δύναται να οδηγήση εις το συμπέρασμα, ότι το δι' αυτού θεσπιζόμενον δικαίωμα είναι εις όλας τας περιπτώσεις άκρως προσωποπαγές, Η διάταξις εκείνη προσδιορίζει απλώς τα πρόσωπα υπέρ των ενάχθη η ακυρωσία, ήτις δεν έχει ισχύν απόλυτον και δεν εμποδίζει την νομικήν ενέργειαν της δικαιοπραξίας μέχρις ότου ακυρωθή αυτή διά δικαστικής αποφάσεως. Είναι δηλονότι εντελώς μόνη προς την παρεχόμενην υπό του άρθρ. 1025 εδ. 2 της Πολ. Δικ. εξουσίαν εις τον δανειστήνόσιν ενασκει, ως προελέχθη, τα δικαιώματα του οφειλέτου επ' ονόματι αυτού και ταυτίζεται ούτω νομικός προς το πρόσωπον του δικαιούχου». Εντούτοις, ορθότερη φαίνεται η γνώμη που υιοθέτησε η υπ' αριθμόν 2212/1964 απόφαση του Εφετείου Αθηνών, αδημοσίευτη, κατά την οποία το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης που έλαβε χώρα κατά την κατάρτισή της είναι προσωπικό: «Επειδή ακύρωσις δικαιοπραξίας ένεκα απάτης δύναται να ζητηθή κατά την περί τούτου ρητήν διάταξιν του άρθρ. 154 ΑΚ μόνον υπό του απατηθέντος και των κληρονόμων του, συνεπώς το ουτωςεί σαφώς καθιερούμενον ως προσωπικόν δικαίωμα του εξ απατηθέντος δεν είναι εκ των κατά το άρθρ. 1025 Π.Δ. δυνάμενων να ασκηθώσι υπό των δανειστών του απατηθέντος».

²⁰⁴ Αντίθετα υποστηρίζεται πως σχετίζεται με την διαμορφωθείσα ενοχική σχέση. Βλ. Σκορίνη Παπαρρηγοπούλου, Το πρόβλημα της μεταβίβασης των διαπλαστικών δικαιωμάτων, σε: Προσφορά στον Γεώργιο Μιχαηλίδη – Νουάρο, τόμος 2ος, 1987, σελ. 426 – 427.

²⁰⁵ Πλην όμως έχει υποστηριχθεί βάσιμα ότι η εν λόγω θέση αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίζονται ότι η αναγνώριση του σχετικού δικαιώματος στους δανειστές δεν συμβαδίζει με την άποψη περί της μη μεταβίβασης του δικαιώματος ακύρωσης ούτε με τη ratio θέσπισης των περί ακυρωσίας διατάξεων, η οποία προσανατολίζεται στην προστασία της ιδιωτικής αυτονομίας του δικαιούχου. Από την άλλη, η παραχώρηση αυτού του δικαιώματος στους κληρονόμους δεν επιδρά στο χαρακτήρα αυτού ως προσωποπαγούς και μη μεταβιβαστού για δύο λόγους. Καθότι, από τη μια, όπως εκτέθηκε ήδη ανωτέρω, το δικαίωμα των κληρονόμων είναι αυτοτελές και από

Παρότι η συγκεκριμένη θέση είναι ευρέως αποδεκτή, έχει εκφραστεί έντονη αμφισβήτηση εναντίον της, με κεντρικό επιχείρημα τη ratio ύπαρξης της πλαγιαστικής αγωγής.²⁰⁶ Η διάταξη του άρθρου 72 ΚΠολΔ αποσκοπεί στη διασφάλιση των περιουσιακών δικαιωμάτων του δανειστή, λόγω μη ικανοποίησής τους από τον οφειλέτη, παρά την προς τούτο υποχρέωσή του. Παρέχεται, λοιπόν, η δυνατότητα στον δανειστή να επιδιώξει την ικανοποίηση άλλων περιουσιακών δικαιωμάτων του οφειλέτη, καθώς ο τελευταίος αδρανεύει. Καθίσταται ήδη πρόδηλο, από την ανάλυση που προηγήθηκε ότι δε φαίνεται δικαιολογημένη εν προκειμένω η υποκατάσταση του οφειλέτη από τον δανειστή, καθώς οι περιπτώσεις των περί ακυρωσίας διατάξεων, όπως η απάτη, εμπίπτουν στον τομέα της ενδιάθετης βούλησής του προσώπου.

Από τα ανωτέρω εκτειθέντα, ως ορθότερη προκρίνεται από τη γράφουσα, η αντίθετη άποψη που τάσσεται υπέρ του αποκλεισμού της πλαγιαστικής άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης.²⁰⁷ Σε κάθε δε περίπτωση, η αναγνώριση της δυνατότητας άσκησης της αξίωσης ακυρότητας της ελαττωματικής δικαιοπραξίας στους δανειστές του απατηθέντος δε συνάδει ούτε με τη γραμματική ούτε με τη τεολογική ερμηνεία των διατάξεων της ΑΚ 147 και 154. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ΑΚ 147 σκοπεί στη διάσωση της αληθούς και ανεπηρέαστης βουλήσεως του προσώπου, ενώ τυχόν πρόκληση περιουσιακής ζημίας δεν συνιστά εννοιολογικό στοιχείο της έννοιας της απάτης. Ακόμη, η δεύτερη άποψη προβάλλει ως επιχείρημα²⁰⁸ τη μη πλήρωση της προϋπόθεσης που τάσσει το άρθρο 72 ΚΠολΔ περί ύπαρξης περιουσιακού δικαιώματος του οφειλέτη κατά του τρίτου, στην περίπτωση του δικαιώματος που απορρέει από την ακυρότητα μιας ελαττωματικής δικαιοπραξίας. Συνοψίζοντας, ως δογματικά συνεπέστερη φαίνεται η δεύτερη από τις ως άνω αντιτιθέμενες απόψεις, αφενός διότι η ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας δε συνεπάγεται οπωσδήποτε την αποκόμιση περιουσιακής ωφέλειας για τον αιτούντα και αφετέρου ενόψει της φύσης του δικαιώματος, ως μη μεταβιβαστού και ακατάσχετου.²⁰⁹

Αναφορικά με την παθητική νομιμοποίηση του δικαιώματος ακύρωσης εφαρμοστέα τυγχάνει η διάταξη του άρθρου 155 ΑΚ, σύμφωνα με την οποία: «*Η αγωγή για ακύρωση απευθύνεται κατά του άλλου συμβαλλόμενου· αν πρόκειται για μονομερή δικαιοπραξία, απευθύνεται κατά εκείνου που αντλεί άμεσα από αυτήν έννομο συμφέρον*». Προτού προχωρήσουμε σε περαιτέρω ανάλυση του υπό εξέταση άρθρου είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι το ζήτημα της παθητικής νομιμοποίησης ανακύπτει μόνο στο πλαίσιο της αγωγής ακυρώσεως, αφού στην περίπτωση που το σχετικό δικαίωμα ασκείται μέσω ανταγωγής ή ένστασης, παθητικά νομιμοποιούμενος μπορεί να είναι μόνο ο ενάγων.²¹⁰

την άλλη εισάγεται ως προς αυτούς ρητή εξαίρεση από το μη μεταβιβαστό χαρακτήρα του δικαιώματος, όπως προκύπτει από το γράμμα της 154 ΑΚ.

²⁰⁶ Αυγουστιανάκης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 154 – 155 ΑΚ, αρ. 54, σελ. 393· Κιτσαράς, Η πλαγιαστική άσκηση των δικαιωμάτων, §5 – II Β 2.3, σελ. 183 – 192.

²⁰⁷ Υπέρ της ίδιας άποψης τάσσεται και η Τσακαλέρη Η ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω απάτης, Διπλωματική Εργασία στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2023, 2.4.1, σελ. 61.

²⁰⁸ Νίκας, ό.π., σελ. 196 – 197.

²⁰⁹ Σημειωτέον ότι η φύση αυτή δεν είναι απόλυτη λαμβανομένου υπόψη του κληρονομητού του δικαιώματος, όπως άλλωστε επισημαίνουν οι μελετητές: Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, §9, σελ. 243, σύμφωνα με τον οποίο: «*Το περί ακυρώσεως δικαίωμα είναι ανεκχώρητον και ακατάσχετον, ουχί όμως ακληρονόμητον ως μη αυστηρώς προσωποπαγές*» Σπυριδάκης/Περάκης, Αστικός Κώδικς, άρθρο 154.

²¹⁰ Βλ. ενότητα 2.3 για τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης.

Περαιτέρω επισημαίνουμε ότι, σύμφωνα με τη νομοθετική ρύθμιση, έχει σημασία εάν η ελαττωματική δικαιοπραξία συνιστά σύμβαση ή μονομερή δικαιοπραξία,²¹¹ καθώς η εν λόγω διάκριση επηρεάζει ουσιωδώς το πρόσωπο του εναγομένου της αγωγής ακυρώσεως.²¹²

Ειδικότερα, όταν πρόκειται για ακυρώσιμη σύμβαση, η αγωγή απευθύνεται κατά του αρχικού αντισυμβαλλόμενου· ήτοι του προσώπου που συναλλάχθηκε όταν τελέστηκε η απάτη, χωρίς τούτο να μεταβάλλεται σε περίπτωση μεταβίβασης του σχετικού δικαιώματος στον ειδικό διάδοχο του αρχικού αντισυμβαλλόμενου.²¹³ Εντούτοις, έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία αν η συμβατική σχέση έχει μεταβιβαστεί εν συνόλω, ως παθητικά νομιμοποιούμενος νοείται ο αποκτών (ειδικός διάδοχος) και όχι ο αρχικός αντισυμβαλλόμενος του απατηθέντος²¹⁴ Σε κάθε δε περίπτωση, σύμφωνα με πάγια θέση της θεωρίας²¹⁵ και της νομολογίας ως εναγόμενοι νοούνται και κληρονόμοι του αρχικού αντισυμβαλλόμενου.

Αντίθετα, στην περίπτωση της μονομερούς δικαιοπραξίας θα πρέπει να προβούμε σε περαιτέρω διάκριση προκειμένου να διαπιστώσουμε τα παθητικά νομιμοποιούμενα πρόσωπα: Επί μεν απευθυντέας δηλώσεως βουλήσεως (π.χ. υπαναχώρηση), εναγόμενος στην αγωγή ακυρώσεως να είναι ο αποδέκτης της ελαττωματικής δηλώσεως.²¹⁶ Επί δε μη απευθυντέας δηλώσεως βουλήσεως (π.χ. διάταξη διαθήκης), ως εναγόμενοι νοούνται τα πρόσωπα που έλκουν άμεσο έννομο συμφέρον.²¹⁷

Έπειτα ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα της παθητικής νομιμοποίησης στην περίπτωση της ακυρώσιμης πληρεξουσιότητας. Σύμφωνα με μια άποψη, ως παθητικά νομιμοποιούμενος θα πρέπει να θεωρηθεί ο πληρεξούσιος, με τη σκέψη ότι η πληρεξουσιότητα, δε διαφέρει σε τίποτε από τις υπόλοιπες απευθυντέες δικαιοπραξίες.²¹⁸ Κατά μια άλλη γνώμη,²¹⁹ εναγόμενοι είναι τόσο ο πληρεξούσιος, όσο και ο τρίτος, με τον οποίο καταρτίζεται η σύμβαση, διότι θεωρείται ότι «και οι δύο έλκουν άμεσα δικαίωμα από την πληρεξουσιότητα». Σύμφωνα όμως με την κρατούσα και μάλλον ορθότερη άποψη σε θεωρία και νομολογία, προκειμένου να εξεύρουμε τα πρόσωπα που θα εναχθούν επί ακυρώσιμης πληρεξουσιότητας, θα πρέπει προηγουμένως να προβούμε σε μια

²¹¹ Βλ. ενδεικτικά *Τσαταλά*, ό.π., §15, αρ. 246, σελ. 137· *Λαδά Π.*, ό.π., §48, V, σελ. 646· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 57, II, σελ. 433.

²¹² Αναφορικά με το ζήτημα των περισσότερων παθητικών νομιμοποιούμενων προσώπων παραπέμπουμε στην ανάλυση που προηγήθηκε στην αντίστοιχη ενότητα για την ενεργητική νομιμοποίηση, καθώς δεν υπάρχει κάποια διαφοροποίηση. βλ. και ΑΠ677/2000, ΕΕΝ, 2001, σελ. 799: «Ότι εναγόμενος με αγωγή ακύρωσης διάταξη διαθήκης με την ως άνω έννοια, είναι εκείνος που έλκει άμέσως έννομο συμφέρον από την προσβαλλόμενη διάταξη, σε περίπτωση δε που αυτοί είναι περισσότεροι του ενός, δεν δημιουργείται αναγκαστική ομοδικία και, συνεπώς, η αγωγή ακυρώσεως δεν είναι απαραίτητο να στρέφεται εναντίον όλων».

²¹³ *Μπαλής*, ό.π., §48, σελ. 145 και §74, σελ. 205· *Λαδάς Π.*, ό.π., §48, V, σελ. 646· *Σημαντήρας*, ό.π., αρ. 870, σελ. 647· *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, §6, σελ. 242.

²¹⁴ Βλ. ενδεικτικά *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 57, II, σελ. 433, με περαιτέρω παραπομπές σε υποσημ. 147 και *Τσαταλά*, ό.π., §15, αρ. 247, σελ. 138.

²¹⁵ *Λαδάς Π.*, ό.π., §48, V, σελ. 646· *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., §40, VI, σελ. 596 – 597· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 57, II, σελ. 433· *Αυγουστιανάκης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 154 – 155 ΑΚ, αρ. 24 – 25, σελ. 382 – 383.

²¹⁶ Βλ. ενδεικτικά *Αυγουστιανάκης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 154 – 155 ΑΚ, αρ. 34, σελ. 384· *Λαδά Π.*, ό.π., §48, V, σελ. 646· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §58, αρ. 3, σελ. 433.

²¹⁷ Βλ. ενδεικτικά *Μπαλή*, ό.π., §74, σελ. 205· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §58, αρ. 3, σελ. 433· *Καρακατσάνη* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, αρ.6, σελ. 242· *Αυγουστιανάκη* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 154 – 155 ΑΚ, αρ. 37, σελ. 387 – 388.

²¹⁸ *Σημαντήρας*, ό.π., §41, αρ. 870, σελ. 647.

²¹⁹ *Μπαλής*, ό.π., §74, σελ. 206.

πραιτέρω διάκριση ανάλογα με τον χρόνο άσκησης της αγωγής ακύρωσης: Στην περίπτωση λοιπόν που η επιδίωξη της ακύρωσης γίνεται πριν από την κατάρτιση της κύριας σύμβασης, εναγόμενος είναι ο πληρεξούσιος,²²⁰ ενώ αν η ακύρωση ζητείται σε χρόνο μεταγενέστερο της κατάρτισης της κύριας σύμβασης,²²¹ η αγωγή στρέφεται τόσο κατά του πληρεξουσίου, όσο και κατά του τρίτου προσώπου με το οποίο επιχειρήθηκε η εν λόγω σύμβαση. Τέλος, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται, σημαντική θεωρείται και μια τρίτη άποψη,²²² κατά την οποία, στην τελευταία περίπτωση, νομιμοποιείται παθητικά μόνον ο τρίτος, δοθέντος ότι αυτός έλκει αμέσως έννομο συμφέρον.

2.3. Τρόπος άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης

Από τη ρητή νομοθετική επιταγή της διάταξης του άρθρου 154 εδ. α', το οποίο ορίζει ότι: «*Η ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής επέρχεται με δικαστική απόφαση*» συνάγεται ότι η ακύρωση της ελλατωματικής δικαιοπραξίας μπορεί να επιδιωχθεί μόνον δια της δικαστικής οδού.²²³ Αυτό σημαίνει ότι ο εξαπατηθείς μπορεί να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας που καταρτίστηκε υπό καθεστώς απάτης με την άσκηση αγωγής, ανταγωγής ή ένστασης, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια της παρούσας. Ειδικότερα, η ακύρωση της δικαιοπραξίας επιτυγχάνεται μέσω της έκδοσης μιας διαπλαστικής δικαστικής απόφασης, η οποία μάλιστα επιφέρει αναδρομικά αποτελέσματα.²²⁴

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να διευκρινίσουμε ότι το υπό κρίση δικαίωμα δεν είναι δυνατό να ασκηθεί με απλή εξώδικη δήλωση του δικαιούχου – όπως συμβαίνει επί παραδείγματι στο γερμανικό²²⁵ και στο ελβετικό²²⁶ δίκαιο – καθώς σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του Αστικού Κώδικα, η νομοθετική επιλογή της δικαστικής επιδίωξης έναντι της εξώδικης

²²⁰ Βέβαια σ' αυτές οι περιπτώσεις στην πράξη θα προβαίνουν συνηθώς σε ανάκληση. Βλ. *Αυγουστιανάκη*, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 4 σελ. 139 υποσημ. 104, με πραιτέρω παραπομπές και *Τσαταλά*, ό.π., § 15 Β, υποσημ. 655, σελ. 140.

²²¹ Για τη δυνατότητα παράλληλης άσκησης της αγωγής ακύρωσης της κύριας σύμβασης και της αγωγής ακύρωσης της πληρεξουσιότητας βλ. ΕφΑθ 4199/2004, ό.π.: «*Συνεπώς, επί ακυρώσιμου πληρεξουσιότητας για να δικαιούται ο αντιπροσωπευόμενος πληρεξουσιοδότης ή οι Κληρονόμοι του να ζητήσουν την αναγνώριση της ακυρότητας της κύριας δικαιοπραξίας πρέπει να επικαλούνται με την αγωγή τους ότι κηρύχθηκε άκυρη η πληρεξουσιότητα με τελεσίδικη δικαστική απόφαση, κατόπιν αγωγής ή ενστάσεως, ή να ζητεί με την ίδια αγωγή ακύρωση και της πληρεξουσιότητας άλλως η αγωγή του είναι μη νόμιμη*». ΕφΑθ 3749/1999, ό.π., στην οποία το Δικαστήριο απορρίπτει την αγωγή ακυρότητας της δηλώσεως αποποίησης κληρονομίας, καθώς δεν ζητούνταν διά αυτής (ούτε και είχε ζητηθεί προηγουμένως δικαστικά), η ακύρωση του συμβολαιογραφικού πληρεξουσίου δυνάμει του οποίου αυτή καταρτίστηκε.

²²² *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, αρ. 7, σελ. 242 – 243.

²²³ Μάλιστα, λεκτέο είναι ότι η εν λόγω διάταξη εισήχθη στον ΑΚ, με την τελική της διαμόρφωση μετά από πρόταση του Μπαλή. Επίσης, επισημαίνουμε ότι η εν λόγω θέση προκύπτει και από την Αιτιολογική Έκθεση του ΑΚ, καθώς σύμφωνα με τον Μαριδάκη (ΑιτΕκθ, σ. 201), εφόσον δεν προβλέπεται ειδικός τρόπος ακύρωσης στο Προσχέδιο των Γενικών Αρχών του ΑΚ, υποδηλώνεται ότι η ακύρωση γίνεται με απόφαση του Δικαστηρίου.

²²⁴ Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 57, I – II, σελ. 431 – 433. Βλ. επίσης τη διάταξη του άρθρου 184 ΑΚ αναφορικά με τα αποτελέσματα της ακύρωσης της ελλατωματικής δικαιοπραξίας, σύμφωνα με την οποία: «*Η ακυρώσιμη δικαιοπραξία μετά την ακύρωσή της εξομοιώνεται με την εξαρχής άκυρη, με την επιφύλαξη των διατάξεων που αφορούν εμπράγματα δικαιώματα που τρίτος απέκτησε από τη σύμβαση που ακυρώθηκε*».

²²⁵ *Τσαταλάς*, ό.π., § 14 I, υποσημ. 520, σελ. 119. Η διάταξη του άρθρου 143 παρ. 1 του ΓερμΑΚ, προβλέπει ότι «*η δήλωση βούλησης περί ακυρώσεως είναι μονομερή, απευθυντέα και κατά κανόνα άτυπη*».

²²⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 31 του Ελβετικού Κώδικα Ενοχών αρκεί για την ακύρωση της δικαιοπραξίας, που έχει καταρτισθεί συνεπεία απάτης, η δήλωση του εξαπατηθέντος προς το αντισυμβαλλόμενο του.

διαδικασίας για την ακύρωση της ελαττωματικής δήλωσης, αποβλέπει στην αποτροπή του «κινδύνου καταχρήσεων και προαγωγής της κακής πίστης».²²⁷

Σε συνέχεια των παραπάνω παραδοχών, ερευνητέα τυγχάνει η δυνατότητα ακύρωσης της ελαττωματικής δήλωσης βούλησης με συμφωνία των μερών. Αρχικά δέον όπως επισημανθεί ότι η εν λόγω προβληματική δεν αφορά την περίπτωση που ο εξαπατηθείς επιδιώκει λ.χ. τη λήψη αποζημίωσης, καθώς τότε δε χωρεί αμφιβολία ότι οι προϋποθέσεις αυτές θα ελεγχθούν δικαστικά. Επίσης, δε χωρεί αμφιβολία ότι η υπό εξέταση περίπτωση – ήτοι ακύρωση λόγω απάτης – διαφέρει ουσιωδώς από άλλες περιπτώσεις του ιδιωτικού δικαίου, όπου για την ακύρωση τους λόγω ελαττώματος απαιτείται οπωσδήποτε προηγούμενος δικαστικός έλεγχος, λ.χ. στην περίπτωση της ακύρωσης ή της ακυρωσίας του γάμου²²⁸ ή της προσβολής της πατρότητας.²²⁹

Στην υπό κρίση περίπτωση, θεωρείται ορθότερο να γίνει δεκτή η ανατροπή της ελαττωματικής δικαιοπραξίας λόγω απάτης κατόπιν συμφωνίας των συναλλασσόμενων.²³⁰ Εξάλλου, έτσι διασφαλίζεται και η ευνοϊκή μεταχείριση του εξαπατηθέντος, καθώς ο τελευταίος θα απαλλαγεί από την εμπλοκή σε μακροχρόνιους δικαστικούς αγώνες. Τέλος, επισημαίνεται ότι αυτή προσέγγιση επιβεβαιώνεται και από την επισκόπηση της νομολογίας των ημεδαπών δικαστηρίων, καθώς δεν φαίνεται να απειλείται η ασφάλεια των συναλλαγών.^{231,232}

2.3.1. Άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης με αγωγή και ανταγωγή

Από το γράμμα και τον παράτιτλο²³³ της διάταξης του άρθρου 155 ΑΚ προκύπτει ότι η άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης επιχειρείται κατά κύριο λόγο με την έγερση αγωγής. Όπως έχει αναφερθεί, η αγωγή είναι διαπλαστική και περιλαμβάνει διατυπωμένο αίτημα ακύρωσης.²³⁴ Ωστόσο, υποστηρίζεται κατά μία ιδιαιτέρως ισχυρή πλειοψηφία της νομολογίας των ελληνικών

²²⁷ Μαριδάκης, Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου Γενικών Αρχών Αστικού Κώδικα, σελ. 201· Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 3 σελ. 90· Τσαταλάς, ό.π., §14 I, αρ. 205, σελ. 119.

²²⁸ Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 1376 ΑΚ.

²²⁹ Με βάση το άρθρο 1467 ΑΚ.

²³⁰ Ίδια άποψη υιοθετεί και η Τσακαλέρη, ό.π., 2.3.1, σελ. 53 – 54.

²³¹ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 618/2010, η οποία αναφέρει χαρακτηριστικά: «Όποιος παρασύρθηκε σε σύναψη συμβάσεως με απάτη εκ μέρους του αντισυμβαλλομένου του έχει δικαίωμα να ζητήσει από το δικαστήριο την ακύρωση της συμβάσεως ή, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, να ζητήσει και ενδεχομένως να πετύχει από τον τελευταίο τη σύναψη σχετικής ανατρεπτικής συμβάσεως, δηλαδή συμβάσεως περί του ότι η προηγούμενη σύμβαση λογίζεται σαν να μην είχε ποτέ συναφθεί».

²³² Έχει υποστηριχθεί και από εκπροσώπους της θεωρίας. Βλ. ενδεικτικά Αυγουστιανάκη, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 3 σελ. 91 – 93.

²³³ Ο οποίος είναι «Αγωγή για ακύρωση».

²³⁴ Βλ. ενδεικτικά, Λαδάς II., ό.π., §43, V 3, αρ. 14, σελ. 642 – 644· ΑΠ 1000/2002, ΕλλΔνη 2003, 1355.

δικαστηρίων²³⁵ και από μερίδα της θεωρίας²³⁶, ότι δεν απαιτείται ρητή διατύπωση του αιτήματος ακύρωσης, αλλά αρκεί αυτό να συνάγεται με σαφήνεια από τη βούληση του ενάγοντος.

Επιπλέον, το εν λόγω δικαίωμα μπορεί να ασκηθεί και με ανταγωγή (ΚΠολΔ 268),²³⁷ η οποία συνιστά μέσο επιθέσεως και όχι μέσο άμυνας του εναγόμενου έναντι του ενάγοντος, με το οποίο επιδιώκει την παραδοχή του αιτήματος του και όχι την απόρριψη της αγωγής του αντιδίκου.²³⁸

2.3.2. Άσκηση του δικαιώματος ακύρωσης με ένσταση

Έχουν αναπτυχθεί διάφορες απόψεις σε εκτενέστερο επίπεδο σε θεωρία και νομολογία αναφορικά με τη δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας κατ' ένσταση.

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη σε θεωρία²³⁹ και νομολογία²⁴⁰ – η οποία φαίνεται και δογματικά συνεπέστερη – γίνεται αδιακρίτως δεκτή η ένσταση ακυρώσεως. Μάλιστα, με βάση τη διάκριση των ενστάσεων σε γνήσιες και καταχρηστικές, αυτή αποτελεί γνήσια ένσταση.²⁴¹ Προς επίρρωση της κρατούσας άποψης διατυπώνονται τα εξής επιχειρήματα: πρώτον, η απουσία ρητής νομοθετικής απαγόρευσης, ήτοι δεν προβλέπεται ότι το δικαίωμα ακύρωσης είναι ανεπίδεκτο κατ' ένσταση προβολής²⁴² και δεύτερον το γεγονός ότι εν λόγω δυνατότητα δεν επιδρά στη νομική φύση της ένστασης ως μέσου άμυνας, με τη διευκρίνιση ότι εδράζεται απλώς στην άσκηση ενός αυθύπαρκτου δικαιώματος.²⁴³ Τέλος, η ίδια άποψη αντλεί επιχειρήματα από τη διάταξη του άρθρου

²³⁵ Βλ. ενδεικτικά ΜΕΦΘεσ 1233/2017, ΑΠ 406/2019: «Αφού, σε τέτοια περίπτωση, ζητείται πραγματικά και η ακύρωση της δικαιοπραξίας με την έννοια των άρθρων 140, 141 και 154 εδ. β' του Α.Κ.» ΕφΚρήτης 3/2021: «Στην περίπτωση που λόγος ανακοπής εναντίον διαταγής πληρωμής χρηματικού ποσού, το οποίο φέρεται στη διαταγή αυτή ως οφειλόμενο από δικαιοπραξία (π.χ. εγγύηση), πλήττει τη δικαιοπραξία αυτή ως προϊόν πλάνης εις βάρος του ανακόπτοντος, το αίτημα της ανακοπής για ακύρωση της διαταγής πληρωμής ενέχει και αίτημα ενστάσεως περί ακυρώσεως της δικαιοπραξίας ως προϊόντος πλάνης, σύμφωνα με τον λόγο (της ανακοπής), που αποτελεί τη βάση της ένστασης, αφού σε τέτοια περίπτωση ζητείται πραγματικά και η ακύρωση της δικαιοπραξίας με την έννοια των άρθρων 140, 141 και 154 εδ. β' ΑΚ, κατά την οποία η ενάσκηση του διαδικαστικού δικαιώματος για πρόκληση της δικαστικής ακύρωσης δικαιοπραξίας δεν προϋποθέτει λεκτική τυπικότητα, αλλά σαφή μόνο εκδήλωση αντίστοιχης βουλήσεως» ΠΠ Λάρισας 40/2022, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²³⁶ Λαδάς Π., ό.π., §48, V, αρ. 14 σελ. 642, κατά τον οποίο «η ενάσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος για πρόκληση της δικαστικής ακυρώσεως μιας δικαιοπραξίας, είτε τούτου ασκείται με αγωγή είτε με ένσταση, δεν προϋποθέτει λεκτική τυπικότητα, αλλά σαφή μόνον εκδήλωση της αντίστοιχης βουλήσεως του ενάγοντος.»

²³⁷ Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 3 σελ. 91 – 93.

²³⁸ Νίκας, ό.π., σελ. 390 – 391.

²³⁹ Μπαλής, ό.π., §74, σελ. 204· Φίλιος, ό.π. §205 Α, σελ. 524 – 525· Βαρελά σε Γεωργιάδης Απ., ΣΕΑΚ, τ. Ι, άρθρο 154 – 155, αρ. 1· Τριάντος, Αστικός Κώδικας, άρθρο 154 – 155, αρ. 2· Αυγουστιανάκης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 154 – 155 ΑΚ, αρ. 55 – 59, σελ. 393 – 395· Σημαντήρας, ό.π., αρ. 868, σελ. 646· Σταθόπουλος, ΝοΒ, 1978, σελ. 1 – 14· Αστ. Γεωργιάδης, Αρμ., 1990, ό.π., σελ. 6 – 7· Λαδάς Π., ό.π., σελ. 642 – 644· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., §40, IV, αρ. 91, σελ. 595· Μπόσδας, ΑρχΝ, 1984, ό.π., σελ. 105.

²⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1096/2006, ΠΠΘεσ 3808/2010, ΜΠΚω 173/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁴¹ Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 5 σελ. 159· Τσαταλάς, ό.π., § 14 III, αρ. 122 σελ. 123, με περαιτέρω παραπομπές όπως ενδεικτικά σε Μπαλή, ό.π. §19 σελ. 360.

²⁴² Βλ. Τσαταλά, ό.π., §14 III, αρ. 212 σελ. 122, και Μαθία, 1978, ό.π., σελ. 487, ο οποίος αντλεί επιχειρήματα υπέρ της κρατούσας άποψης από τη διάταξη του άρθρου 1787 ΑΚ, για την ακύρωση της διαθήκης και στην οποία δεν υπάρχει ρητή αναφορά σε αγωγή για την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος.

²⁴³ Βλ. Τσαταλά, ό.π., § 14 III, αρ. 214 σελ. 124, βλ. και Νίκα, ό.π., σελ. 441 – 442, ο οποίος επισημαίνει ότι ορθά τα ελληνικά δικαστήρια δέχονται την κατ' ένσταση προβολή της ακυρότητας της δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής και περεταίρω ενεργούν διαπλαστικά κηρύσσοντας την ακυρότητα αυτής, δεδομένου ότι η εν λόγω ένσταση λειτουργεί ως μέσο άμυνας του εναγόμενου έναντι της αγωγής που έχει στραφεί εναντίον του, και δε διαφέρει

331 ΚΠολΔ, η οποία ορίζει ότι: «*Το δεδουλευμένο εκτείνεται και στα ζητήματα που κρίθηκαν παρεμπιπτόντως και αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση του κύριου ζητήματος, αν το δικαστήριο ήταν καθ' ύλην αρμόδιο να αποφασίσει για τα παρεμπιπτόντα αυτά ζητήματα*». Υποστηρίζεται λοιπόν ότι αφ' ης στιγμής ο απατηθείς – ενιστάμενος προβάλλει ως αίτημα για της απόρριψη της αγωγής την ακυρότητα της σύμβασης, λόγω ελαττωματικότητας συνεπεία απάτης, για να μπορέσει το Δικαστήριο να κρίνει επί του κύριου ζητήματος της δίκης και να κηρύξει άκυρη τη σύμβαση θα πρέπει προηγουμένως να εξετάσει το προδικαστικό ζήτημα,²⁴⁴ διαπιστώνοντας τη συνδρομή των όρων της ακυρωσίας.

Έχει ωστόσο εκφραστεί και η αντίθετη άποψη,²⁴⁵ - η οποία μάλιστα έχει επικριθεί από πολλούς μελετητές - ²⁴⁶ σύμφωνα με την οποία δε γίνεται δεκτή η δυνατότητα άσκησης του σχετικού δικαιώματος με ένσταση, καθώς, κατά την ίδια θέση, η προβαλλόμενη ένσταση δε μπορεί να επιφέρει την ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας με τη μορφή της έκδοσης μιας διαπλαστικής απόφασης αλλά μόνο την απόρριψη της αγωγής.

Σύμφωνα με μια τελευταία άποψη,²⁴⁷ το διαπλαστικό αίτημα για ακύρωση μπορεί να υποβληθεί μόνο μέσω αγωγής ή ανταγωγής καθώς η υπό εξέταση ένσταση, ξεπερνά τα όρια του αμυντικού μέσου.

2.4. Απόσβεση δικαιώματος ακύρωσης

Το δικαίωμα ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας λόγω απάτης είναι πιθανό να αποσβεσθεί, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο την ισχυρή πλην όμως πάσχουσα δικαιοπραξία απρόσβλητη.²⁴⁸ Στον Αστικό Κώδικα ορίζονται περιοριστικά οι δύο τρόποι απόσβεσης του σχετικού δικαιώματος, ήτοι η παραίτηση του δικαιούχου (ΑΚ 156) και η παρέλευση της προβλεπόμενης αποσβεστικής προθεσμίας (ΑΚ 157).

ουσιωδώς από τις γνήσιες αυτοτελείς ενστάσεις, οι οποίες στηρίζονται και αυτές σε αυτοτελές αγωγικό δικαίωμα του εναγόμενου.

²⁴⁴ Βλ. ενδεικτικά *Τσαταλάς*, ό.π., § 14 ΙΙΙ, αρ. 212 σελ. 123 και ΑΠ 1664/1995, ΕλλΔνη, 1998, σελ. 364.

²⁴⁵ Κύριος εκφραστής αυτής της άποψης είναι ο *Ράμμος*. Βλ. ο ίδιος σε Η ακυρότης συνυποσχετικού διαιτησίας ως λόγος ακυρότητος διαιτητικής αποφάσεως κατ' άρθρο 122 ΚΠολΔ, Γνωμοδότηση, ΝοΒ, 1960, 307. Μάλιστα, όπως σημειώνει ο *Τσαταλάς*, ό.π., § 14 ΙΙΙ, αρ. 214 σελ. 123, υποσημ. 553, αντίστοιχη άποψη ακολουθείται και από τη γερμανική θεωρία. Αυτή την προσέγγιση έχει ακολουθήσει και μερίδα της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων. Βλ. ενδεικτικά ΕφΘεσ 3 12/1978, Αρμ., 1978, σελ. 790: «*Η λόγω απάτης ακύρωση τη δικαιοπραξίας μπορεί να ζητηθεί με αγωγή ή ανταγωγή ή να προβληθεί με ένσταση. Εφόσον η ακύρωση προβάλλεται δι' ενστάσεως, η παραδοχή της τελευταίας έχει ως αποτέλεσμα όχι την ακύρωση της δικαιοπραξίας, αλλά την απόρριψη της προς εκτέλεση αυτής χειρόμενης αγωγής*».

²⁴⁶ *Αστ. Γεωργιάδης*, Η συμβολή του ουσιαστικού δικαίου στη διαμόρφωση των ενστάσεων, Αρμ., 1990, 7· *Κλαβανίδου*, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, § 5, ΙΙ, σελ. 98 – 100.

²⁴⁷ *Νικολόπουλος*, Η έννοια και η λειτουργία της ενστάσεως στο αστικό δικονομικό δίκαιο, σελ. 143· *Καργάδος*, Το πρόβλημα των διαπλαστικών αγωγών και αποφάσεων, 1979, 204–222 = Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Λιτζερόπουλο, σελ. 445 – 464· ο ίδιος, Το πρόβλημα των διαπλαστικών αγωγών και αποφάσεων, σελ. 312.

²⁴⁸ *Τσαταλάς*, ό.π., § 16, αρ. 260, σελ. 145· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 58, σελ. 433 – 434.

2.4.1 Οι λόγοι απόσβεσης

2.4.1. Α. Η παραίτηση του δικαιούχου

Το δικαίωμα ακύρωσης αποσβήνεται κατά πρώτον με την παραίτηση του δικαιούχου κατά το άρθρο 156 α' ΑΚ.²⁴⁹ Μάλιστα, η εν λόγω παραίτηση συνιστά κατά τα διαλαμβανόμενα στο εδ. β' της ΑΚ 156 μια μονομερή μη απευθυντέα δήλωση βούλησης.²⁵⁰ Ειδικότερα, σε σχέση με τη δήλωση βούλησης περί παραιτήσεως, σημειώνουμε ότι αυτή μπορεί να εκφραστεί είτε ρητά είτε σιωπηρά^{251, 252} (δηλαδή να είναι εμμέσως συναγόμενη). Στα πλαίσια εξέτασης του τρόπου εκδήλωσης της παραίτησης, επισημαίνουμε ότι αφ' ης στιγμής ο νόμος δεν ορίζει διαφορετικά, αυτή μπορεί συντελεστεί και ατύπως, ακόμα και αν η ακυρώσιμη δικαιοπραξία είναι τυπική.^{253,254}

Από την άλλη, αναφορικά με τη σιωπηρή παραίτηση, δέον όπως επισημανθεί ότι θα πρέπει να συνάγεται ανενδοίαστα²⁵⁵ από τη συμπεριφορά του δικαιούχου, είτε μέσω εκδηλώσεων είτε μέσω ενεργειών του, οι οποίες να υποδηλώνουν τη θέληση του να παραιτηθεί από το δικαίωμα της επίκλησης της σχετικής ακυρωσίας.²⁵⁶ Έχει κριθεί, ότι τέτοιες περιπτώσεις συμπερασματικώς συναγόμενης παραίτησης, θεμελιώνουν η εκτέλεση της ελαττωματικής σύμβασης παρά τη γνώση του ελαττώματος, ή η μεταβίβαση των δικαιωμάτων που πηγάζουν από τη σύμβαση αυτή ή η απαίτηση εκπλήρωσης της παροχής από το άλλο μέρος.²⁵⁷ Τέλος, αξίζει να μην παροραθεί ότι τυχόν παραίτηση του απατηθέντος από το δικαίωμα επίκλησης της ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας είναι δεσμευτική για τους κληρονόμους του δικαιούχου.²⁵⁸

Ως προς μεν τη νομική φύση της παραίτησης επισημαίνεται ότι συνιστά περίπτωση απαλλοτρίωσης εν ευρεία εννοία²⁵⁹ (ή διάθεσης ή εκποίησης),²⁶⁰ λόγω της βούλησης του δικαιούχου να απωλέσει το δικαίωμά του. Ως προς δε την εγκυρότητα της παραίτησης, η γνώση

²⁴⁹ Η διάταξη ΑΚ 156 εδ. α' ορίζει ότι: «*Η παραίτηση του δικαιούχου επιφέρει απόσβεση του δικαιώματος για ακύρωση*».

²⁵⁰ Αξίζει να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία του νομικού κόσμου αρκείται στο χαρακτηρισμό της παραίτησης ως μη απευθυντέας δηλώσεως βουλήσεως. Για την παρατήρηση και παραπομπές βλ. *Τσαταλάς*, ό.π., § 16, υποσημ. 678, σελ. 146.

²⁵¹ Επισημαίνεται, βέβαια, πως απλές διαχειριστικές ενέργειες οι οποίες αποσκοπούν στην αποφυγή βλάβης του αντικειμένου της σύμβασης δε μπορεί να θεωρηθούν ως σιωπηρή αποδοχή της. Βλ. και *Κλαβανίδου*, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, ό.π., σελ. 111· *Σπυριδάκης/Περάκης*, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 156· *Αυγουστιανάκης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 156 – 157 ΑΚ, §2, σελ. 400.

²⁵² Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 10/1985, ΝοΒ, 1985, σελ. 1414.

²⁵³ *Μπαλής*, ό.π., §74, σελ. 206 – 207· *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., σελ. 419· *Κλαβανίδου*, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, ό.π., σελ. 110· *Σημαντήρας*, ό.π., § 41, αρ. 877, σελ. 652 – 653· *Αυγουστιανάκης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 156 – 157 ΑΚ, §4, σελ. 400 – 401· *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, §1, σελ. 244.

²⁵⁴ Έχει υποστηριχθεί ωστόσο και η θέση περί της αναγκαιότητας τήρησης τύπου αν τούτο ορίζει ο νόμος. Για την ανάλυση της άποψης βλέπε σε βιβλίο *Αυγουστιανάκη*, Το δικαίωμα προς ακύρωση, §6, σελ. 166 και υποσημ. 16.

²⁵⁵ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 461/1965, ΝοΒ, 1965, σελ. 344.

²⁵⁶ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 357/1986, ΝοΒ 15/122.

²⁵⁷ Για τις ενδεικτικές περιπτώσεις σιωπηρής παραίτησης βλ. *Αυγουστιανάκη*, Το δικαίωμα προς ακύρωση, § 6 σελ. 165.

²⁵⁸ *Αυγουστιανάκης*, Το δικαίωμα προς ακύρωση, §6, σελ. 169.

²⁵⁹ *Λαδάς Π.*, ό.π., §48, VI, αρ. 26, σελ. 647.

²⁶⁰ *Τσαταλάς*, ό.π., § 16, αρ. 262, σελ. 146.

της απάτης αναφέρεται ως αναγκαία προϋπόθεση,²⁶¹ καθώς παραίτηση που πραγματοποιείται πριν από τη γνώση²⁶² του λόγου ελαττωματικότητας της δικαιοπραξίας θεωρείται ανεπίτρεπτη.²⁶³

2.4.1. Β. Παρέλευση της προθεσμίας της ΑΚ 157

Σύμφωνα με το εδ. α' του άρθρου 157 ΑΚ, το δικαίωμα ακύρωσης αποσβήνεται μετά την πάροδο δύο χρόνων από την επιχείρηση της δικαιοπραξίας.²⁶⁴ Σημειωτέον ότι η τασσόμενη διετής προθεσμία για την άσκηση του διαπλαστικού δικαιώματος ακύρωσης της δικαιοπραξίας είναι αποσβεστική και ως εκ τούτου λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο (ΑΚ 280).²⁶⁵ Μάλιστα, η προθεσμία της ΑΚ 157 α' εκκινεί από την επομένη της κατάρτισης της ελαττωματικής

²⁶¹ ΑΠ 468/1965, ΕΕΝ, 1965, σελ. 5470· ΕφΑθ 9056/2003, ΕλλΔνη, 2004, σελ. 1068: «*Η παραίτηση από το δικαίωμα για ακύρωση τέτοιας δικαιοπραξίας μπορεί να γίνει ρητά ή σιωπηρά και προϋποθέτει τη γνώση του δικαιούχου της παραίτησης για την ελαττωματικότητα της δικαιοπραξίας από ορισμένο λόγο, ότι δηλαδή επισυνέβησαν της δικαιοπραξίας ορισμένα περιστατικά που δίνουν ή πιθανά δίνουν δυνατότητα για ακύρωση αυτής. Συνεπώς, παραίτηση εκ των προτέρων από το δικαίωμα για ακύρωση της δικαιοπραξίας για ελάττωμα της βουλήσεως συνεπεία απάτης άγνωστο στο δικαιούχο κατά το χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας δεν επιτρέπεται*»· ΠΠΘ 103/1984, ΕλλΔνη, 1986, σελ. 1502.

²⁶² Διχογνωμία υφίσταται σχετικά με το στοιχείο της γνώσης της ακυρωσίας στην ΑΚ 156. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με μία εκδοχή, η γνώση θεωρείται στοιχείο του «ειδικού πραγματικού» της δικαιοπραξίας. Κατά μια άλλη εκδοχή, η γνώση ανάγεται σε προϋπόθεση του κύρους της παραίτησης, και σε περίπτωση άγνοιας των περιστατικών που καθιστούν τη δικαιοπραξία ακυρώσιμη, η παραίτηση είναι πιθανό να ακυρωθεί λόγω πλάνης. Από τις υποστηριζόμενες προσεγγίσεις, η πρώτη φαίνεται να συνάδει περισσότερο με την ίδια τη φύση της παραίτησης, καθώς δεν νοείται δικαιοπραξία παραίτησης από το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης, εάν δεν συντρέχα το στοιχείο της γνώσης της απάτης στο πρόσωπο του παραιτούμενου. Για περαιτέρω ανάλυση του ζητήματος βλ. *Τσαταλά, ό.π.*, σελ. 148, με περαιτέρω παραπομπές: *Χριστακάκου – Φωτιάδη*, Παρατηρήσεις επί της ΕφΘεσσ 438/1995, ΔΕΕ, 1995, σελ. 1063 – 1066.

²⁶³ *Αυγουστιανάκης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 156 – 157 ΑΚ, αρ. 3, σελ. 400· *Βαθρακοκόιλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές, ό.π., σελ. 655 – 657· *Σπυριδάκης/Περάκης*, Αστικός Κώδικς, άρθρο 156· *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 149 ΑΚ, αρ. 9, σελ. 230. Βλ. επίσης ΠΠΘ 103/1984, ΕλλΔνη, 1986, σελ. 1502. 229 *Μπαλής*, ό.π., §74, σελ. 207.

²⁶⁴ ΑΚ 157 εδ. α': «*Όταν περάσουν δύο χρόνια από τη δικαιοπραξία επέρχεται απόσβεση του δικαιώματος για ακύρωση*».

²⁶⁵ Βλ. ενδεικτικά ΕφΑθ 9153/2006, Δνη, 2007, σελ. 878: «*Κατά δε το άρθρο 280 ΑΚ το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη αυτεπαγγέλτως αποσβεστική προθεσμία που τάσσει ο νόμος, η δε παραίτηση από αυτήν είναι άκυρη (ΑΚ 674/1993 ό.π., ΑΠ 694/1988 ΕλλΔ 30. 761). Έτσι το δικαστήριο, εφόσον από αποδεικτικό υλικό προκύπτει η πάροδος της τασσομένης από το νόμο προθεσμίας, χωρίς αίτηση ή ένσταση του εναγομένου απορρίπτει την αγωγή που στηρίζεται στο δικαίωμα που έχει αποσβεστεί. Άλλωστε η τήρηση της αποσβεστικής προθεσμίας απο τελεί στοιχείο της βάσης της αγωγής και συνεπώς απ' αυτήν προκύπτουν οι ημεροχρονολογίες*».

δικαιοπραξίας, όπως ορίζει το άρθρο 241 παρ. 1 ΑΚ.^{266, 267} Εν όψει λοιπόν της ρητής αναφοράς σε απόσβεση δικαιώματος, εν προκειμένω δεν καθιερώνεται περίπτωση παραγραφής^{268, 269, 270}

Τα ανωτέρω, αφορούν χωρίς αμφιβολία τον ίδιο το δικαιούχο του δικαιώματος ακύρωσης. Όμως, όπως έγινε δεκτό, οι κληρονόμοι του δικαιούχου διαθέτουν αυτοτελές δικαίωμα ακύρωσης. Ως εκ τούτου, ανακύπτει ως εξής προβληματισμός: ποια είναι η προθεσμία για την άσκηση αυτού του δικαιώματος και ποιο το χρονικό σημείο έναρξης αυτής. Σύμφωνα με την ορθότερη άποψη, οι κληρονόμοι του εξαπατηθέντος μπορούν να ζητήσουν την ακύρωση της δικαιοπραξίας εντός του χρονικού διαστήματος που υπολείπεται από την προθεσμία άσκησης του δικαιώματος από τον κληρονομούμενο τη στιγμή του θανάτου του.²⁷¹

Η ως άνω θέση επιβεβαιώνεται αν λάβουμε υπόψη την απουσία ειδικής νομοθετικής ρύθμισης για τα πρόσωπα αυτά, σε αντίθεση με αντίστοιχες περιπτώσεις όπου νομοθέτης προέβλεψε ρητά διαφορετικό αφηρητικό σημείο για την ακύρωση δικαιοπραξιών ειδικά για τους κληρονόμους.²⁷² Επιπλέον, η εν λόγω προσέγγιση συνάδει με τις βασικές αρχές της κληρονομικής διαδοχής, περί υπεισέλευσης του καθολικού διαδόχου στην θέση του κληρονομούμενου, και στα δικαιώματά του, όπως τα είχε κατά τη στιγμή του θανάτου του.²⁷³

Σε κάθε περίπτωση, υπέρ αυτής της άποψης συνηγορεί η ratio της θέσπισης της διευτούς αποσβεστικής προθεσμίας. Σκοπός του νομοθέτη ήταν να διασφαλίσει τη βεβαιότητα αναφορικά με το κύρος της δικαιοπραξίας, επιτυγχάνοντας συνακόλουθα την εδραίωση σταθερότητας στο πεδίο των συναλλαγών. Πλην όμως, ο ανωτέρω σκοπός θα ματαιωνόταν αν ο κληρονόμος αποκτούσε το δικαίωμα ακύρωσης από το χρόνο επαγωγής της κληρονομίας, επιμηκύνοντας με αυτό τον τρόπο το χρόνο εκκαθάρισης των διαφορών που αναφύονται λόγω της ακύρωσης.

²⁶⁶ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., §40, VII, σελ. 597 – 598· *Λαδάς II*, ό.π., §48, VI, αρ. 30, σελ. 648· *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, αρ. 2, σελ. 244· *Αυγουστιανάκης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 156 – 157 ΑΚ, αρ. 13, σελ. 404· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 157 αρ. 2, σελ 287.

²⁶⁷ ΑΠ 674/1993, ΕΕΝ 1994, 445: «Κατά τη διάταξη του άρθρου 157 Α.Κ. το δικαίωμα για ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απαιλής (άρθρα 140 επ. Α.Κ.) αποσβίγεται με την παρέλευση δύο ετών από την επόμενη ημέρα της καταρτίσεως της δικαιοπραξίας...».

²⁶⁸ Βλ. ενδεικτικά *Λάμπρου Φ.* στο βιβλίο *Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα «το διαπλαστικό δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης υπόκειται σε αποσβεστική προθεσμία και όχι σε παραγραφή»*. Σημειώνεται ωστόσο πως οι ειδικότερες διατάξεις των άρθρων 1380 ΑΚ, 1788 ΑΚ και 1857 ΑΚ εισάγουν προθεσμίες παραγραφής και όχι αποσβεστικές προθεσμίες. Βλ. και ΑΠ 1408/1980, ό.π.: «*Εξ άλλου, άφου το αρθρ. 1788 ΑΚ διαλαμβάνον ότι "τό προς ακύρωσιν διατάξεως τελευταίας βουλήσεως δικαίωμα παραγράφεται μετά διεπίανάπο τής δημοσίευσως τής διαθήκης", χαρακτηρίζει ρητώς τώς άνω τασσόμενον προς άσκησιν τού ρηθέντος διαπλαστικού δικαιώματος χρονικόν διάστημα τής διετίας ως παραγραφήν και ούχι ως άποσβεστικήν προθεσμίαν*».

²⁶⁹ Βλ. ενδεικτικά *Λαδάς II*, ό.π., §48, VI, σελ. 648 – 649· *Αυγουστιανάκης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 156 – 157 ΑΚ, §9, σελ. 402 – 403· *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, §2, σελ. 244.

²⁷⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 674/1993, Δνη, 1993, σελ. 1352.

²⁷¹ *Βαθρακοκόιλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές, αρ. 2, σελ. 244· *Σημαντήρας*, ό.π., §41, σελ. αρ. 876, σελ. 651· *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, §2, σελ. 244· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 157 αρ. 2, σελ 287· *Τσαταλάς*, ό.π., §16 Β, αρ, 271, σελ. 149 – 150.

²⁷² Στην ΑΚ 1788 εισάγεται απόκλιση από τις γενικές διατάξεις, ορίζοντας ότι το δικαίωμα ακύρωσης της τελευταίας διάταξης υπόκειται σε διετή παραγραφή, η οποία όμως αρχίζει από τη δημοσίευση της διαθήκης.

²⁷³ Βλ. και σχόλιο *Δωρή* επί της υπ' αριθμόν 10261/1983 απόφασης του Εφετείου Αθηνών, ΝοΒ, 1984, τεύχος 32 Β', σελ. 1746.

Παρά τις παραπάνω διαπιστώσεις, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι εν προκειμένω οι κληρονόμοι μένουν απροστάτευτοι, καθώς είναι πιθανό να διαθέτουν περιορισμένο χρόνο για να ασκήσουν την αγωγή ακύρωσης. Προκειμένου λοιπόν να αποφευχθεί αυτός ο κίνδυνος και να διασφαλιστούν τα συμφέροντα των κληρονόμων, ο νομοθέτης προέβλεψε η αποσβεστική προθεσμία του δικαιώματος ακύρωσης που ασκείται από τον κληρονόμο να μην συμπληρώνεται πριν την παρέλευση έξι μηνών από τη στιγμή που ο κληρονόμος απέκτησε την κληρονομία (ΑΚ 259 και 279).^{274, 275}

Πέραν της ως άνω ρύθμισης, ο νομοθέτης εισήγαγε και το εδ. β΄ στην ΑΚ 157, με το οποίο ρύθμισε τις περιπτώσεις όπου ο λόγος ακυρωσίας εξακολουθεί να υφίσταται και μετά την επιχείρηση της δικαιοπραξίας. Για αυτές τις περιπτώσεις προέβλεψε διαφορετικό χρονικό σημείο έναρξης της διετούς προθεσμίας, ήτοι την επομένη της ημέρας που αυτή η κατάσταση έπαψε να υπάρχει.²⁷⁶ Ειδικότερα, στην περίπτωση της απάτης η έναρξη της προθεσμίας ξεκινά από τη στιγμή που ο εξαπατηθείς αποκάλυψε²⁷⁷ την απάτη.^{278, 279}

Τέλος, ο νόμος στο εδ. γ΄ του ως άνω άρθρου,²⁸⁰ προέβλεψε μια αποκλειστική ή ανώτατου ορίου προθεσμία, προς αποφυγή ανατροπής μιας κατάστασης που διήρκεσε επί μακρό χρονικό διάστημα.²⁸¹ Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, ορίζεται ότι το δικαίωμα ακύρωσης δε μπορεί σε καμία περίπτωση να ασκηθεί μετά την πάροδο της εικοσαετούς προθεσμίας από την επιχείρηση της δικαιοπραξίας.

²⁷⁴ Λαδάς Π., ό.π., §48, VII, αρ. 32, σελ. 649.

²⁷⁵ ΕφΑθ 1406/1988, ό.π.: «Το δικαίωμα όμως αυτό περιέχεται στους κληρονόμους στην κατάσταση που βρισκόταν κατά το χρόνο του θανάτου του κληρονομούμενου και συνεπώς ο κληρονόμος έχει δικαίωμα να ζητήσει με αγωγή την ακύρωση της δικαιοπραξίας μέσα στο ίδιο χρονικό διάστημα που υπολείπεται για την άσκηση αυτού του δικαιώματος και στον κληρονομούμενο κατά το χρόνο του θανάτου του. Στην περίπτωση αυτή ο κληρονόμος προστατεύεται επαρκώς από την κείμενη νομοθεσία αφού η κατ' άρθρ. 259 Α.Κ. αναστολή συμπλήρωσης της παραγραφής επιτάσσεται σύμφωνα με την Α.Κ. 279, να ισχύσει ανάλογα και για την αποσβεστική προθεσμία που προβλέπει η Α.Κ. 157»

²⁷⁶ Βλ. ενδεικτικά Τσαταλάς, ό.π., §16 Β, αρ, 272, σελ. 150 – 151.

²⁷⁷ Μάλιστα, απαιτείται πραγματική γνώση της απάτης και όχι απλώς δυνατότητα του προσώπου να είχε πληροφορηθεί την αληθή κατάσταση. Βλ. ΕφΑθ 4108/1993, Αρμ., 1993, σελ. 799: «Τότε (20.3.1985) οι τελευταίοι ανακάλυψαν την πιο πάνω απάτη των εναγομένων και έλαβαν γνώση της ζημίας τους, αφού μέχρι τότε εύλογα πίστευαν στις διαβεβαιώσεις των εναγομένων, για την ύπαρξη κυριότητάς τους στο επίδικο, δεδομένου ότι οι εναγόμενοι ως κάτοικοι της Αράχωβας γνώριζαν όλα τα περιστατικά της κυριότητας του επιδίκου, ενώ οι ενάγοντες είναι κάτοικοι Αθηνών, χωρίς να έχουν ιδέα περί αυτών» ΠΠΑθ 1741/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

²⁷⁸ Βλ. ΑΠ 1993/1984, ΝοΒ, 1985, σελ. 1155: «Εάν η πλάνη ή η απάτη ή η απειλή εξηκολούθησεν και μετά την δικαιοπραξίαν, η διετία άρχεται αφ' ης παρήλθεν η κατάσταση αυτή. Ειδικότερον, κατά την έννοιαν της διατάξεως ταύτης, επί απάτης η αποσβεστική προθεσμία της διετίας άρχεται αφ' ης ο προς ακύρωσιν δικαιούμενος ανεκάλυψε την απάτην, όπερ οφείλει να ισχυρισθή και αποδείξη ο προτείνων την απόσβεσιν του προς ακύρωσιν δικαιώματος λόγω παρόδου του σχετικού χρόνου».

²⁷⁹ Βλ. ενδεικτικά Βαθρακοκοίλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές, ό.π., αρ. 157, σελ. 240.

²⁸⁰ ΑΚ 156 εδ. γ΄ «Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται ακύρωση όταν περάσουν είκοσι χρόνια από τη δικαιοπραξία»

²⁸¹ Βλ. ενδεικτικά Λαδάς Π., ό.π., §48, VII, αρ. 32, σελ. 649· Τσαταλάς, ό.π., §16 Β, αρ, 276, σελ. 152 – 153· Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα προς ακύρωση, §6, σελ. 182 – 183.

2.4.2. Η προβληματική που αναφύεται σε σχέση με την κατ' ένσταση προβολή του δικαιώματος ακύρωσης μετά την πάροδο της διετούς αποσβεστικής του άρθρου 157 ΑΚ

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε στο εν λόγω ζήτημα, το οποίο ανακύπτει υπό το πρίσμα της διάταξης ΑΚ 273 η οποία προβλέπει το απαράγραπτο των ενστάσεων και της πιθανής ανάλογης εφαρμογής του στην εν λόγω αποσβεστική προθεσμία δυνάμει της ΑΚ 279. Η εγερθείσα προβληματική έχει μεγάλη πρακτική σημασία, καθώς εάν γίνει δεκτό ότι εφαρμόζεται αναλογικά η ΑΚ 273, τότε ο εναγόμενος - απατηθείς θα μπορεί να επικαλεστεί την ακυρωσία της δικαιοπραξίας με ένσταση μετά την πάροδο της προθεσμίας του άρθρου 157 ΑΚ, με απώτατο όριο βέβαια την εικοσαετή προθεσμία του εδ. γ' άρθρου 157 ΑΚ.

Κατά μία άποψη,²⁸² προκρίνεται ως τελολογικά ορθότερη η δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης κατ' ένσταση και μετά την παρέλευση της τασσόμενης στο άρθρο 157 αποσβεστικής προθεσμίας. Σύμφωνα με την εν λόγω προσέγγιση, γίνεται επομένως δεκτή η αναλογική εφαρμογή της διάταξης για το απαράγραπτο των ενστάσεων (ΑΚ 273, 279) που ισχύει για την παραγραφή, και στην περίπτωση της διετούς αποσβεστικής προθεσμίας. Οι υπέρμαχοι αυτής της θέσης υποστηρίζουν ότι, λόγω της φύσης της ένστασης ως μέσου άμυνας, είναι πιθανό ο απατηθείς να μην έχει τον απαιτούμενο χρόνο για να την ασκήσει εγκαίρως, εάν η αγωγή δεν έχει εντωμεταξύ ασκηθεί. Εξ αυτού του λόγου, θεωρείται κατά τους ίδιους περισσότερο συμβατό με τον σκοπό του δικαιώματος ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης, να διατηρεί ο δικαιούχος ακύρωσης (ΑΚ 156), για όσο διάστημα διατρέχει τον κίνδυνο επίθεσης, το μέσο άμυνας του απέναντι στην ασκηθείσα αγωγή.²⁸³ Επίσης, σύμφωνα με την ίδια γνώμη, η παραπάνω προσέγγιση δεν αντιβαίνει στη ratio των βραχείων αποσβεστικών προθεσμιών, ήτοι στη διασφάλιση της ταχείας εκκαθάρισης και της συνακόλουθης ασφάλειας των συναλλαγών, δοθέντος ότι η διατήρηση του μέσου της ένστασης διασφαλίζει απλώς τη θέση του εναγομένου, σύμφωνα με το αίσθημα δικαίου και τις αρχές της επιείκειας και της ισότητας.²⁸⁴

Σύμφωνα με μια δεύτερη – ορθότερη κατά τη γράφουσα προσέγγιση – την οποία υιοθετεί και η νομολογία των ημεδαπών δικαστηρίων, εν προκειμένω (ήτοι επί αποσβεστικών προθεσμιών όπως η ΑΚ 157) δε μπορεί να τύχει αναλογικής η διάταξη του άρθρου 273 ΑΚ.²⁸⁵ Η συγκεκριμένη

²⁸² Βλ. Απ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές, ό.π., §40, VI, αρ. 101, σελ. 598· Κλαβανίδου, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, ό.π., σελ. 113· Αυγουστιανάκης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 156 – 157 ΑΚ, αρ.25 – 27, σελ. 408 – 409· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 154 – 155 ΑΚ, αρ. 5, σελ. 244 – 245.

²⁸³ Λαδογιάννης, Άσκηση δικαιώματος κατ' ένσταση και πρόταση απαίτησης σε συμψηφισμό μετά την παρέλευση αποσβεστικής προθεσμίας, ΕφΑΔΠολΔ, 2013, σελ. 1045 – 1046.

²⁸⁴ Σταθόπουλος, Διαπλυστική απόφασις και πρόκλησις αυτής δι' ενστάσεως, ΝοΒ, 1978, σελ. 114· τούτο έγινε δεκτό και με την απόφαση υπ' αριθμόν ΕφΑθ 5499/1975, ΝοΒ, 1975, σελ. 84

²⁸⁵ Βλ. ΑΠ 1447/2010, ΧρΙΔ, 2011, σελ. 499, με σχόλιο Νεζερίτη: «Αν η πλάνη ή η απάτη ή η απειλή εξακολούθησαν και μετά τη δικαιοπραξία, η διετία αρχίζει από τότε που αρχίζει η κατάσταση αυτή. Σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται ακύρωση όταν περάσουν είκοσι χρόνια από τη δικαιοπραξία. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει, ότι μετά την πάροδο διετίας και σε κάθε περίπτωση εικοσαετίας από τη δικαιοπραξία, αποκλείεται η ακύρωση αυτής λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής, τόσο με αγωγή όσο και με ένσταση, αφού η προθεσμία αυτή του άρθρου 157 ΑΚ είναι αποσβεστική, ώστε να επέρχεται απόσβεση του διαπλαστικού δικαιώματος προς ακύρωση της δικαιοπραξίας. Το αντίθετο δεν προκύπτει από το άρθρο 273 Α.Κ. που θεσπίζει το απαράγραπτο των ενστάσεων, διότι η διάταξη αυτή ισχύει επί παραγραφής και δεν μπορεί να γίνει ανάλογη εφαρμογή της και επί αποσβεστικής προθεσμίας κατά το άρθρο 279 ΑΚ, αφού δεν συμβιβάζεται με τη φύση και το σκοπό αυτής, που είναι η ταχύτερη δυνατή άρση της αβεβαιότητας περί το κύρος της δικαιοπραξίας. Ανεξάρτητα από αυτό, η ανάλογη εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 273 Α.Κ. αποκλείεται επί αποσβεστικής

άποψη εστιάζει στη φύση της προθεσμίας ως αποσβεστικής, η άπρακτη παρέλευση της οποίας συνεπάγεται την αυτοδίκαιη κατάργηση του δικαιώματος.²⁸⁶ Εάν γίνει λοιπόν δεκτή η πρώτη άποψη, παρατηρούμε το οξύμωρο σχήμα της κατ' ένσταση προβολής ενός δικαιώματος που έχει πάψει να υπάρχει. Σε κάθε περίπτωση, ο αμυνόμενος - εξαπατηθείς δε θα μείνει απροστάτευτος καθώς θα μπορεί να επικαλεστεί τα περιστατικά που συγκροτούν την στοιχειοθέτηση της απάτης όπως άλλωστε επιτάσσει η αρχή της καλής πίστης.

2.5. Δυνητική ακύρωση κατά την ΑΚ 148

Ως αναφέρθηκε, στην περίπτωση που συντρέχουν όλα τα στοιχεία της απάτης κατά την ΑΚ 147, το Δικαστήριο που επιλαμβάνεται της αγωγής ακυρώσεως υποχρεούται να κηρύξει άκυρη τη σχετική δικαιοπραξία. Με τη διάταξη του άρθρου 148 ΑΚ²⁸⁷ εισάγεται περίπτωση δυνητικού αποκλεισμού της ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας, παρέχοντας στο Δικαστήριο τη διακριτική ευχέρεια να μην ακυρώσει την σχετική δικαιοπραξία, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που τάσσει ο νόμος.

Προχωρώντας σε μια αξιολόγηση της ανωτέρω ρύθμισης, διαπιστώνουμε ότι η θέσπισής της αφενός υπαγορεύεται από την αρχή της επεικειίας και αφετέρου συνδέεται άμεσα με δύο θεμελιώδεις αρχές του ιδιωτικού δικαίου: την αρχή υπέρ της διατηρήσεως εν ισχύ της σύμβασης (*favor contractus*) και την αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας των μερών.²⁸⁸

προθεσμίας σε κάθε περίπτωση, γιατί η παραγραφή αφορά πάντοτε τις αξιώσεις υποστατού δικαιώματος και οι ενστάσεις από τις αξιώσεις αυτές δεν παραγράφονται, με την έννοια ότι μπορούν να προβληθούν και μετά την παραγραφή των αξιώσεων, ενώ με την παρέλευση της αποσβεστικής προθεσμίας παύει να υπάρχει το διαπλαστικό δικαίωμα προς ακύρωση της δικαιοπραξίας, ώστε να μη νοείται πλέον η ύπαρξη αξιώσεως και πολύ περισσότερο ενστάσεως που να πηγάζει από μη υποστατό δικαίωμα» ΑΠ 24/1970, ΝοΒ, 1970, σελ. 688· το ίδιο δέχεται έμμεσα και η ΑΠ 1408/1980, ό.π., η οποία στο πλαίσιο της εξέτασης της εφαρμογής του άρθρου 1788 ΑΚ που όπως ήδη αναφέρθηκε ανωτέρω ορίζει προθεσμία παραγραφής και όχι αποσβεστική προθεσμία, αναφέρει πως στις περιπτώσεις των αποσβεστικών προθεσμιών δεν ισχύει το απαράγραπτο των ενστάσεων· ΕφΑθ 4338/1990, ΕλλΔνη, 1990, σελ. 1533· ΕφΑθ 7130/1984, ΕλλΔνη, 1985, σελ. 1143· ΕφΘεσσ 1233/2017, ΝΟΜΟΣ· ΕφΑαρ 164/2012, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ, 2012, σελ. 168· ΠΠΑθ 9336/1994, ΝοΔΣΔΕμπΤΕ, 1996, σελ. 79: «Μετά την πάροδο διετίας και σε κάθε περίπτωση εικοσαετίας υπό την δικαιοπραξία, αποκλείεται η ακύρωση αυτής λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής, τόσο με αγωγή όσο και με ένσταση, αφού η προθεσμία του άρθρου 157 ΑΚ είναι αποσβεστική, ώστε να επέρχεται απόσβεση του διαπλαστικού δικαιώματος προς ακύρωση της δικαιοπραξίας. Το αντίθετο δεν προκύπτει από το άρθρο 273 Α.Κ. που θεσπίζει το απαράγραπτο των ενστάσεων, διότι η διάταξη αυτή ισχύει επί παραγραφής και κατά την κρατούσα άποψη την οποία και το δικαστήριο αυτό δέχεται ως ορθή, δεν μπορεί να γίνει ανάλογη εφαρμογή της και επί αποσβεστικής προθεσμίας κατά το άρθρο 279 ΑΚ, αφού δεν συμβιβάζεται με τη φύση και το σκοπό αυτής, που είναι η ταχύτερη δυνατή άρση της αβεβαιότητας περί το κύρος της δικαιοπραξίας. Άλλωστε, σε κάθε περίπτωση, η ανάλογη εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 273 Α.Κ. αποκλείεται επί αποσβεστικής προθεσμίας, διότι η παραγραφή αφορά πάντοτε τις αξιώσεις υποστατού δικαιώματος και οι ενστάσεις από τις αξιώσεις αυτές δεν παραγράφονται, με την έννοια ότι μπορούν να προβληθούν και μετά την παραγραφή των αξιώσεων, ενώ με την παρέλευση της αποσβεστικής προθεσμίας παύει να υπάρχει το διαπλαστικό δικαίωμα προς ακύρωση της δικαιοπραξίας, ώστε να μη νοείται πλέον η ύπαρξη αξιώσεως και πολύ περισσότερο ενστάσεως που να πηγάζει από υποστατό δικαίωμα» ΠΠρΠατρ 443/2021· ΠΠρΗρακλ 115/2018· ΤΝΠΝΟΜΟΣ· Σημαντήρας, ό.π., §41, αρ. 1095, σελ. 784 – 785· Λαδάς Π., ό.π., § 48, σελ. 649.

²⁸⁶ Βλ. ενδεικτικά, Λαδογιάννη, ΕφΑΔΠολΔ, 2013, σελ. 1043· Σπυριδάκη, ό.π., σελ. 1197· Βαθρακοκόιλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές, άρθρο 279, σελ. 1115 – 1121· Κορηλάκη, Ειδικό ενοχικό δίκαιο, σελ. 339 - 340· Ματθία, 1978, ό.π., σελ. 486· ΑΠ 1450/1988, ΝοΒ, 1988, σελ. 1212 κατά την οποία μετά την παρέλευση της προθεσμίας το δικαίωμα είναι ανύπαρκτο.

²⁸⁷ ΑΚ 148: «Αν η πλάνη που προκλήθηκε από την απάτη δεν είναι ουσιώδης και το άλλο μέρος αποδέχεται τη δήλωση της βούλησης όπως τη θέλησε αυτός που απατήθηκε, το δικαστήριο μπορεί να μην ακυρώσει τη δικαιοπραξία».

²⁸⁸ Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 148 ΑΚ, § 1, σελ. 335, ο ίδιος στο βιβλίο του Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή – Συμβολή στη θεωρία των ελαττωμάτων

Από την ΑΚ 148 προκύπτει ότι, για την ενεργοποίηση της εξαίρεσης σε σχέση με την υποχρεωτική ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας, απαιτείται η σωρευτική συνδρομή των ακόλουθων προϋποθέσεων: α) η προκληθείσα με την απάτη πλάνη να είναι επουσιώδης και β) το άλλο μέρος (ήτοι ο εξαπατησας) να αποδέχεται τη δήλωση βούλησης, όπως τη θέλησε αυτός που απατήθηκε.²⁸⁹

Επισημαίνεται ότι, ζήτημα εφαρμογής της διάταξη του άρθρου 148 ΑΚ τίθεται όταν ο εξαπατηθείς δεν επιθυμεί τη διατήρηση της ισχύος της δικαιοπραξίας, δε την αποδέχεται²⁹⁰ και ως εκ τούτου προβάλλει αίτημα ακύρωσής της. Συνεπώς, η 148 ΑΚ προβάλλεται από τον εναγόμενο κατ' ένσταση, ο οποίος και θα φέρει το βάρος να αποδείξει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις εφαρμογής της.²⁹¹

2.5.1 Προϋποθέσεις εφαρμογής της ΑΚ 148

Η πρώτη προϋπόθεση αφορά το είδος της προκληθείσας στον απατηθέντα πλάνης. Παρότι έχει γίνει ανωτέρω δεκτό, πως για τη στοιχειοθέτηση της απάτης δεν έχει σημασία αν η πλάνη είναι ουσιώδης ή επουσιώδης, εντούτοις η εν λόγω διαφοροποίηση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο της ΑΚ 148. Ειδικότερα, η διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου να μην ακυρώσει μια ελαττωματική δικαιοπραξία κατ' άρθρο 148 ΑΚ προϋποθέτει το επουσιώδες της πλάνης.²⁹² Σημειώνεται δε ότι κατά τον Καρακατσάνη ούτε *de lege ferenda* θα δικαιολογούνταν η εφαρμογή της διάταξης σε περιπτώσεις ουσιώδους πλάνης.²⁹³

Όπως καθίσταται πρόδηλο, κρίσιμος για την εφαρμογή της διάταξης είναι ο προσδιορισμός του ουσιώδους ή μη της πλάνης. Προς το σκοπό αυτό και προκειμένου το Δικαστήριο να αποφανθεί αναφορικά με το είδος της πλάνης θα πρέπει να λάβει υπόψη του τις περιστάσεις και τις εκάστοτε συνθήκες. Μάλιστα, τονίζεται ότι για τη διαμόρφωση της δικανικής κρίσης, πέρα από τον ουσιώδη ή μη χαρακτήρα της πλάνης, θα εκτιμηθεί και η ζημία που υφίσταται ο αιτών την ακύρωση σε κάθε περίπτωση, χωρίς να επηρεάζεται από το αν τελικά η δικαιοπραξία θα ακυρωθεί ή όχι.

της δικαιοπρακτικής βουλήσεως, §7, αρ. 96, σελ. 270· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 148 ΑΚ, §1, σελ. 227.

²⁸⁹ Βλ. ενδεικτικά Καρακάωστα, Αστικός Κώδικας, άρθρο 148 αρ. 337 – 338, σελ. 132· Βαθρακοκούλη, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 148, σελ. 635 – 636.

²⁹⁰ Με άλλα λόγια σε περίπτωση αποδοχής της δικαιοπραξίας, όπως λ.χ. στο άρθρο 149 εδ. β' ΑΚ, δεν είναι δυνατή η εφαρμογή της 148 ΑΚ.

²⁹¹ Βλ. Μιχαηλίδη – Νουάρο, ΕΕΝ, 1946, σελ. 211

²⁹² Σημειωτέον ότι αυτό θα κριθεί βάσει των διατάξεων της πλάνης ΑΚ 141 και 142.

²⁹³ Βλ. Γαζή, ό.π., §17, σελ. 84, ο οποίος διερωτάται γιατί περιορίζεται η δυνατότητα μη ακύρωσης μόνο στις περιπτώσεις της επουσιώδους πλάνης με τον Καρακατσάνη σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 148 ΑΚ, §3, σελ. 228 να απαντά επί του εν λόγω προβληματισμού ότι «η επέκταση της εφαρμογής της διατάξεως επί ουσιώδους πλάνης ούτε *de lege ferenda* θα εδικαιολογείτο». Το βασικό επιχείρημα αυτής της άποψης αντλήθηκε από το σκοπό της διάταξης περί απάτης, ο οποίος έγκειται στην προστασία του ελεύθερου σχηματισμού της δικαιοπρακτικής βούλησης του ατόμου. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι τυχόν αναγνώριση της δυνατότητας για διατήρηση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας και επί ουσιώδους πλάνης θα αντέβαινε στον προλεχθέντα σκοπό. Αυτό προκύπτει εκ του γεγονότος ότι σε περιπτώσεις ουσιώδους πλάνης, αν δεν είχε μεσολαβήσει η παραπλανητική συμπεριφορά, ο εξαπατηθείς σχεδόν σίγουρα δε θα προέβαινε καθόλου σε δήλωση βούλησης. Διαφορετική αντιμετώπιση επί του ζητήματος θα οδηγούσε σε ανεπιεική αποτελέσματα, καθώς θα εξανάγκαζε τον πεπλανημένο να διατηρήσει την ισχύ μιας δικαιοπραξίας μόνο και μόνο επειδή αυτό θέλει επιθυμεί το πρόσωπο που μετέλλε την απάτη.

Περαιτέρω άξια αναφοράς είναι η διάταξη του άρθρου 143 ΑΚ, η οποία θεσπίζει την πλάνη ως προς τα παραγωγικά αίτια της βούλησεως.²⁹⁴ Όπως γίνεται δεκτό, η πλάνη ως προς τα παραγωγικά αίτια της βούλησης συνιστά ένα εσωτερικό γεγονός²⁹⁵ και ως τέτοιο δε μπορεί να αφορά τον αποδέκτη της δήλωσης, σε διαφορετική περίπτωση ο πλανώμενος θα ζητούσε την ακύρωση της δικαιοπραξίας, κλονίζοντας έτσι την ασφάλεια των συναλλαγών. Εντούτοις, εισάγονται εξαιρέσεις από τον προαναφερόμενο νομικό κανόνα είτε με ρητή πρόβλεψη σε διατάξεις του ΑΚ²⁹⁶ είτε με επίκληση της αρχής της καλής πίστης.²⁹⁷

Η αναδύομενη προβληματική σχετίζεται με το εάν η 147 ΑΚ συνιστά εξαίρεση του γενικού κανόνα της 143 ΑΚ, ούτως ώστε η πλάνη που αφορά τα παραγωγικά αίτια της βούλησης να θεωρείται ουσιώδης στην περίπτωση της απάτης. Ορθότερο είναι να γίνει δεκτή η παρέκκλιση από τα γενικώς ισχύοντα, και να θεωρηθεί πως η πλάνη ως προς τα παραγωγικά αίτια της βούλησεως, στα πλαίσια της απάτης να μπορεί να είναι τόσο ουσιώδης, όσο και επουσιώδης.²⁹⁸ Η ως άνω θέση δικαιολογείται καθώς στην περίπτωση της απάτης, το πρόσωπο που προβαίνει στη δόλια παραπλανητική συμπεριφορά στοχεύει στον επηρεασμό της ψυχολογικής κατάστασης του απατηθέντος, με αποτέλεσμα ο ψυχικός κόσμος του τελευταίου να μην είναι στην πραγματικότητα απροσπέλαστος και έτι περαιτέρω η καταρτισθείσα δικαιοπραξία να μην είναι έγκυρη.

Δεύτερη προϋπόθεση, η οποία πρέπει να πληρούται σωρευτικά με την πρώτη για να καταστεί δυνατή η δυνητική ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας, συνιστά η αποδοχή αυτής από το άλλο μέρος, όχι όπως εκφράστηκε από τον απατηθέντα, αλλά όπως αυτός θα την επιθυμούσε αν δεν είχε μεσολαβήσει η απατηλή συμπεριφορά. Σύμφωνα με τη θεωρία²⁹⁹, ως «άλλο μέρος», νοείται ο λήπτης της δηλώσεως, αυτός που γνωρίζει ή υπαίτια αγνοεί την απάτη του τρίτου ή ο αμέσως αποκτήσας δικαίωμα από τη συγκεκριμένη δικαιοπραξία.

Για την εφαρμογή της ΑΚ 148, ο Δικαστής θα αναζητήσει την υποθετική³⁰⁰ ή άλλως εικαζόμενη³⁰¹ βούληση του εξαπατηθέντος, κατά το χρόνο κατάρτισης της δικαιοπραξίας,³⁰² λαμβάνοντας αποκλειστικά υπόψη τα πραγματικά στοιχεία που έχει στη διάθεσή του.³⁰³ Τουναντίον το Δικαστήριο δε θα πρέπει να βασιστεί στην πραγματική βούληση του προσώπου, καθώς αυτή εκφράστηκε συνεπεία της απάτης. Στο πλαίσιο αναζήτησης της υποθετικής βούλησης του απατηθέντος το Δικαστήριο θα συνεκτιμήσει τους επιδιωκόμενους με τη δικαιοπραξία

²⁹⁴ ΑΚ 143: «Εφόσον ο νόμος δεν ορίζει διαφορετικά, πλάνη που αναφέρεται αποκλειστικά στα παραγωγικά αίτια της βούλησης, δεν είναι ουσιώδης».

²⁹⁵ Σταθόπουλος, Πλάνη κρίσιμη για την ακύρωση της δικαιοπραξίας (Προβλήματα οριοθέτησης – Δογματική, συγκριτική και δικαιοπολιτική εξέταση), ΚριτΕ, 1995, σελ. 95 επ.

²⁹⁶ Πιο συγκεκριμένα, η πλάνη στα παραγωγικά αίτια της βούλησης συνιστά ουσιώδη πλάνη στις διατάξεις των άρθρων 809 εδ. 2, 872, 1784 έως 1786, 1851 ΑΚ.

²⁹⁷ Τροκάνας, Η πλάνη στη βούληση, ό.π., σελ. 183 – 188.

²⁹⁸ Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 84, σύμφωνα με τον οποίο το ουσιώδες της πλάνης θα κριθεί μόνον βάση του άρθρου 141 ΑΚ· Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 54, ΙΙΙ, σελ. 405 – 406. Βλ. επίσης Τσακαλέρη, ό.π., 2.2.1. σελ. 49.

²⁹⁹ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 55, σελ. 582· Λαδάς ΙΙ, ό.π., § 41, αρ. 16, σελ. 414· Βαθρακοκοίλης, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 148, σελ. 635 – 636.

³⁰⁰ Απ. Γεωργιάδης, ό.π., § 40, ΙΙΙ, αρ. 55, σελ. 582.

³⁰¹ Σύμφωνα με τον Σπυριδάκη, σε: Γενικές Αρχές, ό.π., σελ. 990, η εικαζόμενη βούληση είναι στην πραγματικότητα η «αληθινή» βούληση του δηλούντος.

³⁰² Αντίθετη ως προς τον κρίσιμο χρόνο αναζήτησης της υποθετικής βούλησης του προσώπου εμφανίζεται η Κοτζάμπαση, Η κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων, σελ. 214 – 215.

³⁰³ Μπόσδας, ΑρχΝ, 1984, σελ. 112 – 113.

σκοπούς, το είδος της, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, ενώ σε κάθε περίπτωση θα λάβει υπόψη του την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη.^{304, 305}

2.5.2 Πλήρωση των προϋποθέσεων και διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου

Συμπερασματικά όταν συντρέχουν σωρευτικά οι ανωτέρω αναλυθείσες προϋποθέσεις, το Δικαστήριο έχει τη διακριτική ευχέρεια³⁰⁶ να απορρίψει την αγωγή ακύρωσης που έχει ασκηθεί ενώπιόν του κατά την 148 ΑΚ. Σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη,³⁰⁷ η οποία και φαίνεται ορθότερη με βάση τη γραμματική ερμηνεία της διάταξης, το Δικαστήριο μπορεί να επιλέξει μεταξύ της ακύρωσης της δικαιοπραξίας και της διατήρησης της ισχύος της. Πλην όμως αναφορικά με τη δεύτερη δυνατότητα του δικαστηρίου, επισημαίνεται ότι η δικαιοπραξία θα πρέπει να αναδιαμορφωθεί προκειμένου να ανταποκρίνεται στη δήλωση βούλησης του εξαπατηθέντος, εάν δεν είχε μεσολαβήσει η απατηλή συμπεριφορά.

Παρά ταύτα, στη θεωρία έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη,³⁰⁸ δυνάμει της οποίας το Δικαστήριο δύναται είτε να διατάξει την ακύρωση της δικαιοπραξίας, είτε να τη διατηρήσει ως έχει. Επισημαίνεται ωστόσο ότι η αποδοχή αυτής της άποψης και η διατήρηση της δικαιοπραξίας αναλλοίωτης, προσκρούει στο πνεύμα και το γράμμα της διάταξης. Με άλλα λόγια είναι λογικά ανακόλουθο, ο νόμος να αναφέρεται στη δήλωση βούλησης του εξαπατηθέντος, όπως θα την επιθυμούσε εάν δεν είχε μεσολαβήσει η απάτη, αλλά και στη σχετική αποδοχή αυτής της δήλωσης από τον αντισυμβαλλόμενο του εξαπατηθέντος, αν τελικά κατ' εφαρμογή της διάταξης η ελαττωματική δικαιοπραξία παρέμενε έγκυρη, διατηρώντας παρ' όλα αυτά το ελάττωμά της.

Σε κάθε περίπτωση η διακριτική ευχέρεια που αναγνωρίζεται στο Δικαστήριο δε μπορεί να καταλήγει σε αυθαιρεσίες.³⁰⁹ Τουναντίον, η απόφαση του Δικαστηρίου θα πρέπει να είναι σύμφωνη με τις αρχές της καλής πίστης, των συναλλακτικών ηθών και της επιείκειας. Περαιτέρω, είναι σημαντικό να εξεταστεί από το Δικαστήριο εάν η συντελεσθείσα απάτη συνιστά ταυτόχρονα και ποινικό αδίκημα, καθώς τότε η μη ακύρωση της δικαιοπραξίας θα μπορούσε θεωρηθεί ως «έμμεση αποδοχή ποινικά κολάσιμων πράξεων».³¹⁰

³⁰⁴ *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 148 αρ. 338, σελ. 132.

³⁰⁵ *Βαθρακοκόιλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές, ό.π., σελ. 772 – 775, ο οποίος στο πλαίσιο της ερμηνείας της διάταξης του άρθρου 181 ΑΚ, αναφέρει ότι το Δικαστήριο προκειμένου να την εφαρμόσει καλείται και πάλι να αναζητήσει την υποθετική βούληση των μερών.

³⁰⁶ Έχει εκφραστεί και η αντίθετη άποψη, βλ. *Χριστοδούλου* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 148 αρ. 5, σύμφωνα με τον οποία εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 148 ΑΚ, το Δικαστήριο έχει υποχρέωση και όχι δυνατότητα να μην ακυρώσει τη δικαιοπραξία. Πλην όμως, αυτή η θέση δε μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς η θέσπιση διακριτικής ευχέρειας προκύπτει σαφώς τη γραμματική ερμηνεία της διάταξης. Βλ. *Βαρελά/Χασάπης*, σε Απ. Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, ό.π., άρθρο 148 ΑΚ, σελ. 334, με περαιτέρω παραπομπές.

³⁰⁷ Βλ. ενδεικτικά *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 148, αρ. 388· *Αυγουστιανάκης*, Το δικαίωμα προς ακύρωση, §3, σελ. 83· *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., §40, ΙΙΙ, αρ. 56, σελ. 582 - 583· *Μιχαηλίδης – Νουάρος*, ΕΕΝ, 1946, ό.π., σελ. 212.

³⁰⁸ *Λαδάς Π.*, ό.π., §41, ΙΙ, σελ. 414 – 415. Ο συγγραφέας κάνει λόγο για «ακύρωση ή όχι της δικαιοπραξίας», αναφέροντας ως «άλλη άποψη» τη θέση περί της δυνατότητας αναμόρφωσης της δικαιοπραξίας σύμφωνα με την υποθετική βούληση του εξαπατηθέντος. Μάλιστα, με αυτή την προσέγγιση φαίνεται σύμφωνος ο *Σημαντήρας*, ό.π., §41, αρ. 761, σελ. 565 – 566.

³⁰⁹ *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 148 ΑΚ, αρ. 4, σελ. 228· *Χριστοδούλου* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρο 148 ΑΚ, αρ. 7, σελ. 336.

³¹⁰ *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., §40, ΙΙΙ, αρ. 56, σελ. 582 – 583.

Τέλος επισημαίνεται ότι, εφόσον η δικαιοπραξία διατηρηθεί με βελτιωμένους όρους, θα πρέπει να επιδικαστεί στον ενάγοντα – εξαπατηθέντα αποζημίωση ως αναγκαίο «αντιστάθμισμα» για τη διατήρηση της δικαιοπραξίας, όπως επιτάσσει η αρχή της καλής πίστης.³¹¹ Ως προς τη νομική φύση της αποζημίωσης γίνεται δεκτό ότι πρόκειται για θετικό διαφέρον, που σκοπεί στην αποκατάσταση της ζημίας που αυτός υπέστη λόγω της μη ισχύος εξ αρχής της δικαιοπραξίας υπό τους όρους αυτούς.

³¹¹ Χριστοδούλου σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας άρθρο 148 ΑΚ, αρ.8, σελ. 336 – 337· Μιχαηλίδης – Νουάρος, ΕΕΝ, 1946, ό.π., σελ. 212.

Κεφάλαιο Τρίτο: Συνέπειες – Η αξίωση αποζημίωσης λόγω απάτης

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστεί ένα από τα πιο ακανθώδη ζητήματα της αστικής απάτης· η αξίωση αποζημίωσης. Ξεκινώντας την παρουσίαση του ζητήματος, θα πρέπει να γίνει μνεία της διάταξης που ρυθμίζει τα σχετικά με την αποζημίωση ως έννομη συνέπεια της απάτης. Ειδικότερα η ΑΚ 149 ορίζει ότι: «*Εκείνος που απατήθηκε έχει δικαίωμα, παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας, να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες. Έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία.*».

Από τη ρύθμιση του νόμου συνάγεται ότι η απάτη αντιμετωπίζεται στον Αστικό Κώδικα ως λόγος ακυρωσίας αλλά και ως βάση ευθύνης προς αποζημίωση. Όταν λοιπόν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της απάτης, όπως αυτές αναλύθηκαν ανωτέρω, παρέχεται στον εξαπατηθέντα η δυνατότητα να ζητήσει σωρευτικά³¹² με την ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας και αποζημίωση.³¹³ Σημειωτέον ότι, αναφορικά με τη σχετική αξίωση αποζημίωσης εφαρμοστέα τυγχάνει η ρύθμιση της ΑΚ 937 περί παραγραφής των εξ αδικοπραξιών απαιτήσεων, καθώς πρόκειται για αυτοτελή αξίωση σε σχέση με το δικαίωμα ακύρωσης και ως εκ τούτου δεν επηρεάζεται από την απόσβεση αυτού κατ' άρθρο 157 ΑΚ.^{314, 315}

Ως προς τα νομιμοποιούμενα πρόσωπα, αξίζει να σημειωθεί ότι, ισχύουν όσα αναλύθηκαν ανωτέρω για το δικαίωμα ακύρωσης. Κατά συνέπεια, δικαιούχος της αξίωσης αποζημίωσης είναι ο απατηθείς και οι καθολικοί διάδοχοι αυτού, ενώ υπόχρεοι προς αποζημίωση είναι ο εξαπατήσας, ο τρίτος που έχει μετέλθει την απάτη (147 εδ. β' ΑΚ), ο λήπτης της δηλώσεως ή το πρόσωπο που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από αυτή, εφόσον γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη. Ωστόσο, εν προκειμένω και σε αντίθεση με τα όσα δεχθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο περί αποκλεισμού των ειδικών διαδόχων λόγω του προσωποπαγούς χαρακτήρα του δικαιώματος ακύρωσης, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι αποτελούν φορείς της αξίωσης αποζημίωσης, λόγω της περιουσιακής της φύσεως.³¹⁶ Τέλος, σημαντικό να είναι να επισημανθεί ότι τα ως άνω πρόσωπα νομιμοποιούνται ενεργητικά και παθητικά αντίστοιχα, ανεξάρτητα από το εάν η αξίωση αποζημίωσης θα αναζητηθεί βάσει του εδ. α' ή του εδ. β' του ως άνω άρθρου.

Από την επισκόπηση του υπό εξέταση άρθρου προκύπτει η κατάστρωση αυτού σε δύο εδάφια, καθένα από τα οποία εισάγει διαφορετικό κανόνα δικαίου (διαζευκτική ή εκλεκτική

³¹² *Αυγουστιανάκης*, Το δικαίωμα προς ακύρωση, §7, σελ. 195.

³¹³ Εν προκειμένω παρατηρείται μια σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την πλάνη, όπου ο πλανηθείς υποχρεούται να καταβάλει αποζημίωση (ΑΚ 145), ενώ ο απατηθείς είναι δικαιούχος αποζημίωσης. Βλ. σχετικά *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55 ΙΙΙ, Β, αρ. 17, σελ. 419

³¹⁴ Όπως υποστηρίζει ο *Μπόσδας*, ΕΕΝ, 1949, ό.π., σελ. 549, η σημασία της σύνδεσης της απάτης με τις διατάξεις των αδικοπραξιών έγκειται σε αυτή ακριβώς τη δυνατότητα του εξαπατηθέντος να μπορεί να ζητήσει να αποζημιωθεί και μετά την πάροδο της αποσβεστικής προθεσμίας. Βέβαια, ο ίδιος, επισημαίνει ότι η δυνατότητα αυτή μπορεί να οδηγήσει και σε ανατροπή της δικαιοπραξίας μετά την πάροδο της αποσβεστικής προθεσμίας από τη στιγμή που το άρθρο 297 ΑΚ παρέχει αυτή τη ευχέρεια στο Δικαστήριο. Το δεύτερο εδάφιο της διάταξης αυτής ορίζει ότι: «*Αντί για χρηματική αποζημίωση το δικαστήριο μπορεί, εκτιμώντας τις ειδικές περιστάσεις, να διατάξει την αποκατάσταση της προηγούμενης κατάστασης, εφόσον η αποζημίωση με τον τρόπο αυτό δεν προσκρούει στο συμφέρον του δανειστή*».

³¹⁵ Βλ. ενδεικτικά *Καράκωστα*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149, αρ. 345, σελ. 135.

³¹⁶ Υπέρ αυτής της άποψης περί ένταξης και των ειδικών διαδόχων στα δικαιούχους του άρθρου 149 ΑΚ είναι και ο *Σημαντήρας*, ό.π., §41, αρ. 767, σελ. 568. Αντίθετη η *Κλαβανίδου* σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55 ΙΙΙ, Β., αρ. 21, σελ. 425.

συρροή αξιώσεων). Ως εκ τούτου ο εξαπατηθείς θα πρέπει να επιλέξει ποιος από τους συρρέοντες κανόνες θα αποτελέσει τη νομική βάση της αξίωσης του για αποζημίωση, καθώς η επιλογή της μίας αποκλείει την άλλη.³¹⁷

3.1. Η ρύθμιση της 149 εδ. α' ΑΚ

3.1.1. Η απάτη ως αδικοπραξία

Διχοστασία επικρατεί στους κόλπους της θεωρίας αναφορικά με το εάν η απάτη συνιστά αυτή καθαυτή αδικοπραξία, ή αν αντιθέτως δεν πληροί άνευ ετέρου τις προϋποθέσεις των διατάξεων της ΑΚ 914 επ.

Το ερώτημα που τέθηκε προκύπτει ευθέως από το γράμμα της διατάξεως,³¹⁸ η οποία παραπέμπει ρητώς στις διατάξεις του άρθρου 914 επ. του Αστικού Κώδικα. Η αδικοπρακτική ευθύνη προς αποζημίωση είναι ευθύνη εκ του νόμου (ex lege), η οποία γεννάται με την πλήρωση των εξής προϋποθέσεων: ανθρώπινη πράξη, παρανομία,³¹⁹ ικανότητα προς καταλογισμό, υπαιτιότητα, ζημία, αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράνομης και υπαίτιας πράξης προσώπου ικανού προς καταλογισμό (νόμιμος λόγος ευθύνης) και προκληθείσας ζημίας.³²⁰

Επί του τιθέντος ζητήματος, το μεγαλύτερο τμήμα της θεωρίας,³²¹ αρκείται στη γενικόλογη διατύπωση ότι για την γέννηση της αξίωσης προς αποζημίωση κατ' άρθρο 149 ΑΚ απαραίτητη είναι η συνδρομή όλων των προϋποθέσεων της αδικοπραξίας. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η πλειοψηφία της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων, κατά την οποία το δικαίωμα της αποζημίωσης υφίσταται «εφόσον η απάτη περιέχει και τους όρους της

³¹⁷ Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55 ΙΙΙ, Β., αρ. 21, σελ. 425· Λαδάς ΙΙ, ό.π., §41, σελ. 416.

³¹⁸ ΑΚ 149 εδ. α' : «Εκείνος που απατήθηκε έχει το δικαίωμα, παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες.»

³¹⁹ Βλ. ενδεικτικά Σάσση, Ζητήματα παρανομίας στο Αστικό Δίκαιο: Θεωρητική προσέγγιση – Σχεδιαγράμματα – Νομολογία – Τυπολογίες. σελ. 30- 36.

³²⁰ Αντί πολλών βλ. Σταθόπουλο, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, § 15, ΙΙΙ, σελ. 298- 299.

³²¹ Βλ. Γεωργιάδης Απ., Γενικές Αρχές, § 40, σελ. 583: «Για να γεννηθεί αυτό το δικαίωμα πρέπει να συντρέχουν οι προϋποθέσεις των ΑΚ 914 επ., το οποίο συνήθως θα συμβαίνει γιατί η απάτη συνιστά κατά κανόνα αδικοπραξία.» Παπαντωνίου, § 71, σελ. 412: «Για να ζητηθεί η αποζημίωση αυτή πρέπει να συντρέχουν οι προϋποθέσεις αποζημίωσης για αδικοπραξία (914,919).» Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς τ. Ι, άρθρο 149, αρ. 3, σελ. 229: «Τούτο σημαίνει ότι θα πρέπει εν προκειμένω να συντρέχουν άπανται οι προϋποθέσεις αποζημίωσης λόγω αδικοπραξίας.» Σημαντήρας, ό.π., § 41, αρ. 766, σελ. 567: «Η αξίωση αποζημίωσης – που είναι αυτοτελής και δεν εξαρτάται από το δικαίωμα ακυρώσεως και επομένως μπορεί να ασκηθεί και ύστερα από την απόσβεσή του (ΠρωτΘεσσ 2058/1972 ΕΕΝ 40,508)– ορίζεται ρητώς ότι ασκείται σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες κατ' (914,919) και βέβαια εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις τους (149 εδ. 1).» Λαδάς ΙΙ, ό.π., § 41, σελ. 416: «Συνεπώς εν προκειμένω, θα πρέπει να συντρέχουν όλες οι προϋποθέσεις που απαιτεί ο νόμος για την αποκατάσταση της ζημίας λόγω αδικοπραξίας.» Μπαλής, Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, § 51, σελ. 149: «Εάν η απάτη, υφ' ας περιστάσεις επράχθη, περιέχει τους όρους της αδικοπραξίας (π.χ.919) δικαιούται ο απατηθείς [...] να ζητήσει την ακύρωσιν της δικαιοπραξίας και συνάμα πάσαν άλλην εκ της αδικοπραξίας ζημίαν.» Τριάντος, σελ. 111: «Δηλαδή, ο απατηθείς δικαιούται αποζημίωσης είτε ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας είτε όχι, εφόσον όμως η απάτη, με τις περιστάσεις που διαπράχθηκε, περιέχει τους όρους της αδικοπραξίας.» Βαρελά σε Γεωργιάδης Απ., ΣΕΑΚ, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 282: «Προϋπόθεση για την αναζήτηση αποζημίωσης κατά την ΑΚ 149 είναι η συνδρομή των προϋποθέσεων της ΑΚ 914, η οποία θα καλύπτει κάθε ζημία, την οποία υπέστη ο απατηθείς λόγω κατόρθωσης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας και σε αιτιώδη συνάφεια με την απάτη» Σπυριδάκη, Γενικές Αρχές, σελ.779: «Δικαίωμα αποζημίωσης υφίσταται κατά τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες (ΑΚ 914 επ, και ιδίως ΑΚ 919), εφόσον δηλαδή, συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του (πράγμα που συνήθως θα συμβαίνει).» Καράκωστα, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149 αρ. 342, σελ. 134: «Πρέπει δηλαδή να συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη γέννηση της αδικοπρακτικής ευθύνης».

αδικοπραξίας».³²² Ορισμένοι εκπρόσωποι της θεωρίας διατυπώνουν μια παραλλαγή αυτής της γνώμης, σύμφωνα με την οποία κατά κανόνα η απάτη θα αποτελεί, εν τέλει, αδικοπραξία.³²³

Έχει ωστόσο υποστηριχθεί και η άποψη ότι η αστική απάτη δεν συνιστά κατ' ανάγκη αδικοπραξία.³²⁴ Επιχείρημα προς τούτο λαμβάνεται αρχικώς από το ίδιο το γράμμα της διάταξης του άρθρου 149 ΑΚ, που συνδέει την αποζημίωση του εξαπατηθέντος με την προσφυγή στις περί των αδικοπραξιών διατάξεις. Συνεπώς, κατά αυτή τη γνώμη, η εφαρμογή αυτών των διατάξεων δε θεωρείται αυτονόητη, αλλά ζητούμενη. Περαιτέρω, η ως άνω θέση βρίσκει έρεισμα στο σκοπό της ΑΚ 147. Ειδικότερα, προβάλλεται ως τελολογικό επιχείρημα, ότι ο νομοθέτης με τις διατάξεις της απάτης στοχεύει στην προάσπιση των θεμελιωδών αρχών της αποκαταστατικής και της διανεμητικής δικαιοσύνης, και όχι στην αποδοκιμασία του απατήσαντος από την έννομη τάξη. Τέλος, προς επίρρωση αυτής της άποψης, υπογραμμίζεται ότι η έννοια της απάτης του ΑΚ δεν είναι ταυτόσημη με την αντίστοιχη έννοια του ΠΚ, που προφανώς συνιστά και αδικοπραξία, λόγω της διαφορετικής στοχοθεσίας τους. Όπως έχει ήδη λεχθεί, η ΑΚ 147 επιδιώκει τη διασφάλιση της δικαιοπρακτικής του αυτοδιάθεσης του ατόμου δεν, εν αντιθέσει με την ΠΚ 386 που αποσκοπεί στην προστασία της περιουσίας του εξαπατηθέντος.

Σε αντίστοιχη κατεύθυνση με την ως άνω γνώμη περί μη αποδοχής του εο ἴπο χαρακτηρα της απάτης ως αδικοπραξίας κινείται και η άποψη³²⁵ που υποστηρίζει ότι η αστική απάτη δεν πληροί από μόνη της την έννοια του παρανόμου της ΑΚ 914, με το επιχείρημα ότι δεν αποτελεί προσβολή απόλυτου δικαιώματος. Ο Καθηγητής Καρασής, ως κύριος εκφραστής αυτής της άποψης, εστιάζοντας στις περιπτώσεις πλήρωσης του στοιχείου του παρανόμου, επιχείρησε την εξειδίκευση των περιπτώσεων που η απάτη του άρθρου 147 ΑΚ συνιστά ταυτόχρονα και αδικοπραξία κατά την ΑΚ 914. Κατέληξε λοιπόν σε τρεις περιπτώσεις όπου η αστική απάτη αποτελεί παράλληλα και αδικοπραξία: είτε όταν αποτελεί ταυτοχρόνως και ποινική απάτη κατ' άρθρο 386 ΠΚ, είτε όταν πληροί τους όρους της ΑΚ 919 λόγω της αντίθεσης της απατηλής συμπεριφοράς στα χρηστά ήθη³²⁶ και της εκ προθέσεως³²⁷ επαγωγής ζημίας, είτε όταν η

³²² ΑΠ 649/2008, ΧρΙΔ, 2010, σελ. 19: «Παράλληλα δε εκείνος έχει δικαίωμα να ζητήσει από αυτόν τον άλλον την ανόρθωση κάθε ζημίας, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τις αδικοπραξίες, πράγμα που κατ' αρχήν συμβαίνει, αφού καταρχήν η απάτη συνιστά παράνομη και υπαίτια ζημιογόνο συμπεριφορά, να τη ζητήσει δε σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες». ΑΠ 1661/2022, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Αρείου Πάγου, www.areiospagos.gr: «Εξάλλου, όπως προκύπτει από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 147, 149 και 152 ΑΚ, όποιος παρασύρθηκε με απάτη σε δήλωση βουλήσεως έχει δικαίωμα είτε να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας και παράλληλα την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας του, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες (αρθρ. 914 επ. ΑΚ), εφόσον η απάτη περιέχει και τους όρους της αδικοπραξίας...». ΑΠ 745/2017· ΑΠ 715/2011· ΑΠ 282/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³²³ Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 83· Απ. Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 516· Καρακατσάνης στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 149 αρ. 3: «Σημειωτέον δε ότι η απάτη θα συνιστά κατά κανόνα αδικοπραξία κατ' ΑΚ 914 (βλ. ΠΚ 386), πάντως δε κατ' ΑΚ 919». Ασπρογέρακας-Γρίβας, ό.π., § 76, σελ. 322. Βλ. ενδεικτικά, ΑΠ 649/2008 «Παράλληλα δε εκείνος έχει δικαίωμα να ζητήσει από αυτόν τον άλλον την ανόρθωση κάθε ζημίας, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τις αδικοπραξίες, πράγμα που κατ' αρχήν συμβαίνει, αφού καταρχήν η απάτη συνιστά παράνομη και υπαίτια ζημιογόνο συμπεριφορά, να τη ζητήσει δε σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες...» ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

³²⁴ Χριστοδούλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, Εισαγ. 140-147 αρ. 107 και άρθρο 147 αρ. 4 και 15.

³²⁵ Καρασής, Η προσυμβατική ευθύνη κατ' ΑΚ 197 – 198, Νομική φύση, προϋποθέσεις και οριοθέτηση από συμβατική και αδικοπρακτική ευθύνη, ΧρΙΔ, 2005, Ε, σελ. 781· Ο ίδιος, Το πρόβλημα της εφαρμογής της ΑΚ 149 παρ. 2 επί πωλήσεως μετοχών ανώνυμης εταιρείας, ΕλλΔνη, 2000, ό.π., σελ. 319.

³²⁶ ΟΛΑΠ 398/1975, ΝοΒ, 1976, σελ. 1164, έχει κρίνει ότι η έννοια των χρηστών ηθών είναι νομική, ενώ ως κριτήριο αυτών χρησιμεύουν οι αντιλήψεις του μέσου κοινωνικού ανθρώπου, ο οποίος σκέφτεται με φρόνηση.

³²⁷ Αρκεί βέβαια και ο ενδεχόμενος δόλος. Βλ. ΑΠ 247/1959, ΝοΒ, 1950, τεύχος 7ο, σελ. 1615.

καταρτισθείσα σύμβαση συνεπεία απάτης αποτελεί περίπτωση κατάχρησης της συμβατικής ελευθερίας, οπότε θα αποτελεί απαγορευμένη, κατά την ΑΚ 281, και άρα παράνομη συμπεριφορά.

Σύμφωνα με άλλη εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη, η απάτη αποτελεί αφ' εαυτής αδικοπραξία³²⁸ ή κατ' άλλη διατύπωση αστικό αδίκημα.³²⁹ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Νεζερίτη, η ρητή παραπομπή που γίνεται στη διάταξη του άρθρου 149 εδ. α' στις περί αδικοπραξιών διατάξεις «χρωματίζει» την αξίωση ως αδικοπρακτική. Υπό το πρίσμα της ίδιας γνώμης, η παραπομπή αυτή είναι ιδιαίτερη σημαντική για δύο λόγους: αφενός διότι οδηγεί σε πλήρωση του λευκού κανόνα της 914 ΑΚ σε σχέση με το στοιχείο του παρανόμου και αφετέρου γιατί υπονοεί την ύπαρξη της υπατιότητας, με αποτέλεσμα να παρέλκει η διαπίστωσή της, καθώς ο δόλος είναι εγγενές στοιχείο της απάτης.³³⁰

Περισσότερο διαλλακτική εμφανίζεται η Καθηγήτρια Κλαβανίδου,³³¹ η οποία θεωρεί ότι η αστική απάτη αποτελεί πάντοτε παράνομη συμπεριφορά, καθώς πληροί το στοιχείο του παρανόμου που είναι αναγκαίο για την 914 ΑΚ. Επομένως, για την αποκατάσταση της ζημίας λόγω αδικοπραξίας κατ' εφαρμογή της ΑΚ 914, δεν απαιτείται να εξεταστεί η συνδρομή του στοιχείου του παρανόμου, αλλά ο καταλογισμός, και ο αιτιώδης σύνδεσμος. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η δόλια παραπλάνηση ως βασικό στοιχείο της απάτης του άρθρου 147 ΑΚ, συνιστά σε κάθε περίπτωση παράνομη συμπεριφορά,³³² διότι έτσι παραβιάζονται διατάξεις που έχουν ως στόχο την διασφάλιση ιδιωτικών συμφερόντων.^{333, 334}

³²⁸ Μιχαηλίδης – Νουάρος, ΕΕΝ, 1946, ό.π., σελ. 222, κατά αυτόν αποτελεί γεγονός βέβαιο πως η απάτη αποτελεί άνευ ετέρου τινός και αδικοπραξία: «Η πρώτη παρατήρησις αφορά την πηγήν, εξ ης απορρέει η εκ της κατά την κατάρτισιν της συμβάσεως ασκηθείσης απάτης τικτόμενη ευθύνη. Το ότι γενικώς η απάτη αποτελεί αδικοπραξίαν και γεννά την εξ αδικοπραξίας ευθύνην είναι γεγονός αναμφισβήτητον και ισχύον εις τε η απάτη ετελέσθη μεταξύ προσώπων συνδεομένων διά συμβατικού δεσμού είτε μη». Προς αυτή την κατεύθυνση και ο Γιαννόπουλος, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 422-423, ο οποίος προς υποστήριξη της θέσης του χρησιμοποιεί ως παράδειγμα την περίπτωση όπου την απάτη κατά 147 εδ. β' μετέληθε τρίτος, και ο αντισυμβαλλόμενος του απατηθέντος, αγνοούσε αυτή την πράξη εξαπάτησης. Τότε η δικαιοπραξία δεν θεωρείται ακυρώσιμη λόγω απάτης, αλλά ο απατηθείς μπορεί να ζητήσει αποζημίωση κατά του μετελθόντος την απάτη, αφού η τελευταία θεωρείται άνευ ετέρου αδικοπραξία. Ως αδικοπραξία νοείται η παράνομη (άδικη) πράξη, ανεξαρτήτως της υπαιτιότητας του πράττοντος. Αντιθέτως, το αδίκημα δηλώνει την παράνομη και παράλληλα υπαίτια πράξη. Βλ. Σταθόπουλο, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, § 15, Ι, αρ. 1, σελ. 294 και Χριστακάκου – Φωτιάδη, § 2, αρ. 20, σελ. 37. Υποστηρίζεται, ωστόσο, και η άποψη πως η έννοια της αδικοπραξίας με εκείνη του αστικού αδικήματος ταυτίζονται, βλ. Απ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, § 59, αρ. 2, σελ. 642.

³²⁹ Νεζερίτη, (Αδικοπρακτικές) αξιώσεις του εξαπατηθέντος σε περίπτωση αποδοχής της σύμβασης συναφθείσας συνεπεία απάτης – Συγχρόνως μερικές σκέψεις υπό το φως της διάκρισης του διαφέροντος σε θετικό και αρνητικό, ΧρΙΔ, 2010, σελ. 683 - 684. Βλ. επίσης, Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, αρ. 32, σελ. 502, κατά τον οποίο «τόσο η απάτη όσο και η απειλή συνιστούν αδίκημα».

³³⁰ Νεζερίτη, ό.π., ΧρΙΔ, 2010, σελ. 683.

³³¹ Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., § 55, ΙΙΙ., Β., σελ. 423 και ειδικότερα υποσημ. 115· έτσι και ο Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 149 ΑΚ, αρ. 3, σελ. 229.

³³² Παντελίδου, ό.π., § 11, Δ, αρ. 88, σελ. 495, κατά την οποία «παράνομη συμπεριφορά αποτελεί και κάθε από πρόθεση αθέμιτη παραπλάνηση (...)».

³³³ Κρατεί η άποψη ότι η παραβίαση διάταξης που δεν αναγνωρίζει δικαίωμα στον θιγόμενο συνιστά παρανομία κατά την έννοια της ΑΚ 914 μόνο όταν πρόκειται για διάταξη που προστατεύει ιδιωτικά ή έστω και ιδιωτικά συμφέροντα. Βλ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 15, ΙV, σελ. 962· Απ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, § 60, ΙΙΙ, σελ. 658-659.

³³⁴ Υπέρ αυτής της άποψης τάσσεται και ο Κουμάνης, σχόλιο επί της ΕφΙωανν 495/2007, Αρμ., 2008, σελ. 685 – 690: «Η παρανομία συνίσταται στην παράβαση νόμου προστατευτικού ιδιωτικού συμφέροντος και ειδικότερα των διατάξεων των ΑΚ 147 επ.».

Προς υποστήριξης της ανωτέρω θέσης, ότι η απάτη αποτελεί άνευ άλλων διατυπώσεων παράνομη συμπεριφορά, έχουν προταθεί από μια τελευταία γνώμη³³⁵ τα κάτωθι επιχειρήματα. Πρώτον, υποστηρίζεται ότι η τέλεση της απάτης (ΑΚ 147) συνεπάγεται την προσβολή του απολύτου δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου κατ' άρθρο 57 ΑΚ και 5 Σ. Δεύτερον, ακολουθώντας την διευρυμένη αντικειμενική θεωρία ως προς την έννοια της παρανομίας,³³⁶ επισημαίνεται ότι ο απατών παραβιάζει με τη συμπεριφορά του τη γενική υποχρέωση πρόνοιας, ασφάλειας και προστασίας των εννόμων συμφερόντων των άλλων. Ως τρίτο επιχείρημα προβάλλεται η παραβίαση της υποχρέωσης διαφώτισης στις περιπτώσεις που η απάτη τελείται δια παραλείψεως, ήτοι με απόκρυψη ή ατελή ανακοίνωση.³³⁷

Επιλογικά, και σε σχέση μόνο με την πτυχή του παρανόμου, επισημαίνουμε τα εξής: Η διάταξη του άρθρου 147 ΑΚ δεν μπορεί να θεωρηθεί ως προστατευτικός κανόνας δικαίου, καθώς δεν αναγνωρίζει κάποιο δικαίωμα το οποίο να θίγεται από την απατηλή συμπεριφορά του μετελθόντος την απάτη. Ωστόσο, μια λεπτομερέστερη εξέταση της έννοιας της απάτης, όπως αυτή ρυθμίζεται στον Αστικό Κώδικα, καταδεικνύει ότι η απατηλή συμπεριφορά αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη, καθώς παραβιάζει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της καλής πίστης. Εξ αυτού του λόγου, δικαιολογείται η αυξημένη προστασία που απολαμβάνει ο εξαπατηθείς, εν αντιθέσει με τον πλανηθέντα.³³⁸ Παρά το γεγονός λοιπόν ότι το άρθρο 147 ΑΚ δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως προστατευτικός κανόνας δικαίου, η απατηλή συμπεριφορά έρχεται σε αντίθεση με το γενικό πνεύμα της έννομης τάξης, κάτι που επιβεβαιώνεται και από το

³³⁵ Τσαταλάς, ό.π., §21 Π, αρ. 361 – 364, σελ. 194 – 195.

³³⁶ Σήμερα έχει υιοθετηθεί μια πιο διευρυμένη έννοια του παρανόμου με σκοπό την συμπερίληψη περισσότερων περιπτώσεων. Σύμφωνα με αυτή, για την κατάφαση της παρανομίας δεν είναι απαραίτητη η παραβίαση κανόνων του γραπτού δικαίου, αλλά αρκεί η παράβαση των γενικών επιταγών της έννομης τάξης ή, κατ' άλλη εκδοχή, η μη τήρηση της επιμέλειας που μπορεί και πρέπει να δείχνει ένας μέσος άνθρωπος για την ασφάλεια και προστασία προσώπων και αγαθών με τα οποία η συμπεριφορά του έρχεται ή μπορεί να έλθει σε επαφή, έστω και αν δεν υπάρχει παράβαση ειδικά προβλεπόμενου απαγορευτικού ή επιτακτικού κανόνα δικαίου. Βλ. σχετικά Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 15, IV, αρ. 39, σελ. 963-965· Απ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, § 60, αρ. 22-24, σελ. 660· ΑΠ 1007/2019: «Για την κατάφαση της παρανομίας δεν απαιτείται παράβαση συγκεκριμένου κανόνα δικαίου, αλλά αρκεί η αντίθεση της συμπεριφοράς στο γενικότερο πνεύμα του δικαίου ή στις επιταγές της έννομης τάξεως. Έτσι, παρανομία συνιστά και η παράβαση της γενικής υποχρέωσης πρόνοιας και ασφάλειας στο πλαίσιο της συναλλακτικής και γενικότερα της κοινωνικής δραστηριότητας των ατόμων, δηλαδή η παράβαση της, κοινωνικώς επιβεβλημένης, απορρέουσας από τις διατάξεις των άρθρων 281 και 288ΑΚ και εκ της θεμελιώδους δικαιοσύνης αρχής της συνεπούς συμπεριφοράς υποχρέωσης λήψεως ορισμένων μέτρων επιμέλειας για την αποφυγή προκλήσεως ζημίας σε έννομα αγαθά τρίτων προσώπων [...] Ειδικότερες μορφές της υποχρέωσης πρόνοιας, ασφάλειας και προστασίας των αγαθών των άλλων, η οποία θεμελιώνει το στοιχείο του παρανόμου κατά τα ανωτέρω, αποτελούν οι υποχρεώσεις διαφώτισης/ενημέρωσης και συμβουλευτικής καθοδήγησης/προειδοποίησης του πελάτη εκ μέρους της Τράπεζας, οι οποίες στηρίζονται στη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ Τράπεζας πελάτη» ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³³⁷ Ωστόσο, όπως γίνεται δεκτό, για να χαρακτηριστεί μια παράλειψη ως παράνομη, θα πρέπει να υπήρχε νομική υποχρέωση ενέργειας. Βλ. ενδεικτικά Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 15, IV, αρ. 44, σελ. 975· Απ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, § 60, αρ. 28, σελ. 662.

³³⁸ Εφ Αθηνών 1840/2022, ΤΝΠ QUALEX: «Από την ίδια διάταξη του άρθρου 914 του ΑΚ, σε συνδυασμό με εκείνες των άρθρων 147-149 του ίδιου Κώδικα και 386 του Π.Κ., προκύπτει ότι, γενεσιουργό λόγο της υποχρέωσης σε αποζημίωση αποτελεί και η απατηλή συμπεριφορά σε βάρος του ζημιωθέντος, η οποία υπάρχει όταν κάποιος από δόλο προκαλεί, ενισχύει ή διατηρεί με κάθε μέσο ή τέχνασμα σε άλλον τη σφαλερή αντίληψη πραγματικών γεγονότων, ένεκα της οποίας αυτός προβαίνει σε δήλωση βούλησης ή επιχείρηση πράξης, από την οποία υφίσταται ζημία, εφόσον το χρησιμοποιηθέν απατηλό μέσο υπήρξε αποφασιστικό για τη γενόμενη δήλωση βούλησης ή την επιχειρηθείσα πράξη, ενώ δεν αποκλείεται η τυχόν χρησιμοποιηθείσα για την απάτη ψευδής παράσταση να αναφέρεται σε μελλοντικό γεγονός ή να συνδέεται με απόκρυψη κρίσιμων γεγονότων, την ύπαρξη των οποίων αγνοούσε ο ζημιωθείς και γνώριζε αυτός που τον εξαπάτησε (ΑΠ 1516/1999), χωρίς να είναι αναγκαίο η προκληθείσα από την απατηλή συμπεριφορά ζημία να συνδέεται αποκλειστικά με ωφέλεια αντίστοιχη, που επήλθε στο πρόσωπο του εξαπατησαντος, αφού αυτή μπορεί να αφορά και τρίτο. (ΑΠ 201/2021, ΑΠ 342/2021, ΑΠ 247/2018, ΑΠ 349/2015, ΑΠ 631/2015, ΑΠ 1124/2015 δημοσιευμένες στην ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).»

άρθρο 149 ΑΚ, για την αξίωση αποζημίωσης, η οποία υποδεικνύει ότι η αποδοκιμασία της απατηλής συμπεριφοράς δεν περιορίζεται μόνο στο δικαίωμα ακύρωσης της σύμβασης. Εν κατακλείδι, ορθότερη φαίνεται η υιοθέτηση της άποψης ότι η αστική απάτη συνιστά από μόνη της παράνομη συμπεριφορά, καθώς αντιτίθεται στο γενικότερο πνεύμα του νομικού συστήματος, όπως αποτυπώνεται στα άρθρα 147 - 149 ΑΚ, και στο άρθρο 386 ΠΚ, συνδυαστικά με την υποχρέωση πρόνοιας προς τους άλλους, ενώ η παραπλανητική συμπεριφορά μπορεί να εκδηλώνεται είτε με τη μορφή της ενέργειας είτε με τη μορφή της παράλειψης, αφού στην διευρυμένη έννοια του παρανόμου περιλαμβάνονται και οι περιπτώσεις παράλειψης όταν αυτή συνιστά παράβαση υποχρέωσης που επιβάλλεται από το νόμο.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη της σύνδεσης των δύο όψεων της απάτης μέσω του άρθρου 149 ΑΚ, και εφόσον δεχτούμε ότι υπάρχει ζημία του εξαπατηθέντος, απαιτείται η εξέταση της πλήρωσης των λοιπών προϋποθέσεων του άρθρου 914 ΑΚ. Αφετηριακά, σημειώνουμε ότι δεν είναι αναγκαία η εξέταση του στοιχείου της υπαιτιότητας, καθώς αυτό θεωρείται δεδομένο ενόψει της δολιότητας³³⁹ του εξαπατήσαντος. Σχετικά με το ζήτημα του καταλογισμού, παρά τη θεωρητική διχογνωμία που αναπτύχθηκε στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας, εν προκειμένω πρέπει να γίνει δεκτό ότι, όσον αφορά την αξίωση αποζημίωσης, ο εξαπατήσας πρέπει να είναι ικανός προς καταλογισμό. Σημειωτέον, αν το πρόσωπο αυτό είναι ακαταλόγιστο, θα εφαρμοστούν οι διατάξεις των άρθρων 915-918 ΑΚ, οι οποίες προβλέπουν την επιδίκαση εύλογης αποζημίωσης.³⁴⁰ Τέλος, ο αιτιώδης σύνδεσμος³⁴¹ μεταξύ του νόμιμου λόγου ευθύνης και της ζημίας που υπέστη ο απατηθείς, δοθέντος ότι δε θεωρείται δεδομένος θα κριθεί *in concreto*, με βάση τα γενικώς ισχύοντα στα πλαίσια του αστικού δικαίου.

3.1.2. Αποζημίωση επί ακύρωσης κατά την ΑΚ 149 εδ. α': Νομική φύση και έκταση

Ως αναφέρθηκε, η εν λόγω αποζημίωση στηρίζεται απευθείας στο νόμο, γεννάται λοιπόν ευθύνη ανεξάρτητη από προϋφιστάμενη ενοχή. Αυτό σημαίνει ότι δεν απαιτείται η ύπαρξη ενεργού συμβατικού δεσμού μεταξύ του φορέα της απάτης και του απατηθέντος.

³³⁹ Έχει ωστόσο υποστηριχθεί και η άποψη ότι η αξίωση αποζημίωσης του απατηθέντος λόγω αδικοπρακτικής ευθύνης του εξαπατήσαντος δεν προϋποθέτει δόλια παραπλανητική συμπεριφορά. Ειδικότερα, σύμφωνα με την άποψη αυτή, αρκεί η αμέλεια ως βαθμός υπαιτιότητας, αν υιοθετηθεί η γενικώς αποδεκτή ερμηνεία των διατάξεων περί αδικοπραξιών στις οποίες παραπέμπει η ΑΚ 149. (βλ. *Σημαντήρα*, ό.π., § 41, σελ. 567). Παρά ταύτα η εν λόγω προσέγγιση δε μπορεί να γίνει αποδεκτή ενόψει του γεγονότος ότι η δολιότητα της παραπλάνησης, ως στοιχείο της έννοιας της απάτης, αποτελεί μάλλον αναγκαία προϋπόθεση εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης (βλ. *Παπαντωνίου*, ό.π., §71, ΙΙΙ, σελ. 412-413).

³⁴⁰ *Κλαβανίδου* σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §55, ΙΙΙ, Β, σελ. 423 υποσημ. 115· *Απ. Γεωργιάδης*, ό.π., §40, ΙΙΙ, αρ. 59, σελ. 584· *Βαθρακοκούλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 149 αρ. 2, σελ. 638· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 149 αρ. 7, σελ. 283. Βλ. και *Παπαντωνίου*, ό.π., §71, ΙΙΙ, σελ. 412.

³⁴¹ Βλ. *Τσαταλά*, ο.π., §21, ΙΙ, Γ, σελ. 196 - 197. Αναφορικά με την αιτιώδη συνάφεια βλ. ενδεικτικά την ΑΠ 1046/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

Επί της φύσης της οφειλόμενης αποζημίωσης, θεωρία³⁴² και νομολογία³⁴³ ομονοούν ως προς το ότι αυτή έχει χαρακτήρα αρνητικού διαφέροντος, ή εναλλακτικά διαφέροντος εμπιστοσύνης. Η ανωτέρω θέση εκφράζεται από τους συγγραφείς με διάφορες διατυπώσεις, οι οποίες, αν και ποικίλες, δεν φαίνεται να υπαγορεύονται από κάποια ουσιαστική αμφισβήτηση σχετικά με το περιεχόμενο της αποζημίωσης στην συγκεκριμένη περίπτωση. Αντίθετα, οι διαφορές αυτές συνδέονται κυρίως με τις εναλλακτικές προσεγγίσεις που υιοθετούν ως προς την έννοια του αρνητικού διαφέροντος.³⁴⁴ Σκοπός της αποζημίωσης του εδ. α' της ΑΚ 149 είναι η αποκατάσταση του απατηθέντος στη θέση που θα βρισκόταν εάν δεν είχε μεσολαβήσει η απατηλή συμπεριφορά³⁴⁵ και, επομένως, δεν είχε καταρτισθεί η ακυρώσιμη δικαιοπραξία.³⁴⁶ Τουναντίον δε μπορεί να απαιτήσει την επιδίκαση θετικού διαφέροντος (ή διαφέροντος εκπλήρωσης της σύμβασης).

Το διαφέρον εμπιστοσύνης, όπως όλες οι μορφές αποζημίωσης, καλύπτει τόσο τη θετική ζημία³⁴⁷ του εξαπατηθέντος λ.χ. την αμοιβή δικηγόρου ή μεσίτη, τα συμβολαιογραφικά έξοδα, τις δαπάνες αποστολής, ασφαλίσεως και αποθήκευσης του πράγματος, τους φόρους και τα τέλη, τα έξοδα μεταγραφής αλλά και τη ζημία που υφίσταται το πρόσωπο που έχει εξαπατηθεί όταν το αντικείμενο της ελαττωματικής δικαιοπραξίας δε μπορεί να του αποδοθεί αυτούσιο, γιατί ο αντισυμβαλλόμενός του το έχει ήδη διαθέσει σε καλόπιστο τρίτο και πληρούνται οι προϋποθέσεις

³⁴² *Ασπρογέρακας-Γρίβας*, ό.π., §76, σελ. 322· *Σημαντήρας*, ό.π., §4, αρ. 766, σελ. 567 – 568· *Φίλιος*, ό.π., §136, σελ. 334· *Παπαντωνίου*, ό.π., §71, σελ. 413· *Παντελίδου*, ό.π., §11, σελ. 496· *Καράση*, ΕλλΔνη, 2000, ό.π., σελ. 319 – 320· *Απ. Γεωργιάδης*, Γενικές Αρχές, ό.π., σελ. 583· *Βαρελά/Χασάπης*, σε *Απ. Γεωργιάδη*, ΣΕΑΚ, ό.π., άρθρο 149 σελ. 334 – 335· *Λαδάς Π.*, ό.π., §41, σελ. 416· *Κλαβανίδου* σε: *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ό.π., §55, ΙΙΙ, σελ. 423· *Βαθρακοκοίλη*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 149 αρ. 3, σελ. 638· *Καράκωστα*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149 αρ. 343, σελ. 134 – 135· *Μ. Μαργαρίτη/Α. Μαργαρίτη*, Επίτομη Ερμηνεία ΑΚ, άρθρα 147-149 αρ. 13· *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 149 αρ. 3.

³⁴³ ΑΠ 1960/2009, ΧρΙΔ, 2010, σελ. 603: «Και ως λόγος μεν η απάτη, που καθιστά ελαττωματική τη βούληση, αποκτά σημασία μόνο στο πλαίσιο της δικαιοπραξίας, αφού αποτελεί αρνητική προϋπόθεση του κύρους της και θεμελιώνει, ανάλογα προς το αν ο απατηθείς επιδιώκει την ακύρωση της δικαιοπραξίας ή την αποδέχεται παρά το ελάττωμά της παράλληλες αξιώσεις, αντίστοιχα, από αδικοπραξία για αρνητικό διαφέρον στην πρώτη που μπορεί να περιλαμβάνει και περαιτέρω θετική ζημία σαν αποτέλεσμα της καταρτίσεως της απατηλής δικαιοπραξίας...» ΑΠ 649/2008, ό.π.: «Ειδικότερα εκείνος δικαιούται να αποζημιωθεί για το αρνητικό διαφέρον, ήτοι δικαιούται σε ανόρθωση κάθε ζημίας που θα αποφεύγεται αν εκείνος δεν είχε εσφαλμένα πιστεύσει ότι συνάπτει έγκυρη σύμβαση, όπως είναι οι δαπάνες εκείνου για τη σύναψη της συμβάσεως, ή το διαφυγόν κέρδος που θα πετύχαινε εκείνος από άλλη σύμβαση που θα συνήπτε αν δεν απηχολείτο με τη σύναψη της ως άνω συμβάσεως» ΕφΘεσσ 227/2008, ΕΠΙΣΚΕΜΠΔ, 2008, σελ. 771: «Από την διάταξη αυτή προκύπτει ότι: α) σε περίπτωση ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης, ο απατηθείς δικαιούται να αξιώσει περαιτέρω αποζημίωση, κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών, η οποία συνίσταται στο αρνητικό διαφέρον, ήτοι δικαιούται σε ανόρθωση κάθε ζημίας που θα αποφευγόταν εάν εκείνος δεν είχε πιστέψει στην κατάρτιση έγκυρης σύμβασης, όπως είναι λ.χ. οι δαπάνες για την κατάρτιση της σύμβασης, το διαφυγόν κέρδος που θα επιτύχανε από άλλη σύμβαση, την οποία θα συνήπτε εάν δεν κατάρτιζε την επίμαχη σύμβαση, όχι όμως και το κέρδος το οποίο θα πραγματοποιούσε ο ίδιος στην περίπτωση καταρτίσεως απαλλαγμένης ελαττωμάτων συμβάσεως» ΑΠ 3/2019, 1040/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁴⁴ Ορισμένοι συγγραφείς κατά τον προσδιορισμό των αποκαταστατέων ζημιών εστιάζουν στην εμπιστοσύνη του ζημιωθέντος ότι καταρτίστηκε έγκυρη σύμβαση. Έτσι οι *Κλαβανίδου* σε *Παπαστερίου/Κλαβανίδου*, ό.π., §55, ΙΙΙ, σελ. 423· *Παντελίδου*, ό.π., §11, σελ. 496· *Μ. Μαργαρίτη/Α. Μαργαρίτη*, Επίτομη Ερμηνεία ΑΚ, άρθρα 147-149 αρ. 13. Αντίστοιχα προσδιορίζει τις αποκαταστατέες ζημίες και η νομολογία. Βλ. ΑΠ 3/2019 και ΑΠ 1040/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁴⁵ *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 149 αρ. 3, σελ. 229· *Λαδάς Π.*, ό.π., §41 σελ. 416. Βλ. και *Ασπρογέρακα-Γρίβα*, ό.π., §76, σελ. 322.

³⁴⁶ Βλ. *Σημαντήρα*, ό.π., §41, σελ. 567· *Απ. Γεωργιάδη*, ό.π., §40, σελ. 583· *Μπόσδα*, ό.π., σελ. 550· *Νεζερίτη*, ό.π., σελ. 682· *Τσαταλά*, ό.π., σελ. 237.

³⁴⁷ Η θετική ζημία ενός προσώπου συνίσταται στη μείωση του ενεργητικού της περιουσίας του ή στην αύξηση του παθητικού αυτής.

έγκυρης κτήσης από αυτόν,³⁴⁸ όσο και την αποθετική ζημία (ή διαφυγόν του κέρδους, λ.χ. την απόρριψη άλλης προσφοράς με ευνοϊκότερους όρους)³⁴⁹ αυτού συνεπεία της ελαττωματικής σύμβαση, αλλά και κάθε άλλη ζημία σε άλλα έννομα αγαθά του, η οποία προέκυψε από την ακυρώσιμη σύμβαση(θετική ή αποθετική).³⁵⁰

3.2. Η ρύθμιση της 149 εδ. β' ΑΚ

Κατά τα οριζόμενα στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149,³⁵¹ ο νομοθέτης παρέχει στον εξαπατηθέντα την ευχέρεια αντί να ζητήσει κατά τα ανωτέρω ακύρωση της δικαιοπραξίας και αποζημίωση, να αποδεχτεί εν γνώσει του ελαττώματος, την ελαττωματική δικαιοπραξία και να αξιώσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας.³⁵² Η ratio της διάταξης αποτελεί μια προσπάθεια του νομοθέτη να μετριάσει τα ανεπιεική αποτελέσματα που δημιουργούνται εις βάρος του εξαπατηθέντας, λόγω της ολοκληρωτικής ανατροπής της συμβατικής σχέσης, κατ' ενάσκηση του δικαιώματός του για ακύρωση της δικαιοπραξίας.

Κατ' αρχάς, προτού γίνει οποιαδήποτε άλλη ανάλυση, κρίσιμη για την εφαρμογή της ΑΚ 149 εδ. β' είναι η οριοθέτηση της έννοια της αποδοχής της δικαιοπραξίας. Ως αποδοχή νοείται η ρητά ή συμπερασματικά συναγόμενη³⁵³ μονομερής μη απευθυντέα δήλωση βούλησης του δικαιούχου ακύρωσης, που επιδιώκει να προσδώσει ισχύ στην ακυρώσιμη δήλωση βούλησης παρά το ελάττωμά της.³⁵⁴ Όπως προαναφέρθηκε, βασικό στοιχείο της αποδοχής αποτελεί η γνώση από την πλευρά του αποδεχόμενου τόσο του ελαττώματος της δικαιοπραξίας όσο και του δικαιώματος ακύρωσής της.³⁵⁵ Επίσης, όπως έχει ήδη καταδειχθεί, εναπόκειται στην ελεύθερη

³⁴⁸ *Καρακατσάνης* σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικς, άρθρο 149 ΑΚ, αρ.5, σελ. 229· *Σημαντήρας*, ό.π., §41, σελ. 567.

³⁴⁹ Το διαφυγόν κέρδος σχετίζεται με την αποτροπή αύξησης της περιουσίας του προσώπου.

³⁵⁰ Βλ. *Μιχαηλίδη-Νουάρo*, ό.π., σελ. 213-214· Απ. Γεωργιάδη, ό.π., §40, σελ. 583· Κλαβανίδου σε Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §41 55, ΙΙΙ, αρ. 18, σελ. 423· *Λαδά Π.*, ό.π., §41, σελ. 417· *Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 149 αρ. 5, σελ. 228· *Καράκωστα*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149 αρ. 343, σελ. 134 - 135· *Παντελίδου*, ό.π., §11, σελ. 496· *Βαθρακοκοίλη*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 149 αρ. 3, σελ. 638· *Τριάντο*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149 αρ. 4, σελ. 264· *Βαρελά* σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 149 αρ. 3, σελ. 282- 283. Βλ. και ΠΠρΒόλου 8/2011, Αρμ., 2011, σελ. 577: «Ειδικότερα η απάτη, ως λόγος που καθιστά ελαττωματική τη βούληση αποκτά σημασία μόνο στα πλαίσια της δικαιοπραξίας, αφού αποτελεί αρνητική προϋπόθεση του κύρους της και θεμελιώνει, ανάλογα προς το εάν ο απατηθείς επιδιώκει την ακύρωση της δικαιοπραξίας ή την αποδέχεται παρά το ελάττωμα της, παράλληλες αξιώσεις αντίστοιχα αποζημίωσης από αδικοπραξία, για αρνητικό διαφέρον στην πρώτη που μπορεί να περιλαμβάνει και περαιτέρω θετική ζημία σαν αποτέλεσμα της κατάρτισης της απατηλής δικαιοπραξίας».

³⁵¹ ΑΚ 149 εδ. β': «Έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία.»

³⁵² Αξίζει να αναφερθεί και η άποψη, σύμφωνα με την οποία η υπό εξέταση διάταξη μπορεί να τύχει εφαρμογής και στις περιπτώσεις που το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας έχει αποσβεσθεί λόγω παρέλευσης της αποσβεστικής προθεσμίας του άρθρου 157 ΑΚ. Βασικό επιχείρημα αυτής άποψης έγκειται στο γεγονός ότι η αδυναμία άσκησης του δικαιώματος ακύρωσης λόγω παρέλευσης της προθεσμίας δε σημαίνει ότι δε συντρέχουν οι όροι της απάτης. Βλ. *Τσαταλά*, ό.π., §22, σελ. 206, με περαιτέρω παραπομπές

³⁵³ Ως περίπτωση συμπερασματικά συναγόμενης δήλωσης βούλησης, αποτελεί μεταξύ άλλων και η άσκηση αγωγής με αίτημα την καταβολή αποζημίωσης, χωρίς σώρευση αιτήματος για ακύρωση της δικαιοπραξίας Βλ. σχετικά *Λαδά Π.*, ό.π., §41, σελ. 418· *Γιαννόπουλο*, ό.π., άρθρο 149 αρ. 2· ΑΠ 715/2011· ΕφΑθ 6048/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁵⁴ *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου άρθρο 149 αρ. 9· ο ίδιος, Η αποδοχή της ακυρωσίμου δικαιοπραξίας σε τιμ. τομ. Ράμμου, τ. Ι, 1979, σελ. 323 επ. (326)· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149 αρ. 346, σελ. 135 - 136· *Βαθρακοκοίλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 149 αρ. 5, σελ. 638 - 639· Βλ. και *Καράση*, ό.π., σελ. 312. Διαφοροποιείται εν μέρει η *Παντελίδου*, ό.π., §11, αρ. 90, σελ. 496, κατά την οποία η δήλωση βούλησης είναι απευθυντέα.

³⁵⁵ *Καρακατσάνης* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 149 αρ. 9, σελ. 230· ο ίδιος, Η αποδοχή της ακυρωσίμου δικαιοπραξίας, σελ. 326· *Καράκωστας*, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149 αρ. 346, σελ. 135 - 136· *Παντελίδου*, ό.π., §11, σελ. 483· *Βαθρακοκοίλης*, ΕΡΝΟΜΑΚ, άρθρο 149 αρ. 5, σελ. 638 - 639.

βούληση του εξαπατηθέντος να επιλέξει είτε την ακύρωση είτε την αποδοχή της ελαττωματικής δικαιοπραξίας.

Περαιτέρω εξεταστέα είναι η σχέση μεταξύ αποδοχής και παραίτησης της ΑΚ 156. Γίνεται δεκτό ότι η αποδοχή της ελαττωματικής δικαιοπραξίας αποτελεί απλώς μία ειδικότερη μορφή παραίτησης από το δικαίωμα ακύρωσής της.³⁵⁶ Σε κάθε περίπτωση, ανεξαρτήτως της σχέσης της με την παραίτηση, είναι προφανές ότι η αποδοχή οδηγεί στην απόσβεση του δικαιώματος ακύρωσης.^{357, 358}

3.2.2. Αποζημίωση επί αποδοχής κατά την 149 εδ. β' ΑΚ: Νομική φύση

Ακόμη, έντονος νομικός διάλογος εξακολουθεί να περιστρέφεται γύρω από τη φύση της αποζημίωσης του άρθρου 149 εδ. β' ΑΚ. Σε αυτό το πλαίσιο, έχουν εκφραστεί διάφορες απόψεις σχετικά με τον χαρακτηρισμό της αποζημίωσης είτε ως θετικού είτε ως αρνητικού διαφέροντος ή με κάποιον άλλο ειδικότερο όρο. Σημείο προβληματισμού έχει αποτελέσει το περιεχόμενο της υπό εξέταση αποζημίωσης, εξαιτίας της συνύπαρξης « [...] μιας ισχυρής, πλην όμως πάσχουσας δικαιοπραξίας με την αξίωση αποζημίωσης [...] ».³⁵⁹

Σύμφωνα με μια πρώτη γνώμη, που έχει εκφραστεί από μερίδα της θεωρίας,³⁶⁰ ο απατηθείς, επί αποδοχής της δικαιοπραξίας δικαιούται να ζητήσει αποζημίωση στην ίδια έκταση με κάθε αδικοπραξία. Γίνεται επομένως αντιληπτό, ότι κατά τους υποστηρικτές αυτής της άποψης, η αποζημίωση της 149 εδ. β' ΑΚ συνδέεται άρρηκτα με την απάτη ως αδικοπρακτική συμπεριφορά. Η θέση αυτή βρίσκει έρεισμα στο Σχέδιο της Συντακτικής Επιτροπής του ΑΚ, το οποίο έκανε λόγο για επιδίωξη αποζημίωσης κατόπιν αποδοχής της δικαιοπραξίας «*κατά τας αυτάς διατάξεις*», ήτοι εκείνων που ρυθμίζουν την περίπτωση των αδικοπραξιών. Η αποζημίωση σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση καλύπτει κάθε ζημία που συνδέεται αιτιωδώς με την απάτη, χωρίς να τίθεται κάποιος περιορισμός λόγω της αποδοχής, περιλαμβάνει δηλαδή τη θετική και αποθετική ζημία που έχει υποστεί ο απατηθείς.³⁶¹ Αν γίνει δεκτή αυτή η γνώμη, το διαφέρον που αποδίδεται στο πρόσωπο που έχει απατηθεί είναι το αρνητικό.

³⁵⁶ Μιχαηλίδης – Νουάρος, ΕΕΝ, 1946, ό.π.· Καράσης, ΕλλΔνη, 2000, ό.π., σελ. 321· Κλαβανίδου, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, ό.π., § 5, σελ. 112.

³⁵⁷ Για τον τρόπο αποδοχής της ελαττωματικής δικαιοπραξίας ισχύουν όσα αναπτύχθηκαν στη σχετική ενότητα για την παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης.

³⁵⁸ Έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι «αποδοχή» και «παραίτηση» συνιστούν δύο διαφορετικές έννοιες. Όπως όμως επισημαίνει ο Αγγελούσης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδικας, άρθρα 156 – 157 ΑΚ, § 6 – 7, σελ. 401 – 402, σε σχετική ανάλυσή του, η επιλογή αυτή δεν φαίνεται να έχει κάποια πρακτική σημασία.

³⁵⁹ Βλ. Νεζερίτη, ό.π., σελ. 685, η οποία χαρακτηριστικά αναφέρει ότι το τοπίο αναφορικά με την έκταση και τη φύση της αποζημίωσης του απατηθέντος θολώνει και προκαλείται σύγχυση. Βλ. γενικότερα και Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, § 8, ΙΙ, σελ. 501, ο οποίος εύστοχα επισημαίνει ότι το δίλημμα αναφορικά με το αντικείμενο της αποζημίωσης δημιουργείται στις περιπτώσεις που υφίσταται ή πρόκειται να συναφθεί δικαιοπραξία μεταξύ ζημιώσαντος και ζημιωθέντος.

³⁶⁰ Βλ. σχετικά Μπαλή, ό.π., § 51, σελ. 149, κατά τον οποίο: «*Εάν η απάτη, υφ'ας περιστάσεις επράχθη, περιέχει τους όρους της αδικοπραξίας (π.χ. 919), δικαιούται ο απατηθείς είτε να αποδεχθεί την δικαιοπραξία και απαιτήσει το διαφέρον (καθ'ήν έκτασιν επί πάσης αδικοπραξίας), είτε να ζητήσει την ακύρωσιν της δικαιοπραξίας και συνάμα πάσαν άλλην εκ της αδικοπραξίας ζημίαν*». Αντίστοιχη άποψη εκφράζεται στη σύγχρονη θεωρία από τον Τριάντος, άρθρο 149 αρ. 5, σελ. 267· Βαλτούδη, Υπολογισμός της αποζημίωσης για μη εκπλήρωση στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις κατά τις ΑΚ 382 και 383 (με αφορμή τις ΑΠ 568/2014 και ΕφΘεσ 1857/2013, ΕλλΔνη, 2015, σελ. 30.

³⁶¹ Η συγκεκριμένη άποψη ακολουθείται και από σημαντικό τμήμα της νομολογίας, το οποίο επαναλαμβάνει ότι ο απατηθείς δύναται «να αποδεχθεί την δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο ανόρθωση της ζημίας του, θετικής και

Κατά την αντίθετη γνώμη,³⁶² στην υπό εξέταση περίπτωση, η αποζημίωση του δεύτερου εδαφίου της 149 ΑΚ συνίσταται στο θετικό διαφέρον.³⁶³ Κατά τους υποστηρικτές αυτής της άποψης, δεδομένου ότι η δικαιοπραξία, κατόπιν της αποδοχής εκ μέρους του απατηθέντος, παραμένει σε ισχύ, δε δύναται να θεωρηθεί ως νόμιμος λόγος ευθύνης η αδικοπραξία, ούτε να αποδοθεί το αρνητικό διαφέρον. Προς υποστήριξη αυτής της θεώρησης, τονίζεται ότι αυτός άλλωστε ήταν και ο λόγος που τροποποιήθηκε η διατύπωση της σχετικής διάταξης, σε σχέση με την εκτεθείσα διατύπωση στο Σχέδιο των Γενικών Αρχών του Αστικού Κώδικα. Μάλιστα, νομικό έρεισμα του διαφέροντος εκπλήρωσης, συνιστούν διατάξεις του γενικού ενοχικού δικαίου (ΑΚ 335, 362 και 363), ή επιμέρους διατάξεις του ειδικού ενοχικού δικαίου. Μια τέτοια παραλλαγή ως προς την απόδοση του θετικού διαφέροντος στον απατηθέντα, έχει εκφραστεί από τον Λαδά. Σύμφωνα με τον ίδιο, επί αποδοχής της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας ο εξαπατηθείς μπορεί να λάβει αποζημίωση με τη μορφή του θετικού διαφέροντος, το οποίο όμως θα επιδιωχθεί «*πάλι κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών*».^{364, 365} Ωστόσο, αυτή η άποψη έρχεται σε αντίθεση με τη βασική διδασκαλία του γενικού ενοχικού δικαίου, κατά την οποία ζήτημα θετικού διαφέροντος τίθεται μόνο στο πλαίσιο της ενδοσυμβατικής και όχι της αδικοπρακτικής ευθύνης.

Στο πλαίσιο της ανωτέρω ανάλυσης περί απόδοσης πλήρους θετικού διαφέροντος, έχει προταθεί³⁶⁶ η θεωρία του «*μειωμένου θετικού διαφέροντος*», ως μέτρο για την ελάφρυνση των

αποθετικής, δηλαδή να απαιτήσει αποζημίωση κατά την έκταση που δικαιούται σε κάθε αδικοπραξία». Πρβλ. και την ΑΠ 1010/2013, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Αρείου Πάγου, www.areiospagos.gr, κατά την οποία ο απατηθείς μπορεί «*να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας (θετικής και διαφυγόντος κέρδους), σύμφωνα με τις διατάξεις περί αδικοπραξιών, δηλαδή την ανόρθωση της ζημίας που υπέστη και τελεί σε αιτιώδη σύνδεσμο με την αδικοπρακτική, εξαιτίας της απάτης, συμπεριφορά εκείνου που ζημίωσε*». ΑΠ 349/2010, ό.π.: «*Η αποζημίωση στη περίπτωση αυτή και εφόσον αποδεχθεί την δικαιοπραξία ο απατηθείς, περιλαμβάνει την θετική και αποθετική ζημία στην έκταση που δικαιούται ο ζημιωθείς σε κάθε αδικοπραξία*». Βλ. επίσης ΑΠ 247/2018, 745/2017 και 631/2015 καθώς και την ΑΠ 355/2010, Αρμ., 2010, σελ. 1819.

³⁶² Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 83· Μπόσδας, ΕΕΝ 1949, 550· Παπαντωνίου, ό.π., § 71, σελ. 413· Καρακώστας, τ. ΙΙ, άρθρο 149, σελ. 135-136· Παντελίδου, § 11, σελ. 483· Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου, ό.π., § 55, σελ. 409· Τριάντος, σελ. 112-113· Φύλιος, ό.π., § 136, σελ. 334· Βαρελά σε Γεωργιάδη Απ., ΣΕΑΚ, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 283.

³⁶³ Γνώμη που επίσης γίνεται ευρέως αποδεκτή από τη νομολογία. Βλ. ΕφΑθ 6048/2005, Δνη, 2006, σελ. 894: «*Τέλος με την διάταξη του άρθ. 149 ΑΚ ορίζεται ότι εκείνος που απατήθηκε έχει το δικαίωμα, παράλληλως με την ακύρωση της δικαιοπραξίας, να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες. Έχει επίσης το δικαίωμα να αποδεχθεί την δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας του. Από την διάταξη αυτή προκύπτει ότι: α) σε περίπτωση ακυρώσεως της δικαιοπραξίας λόγω απάτης, ο απατηθείς δικαιούται να αξιώσει περαιτέρω αποζημίωση κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών η οποία συνίσταται στο αρνητικό διαφέρον, ήτοι δικαιούται σε ανόρθωση κάθε ζημίας που θα απεφεύγετο εάν εκείνος δεν είχε πιστεύσει στην κατάρτιση έγκυρης συμβάσεως, όπως είναι λ.χ. οι δαπάνες για την κατάρτιση της συμβάσεως, το διαφυγόν κέρδος που θα επιτύγχανε από άλλη σύμβαση που θα συνήπτε, εάν δεν κατάρτιζε την επίμαχη σύμβαση, όχι όμως και το κέρδος, το οποίο θα πραγματοποιούσε ο ίδιος στην περίπτωση της καταρτίσεως απηλλαγμένης ελαττωμάτων συμβάσεως (Γεωργιάδης-Σταθόπουλος ε.α. σελ. 229 αριθ. 3-5 Κ. Σημαντήρας ε.α. σελ. 445 αρ. 766, ΑΠ 776/2004 ΕΛΔ 46. 166), β) αντιθέτως σε περίπτωση αποδοχής της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας δικαιούται να αποζημιωθεί για το θετικό διαφέρον, ήτοι δικαιούται σε ανόρθωση από τον άλλο κάθε ζημίας, που θα απεφεύγετο, εάν τα κρίσιμα περιστατικά ήταν όχι ψευδή αλλά αληθινά και η σύμβαση εκπληρωνόταν*». Στην υπό κρίση υπόθεση, δοθέντος ότι δε ζητήθηκε ακύρωση της δικαιοπραξίας η οποία καταρτίστηκε συνεπεία απάτης, θεωρήθηκε πως η σύμβαση έγινε αποδεκτή, με αποτέλεσμα το Δικαστήριο να επιδικάσει τελικώς μαζί με την αποδοχή, αξίωση αποζημίωσης του εξαπατηθέντος, συνιστάμενη στο θετικό διαφέρον. Βλ. επίσης, ΑΠ 3/2019 και ΑΠ 1040/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁶⁴ Λαδάς Π., ό.π., § 41, σελ. 417.

³⁶⁵ Η άποψη αυτή ακολουθείται και από τμήμα της νομολογίας, βλ. σχετικά οι ΑΠ 715/2011· ΑΠ 373/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βλ. και Απ. Γεωργιάδη, ό.π., § 41, σελ. 584· Βαρελά σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 149 αρ. 6, σελ. 283· Γιαννόπουλο, ό.π., άρθρο 149 αρ. 2, κατά τους οποίους η αξίωση αποζημίωσης υπόκειται στην παραγραφή της ΑΚ 937. Εξάλλου και οι αποφάσεις που υιοθετούν την εκδοχή του θετικού διαφέροντος δέχονται τη δυνατότητα επιδίκασης ηθικής βλάβης. Βλ. ενδεικτικά την ΑΠ 715/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁶⁶ Μιχαηλίδης – Νουάρος, ΕΕΝ, 1946, ό.π., σελ. 220 – 221. Έτσι και Γαζής, ό.π., § 17, σελ. 83.

αρνητικών συνεπειών³⁶⁷ που προκαλεί η αρχική προσέγγιση στον υπόχρεο προς αποζημίωση. Έτσι, σε περίπτωση αποδοχής της δικαιοπραξίας, ο απατηθείς αξιώνει να λάβει ως αποζημίωση τη διαφορά που προκύπτει από τη μη εκτέλεση της σύμβασης με τους ευνοϊκότερους όρους, άνευ της απάτης.³⁶⁸ Αντίθετα, η καταβολή πλήρους διαφέροντος, κατά την ίδια γνώμη, προϋποθέτει να μην ήταν δυνατή η διάσωση της δικαιοπραξίας, κατ' αναλογική εφαρμογή των όρων που θέτει η διάταξη του άρθρου 148 ΑΚ.³⁶⁹

Η ανωτέρω θέση αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας άλλης γνώμης σχετικά με το περιεχόμενο της αποζημίωσης, γνωστής ως η θεωρία του «οιονεί θετικού διαφέροντος».³⁷⁰ Κοινό σημείο των δύο αυτών θεωρήσεων είναι η απόρριψη της άποψης περί απόδοσης αρνητικού διαφέροντος ως αποζημίωσης κατ' άρθρο 149 εδ. β' ΑΚ, καθώς θα ήταν αντιφατικό ο εξαπατηθείς, από τη μια να αποδέχεται την δικαιοπραξία, εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο τη βούλησή του να την εκτελεστεί, και από την άλλη, να ζητά να λάβει τέτοια αποζημίωση που θα τον επαναφέρει στην κατάσταση που θα βρισκόταν εάν η δικαιοπραξία δεν είχε καταρτιστεί.³⁷¹ Κατά τον Καρασή, κύριο εκφραστή αυτής της άποψης, η εν λόγω αποζημίωση αποβλέπει στην αποκατάσταση της ζημίας που «δεν καλύπτεται από τις συνέπειες της αποδοχής της δικαιοπραξίας».³⁷² Περαιτέρω Περαιτέρω, αξίζει να σημειωθεί ότι η κριτική προς τη θεωρία του «μειωμένου θετικού διαφέροντος» εστιάζει στο γεγονός ότι οι υποστηρικτές την εντάσσουν στους κανόνες της ενδοσυμβατικής ευθύνης, προκειμένου πιθανώς προκειμένου να απαλλάξουν τον εξαπατηθέντα από την αποδεικτική δυσχέρεια.³⁷³ Σχετικά με τα ζητήματα απόδειξης, η εν λόγω προσέγγιση δέχεται ότι ο εξαπατηθείς φέρει το βάρος απόδειξης των επαχθών όρων της

³⁶⁷ Όπως υπογραμμίζει ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος*, EEN, 1946, ό.π., σελ. 218, η παραδοχή πως ο υπόχρεος της αποζημίωσης της 149 εδ. β' ΑΚ οφείλει να καταβάλει το πλήρες θετικό διαφέρον στον εξαπατηθέντα, μπορεί να αποβεί υπέρμετρη και ιδιαίτερα επαχθής για τον εξαπατώντα. Ως παράδειγμα αυτής της ανεπιείκειας αναφέρα την περίπτωση κατά την οποία ένας σπάνιος πίνακας ζωγραφικής έχει πωληθεί ως γνήσιο έργο μεγάλης αξίας, ενώ στην πραγματικότητα ήταν πλαστόν. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η απόδοση του πλήρους θετικού διαφέροντος από τον υπόχρεο της αποζημίωσης είναι πιθανό να υπερβαίνει κατά πολύ την αξία του αντιγράφου. Μάλιστα, αναφέρα ότι κατά τη γερμανική θεωρία, η απόδοση αυτής της αποζημίωσης, έχει συχνά χαρακτηριστεί ως ιδιωτική ποινή.

³⁶⁸ Αυτό καθίσταται σαφέστερο εάν εφαρμοστεί στο προαναφερθέν παράδειγμα, οπότε ως μειωμένο θετικό διαφέρον, ο εξαπατηθείς μπορεί να αξιώσει λ.χ. τη μείωση του τιμήματος, ώστε αυτό να ανταποκρίνεται στην αντιγραφή του

μεγάλης αξίας πίνακα που πίστευε πως αγόραζε και όχι στον αυθεντικό.

³⁶⁹ Βλ. *Βαλτούδη*, Πώληση Επιχείρησης, σελ. 131 – 132, ο οποίος ασκεί κριτική στην άποψη αυτή, περί αναλογικής εφαρμογής των προϋποθέσεων της διάταξης του άρθρου 148 ΑΚ. Σύμφωνα με την κριτική αυτή, δε συντρέχουν οι προϋποθέσεις που απαιτούνται κατά τη γενική διδασκαλία του Αστικού Δικαίου για την αναλογική εφαρμογή του νόμου όπως η ύπαρξη κενού δικαίου. Ειδικότερα, αναφέρθηκε και στην ανυπαρξία αξιολογικής ομοιότητας μεταξύ των ρυθμίσεων της 148 ΑΚ και 149 εδ. β' ΑΚ, καθώς με την 148 ΑΚ τελικώς τίθεται σε ισχύ μία σύμβαση την οποία συνομολογούν και τα δύο αντισυμβαλλόμενα μέρη και άρα δεν επέρχεται απόκλιση από την ελευθερία των συμβάσεων. Αντίθετα, στην 149 εδ. β' ΑΚ δεν υπάρχει συμφωνία των μερών για κατάρτιση δικαιοπραξίας με ευνοϊκότερους όρους.

³⁷⁰ *Καρασής*, Το πρόβλημα της εφαρμογής της ΑΚ 149 παρ. 2 επί πωλήσεως μετοχών ανώνυμης εταιρείας, ΕλλΔνη, 2000, ό.π., σελ. 320 – 322.

³⁷¹ Σύμφωνα με τον ίδιο, αυτό βρίσκει έρεισμα στην αρχή της απαγορεύσεως της αντιφατικής συμπεριφοράς, κατά την οποία δε μπορεί να αποβλέπει σε ένα αποτέλεσμα από το οποίο έχει παραιτηθεί απλά με άλλο τρόπο, γιατί έτσι αντιφάσκει με τον ίδιο του τον εαυτό.

³⁷² Ως παράδειγμα τέτοιας ζημίας, αναφέρει την περίπτωση της διαφοράς του συμφωνηθέντος τιμήματος στην καταρτισθείσα δικαιοπραξία συνεπεία απάτης, με το τίμημα που θα συμφωνούνταν εάν δεν είχε μεσολαθήσει η απάτης, όχι όμως με τον ίδιο τον εξαπατώντα, αλλά με τρίτο αντισυμβαλλόμενο.

³⁷³ Βλέπε σχετικά *Βαλτούδη*, Πώληση Επιχείρησης, ό.π., σελ. 124 – 133, για την ανάλυση αυτών των θεωριών που αποσκοπούν την απαλλαγή του εξαπατηθέντος από αποδεικτικές δυσχέρειες. Για τη διαφορά ως προς το βάρος απόδειξης μεταξύ συμβατικής και εξωσυμβατικής ευθύνης βλ. και *Στριγγάρη*, Η σχέση μεταξύ συμβατικής και προσυμβατικής ευθύνης του πωλητή στην περίπτωση μη ανταπόκρισης του πράγματος στη σύμβαση, ΧρΙΔ, 2015, σελ. 406 – 407.

σύμβασης και του μεγέθους της ζημίας και όχι ότι η σύμβαση θα είχε καταρτιστεί με ευνοϊκότερους όρους.

Επίσης, έχει προταθεί μια πιο ουδέτερη άποψη, η οποία αντιμετωπίζει το ζήτημα της αποζημίωσης του δευτέρου εδαφίου της ΑΚ 149 ως ενδεχόμενη συρροή αδικοπρακτικής και ενδοσυμβατικής ευθύνης του εξαπατώντος.³⁷⁴ Όπως είναι εύκολα αντιληπτό, ζήτημα συρροής και συνεπώς επιλογής μια εκ των δύο νομίμων βάσεων από τον απατηθέντα θα τίθεται μόνο όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις αμφότερων των αξιώσεων.

Τέλος, η πιο σύγχρονη άποψη που έχει διατυπωθεί επί του θέματος από τη Νεζερίτη είναι αυτή του «γυμνού αδικοπρακτικού διαφέροντος».³⁷⁵ Κατά αυτή τη γνώμη, δεν θεωρείται αντιφατική με την αποδοχή της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας η αξίωση του απατηθέντα να του καταβληθεί αποζημίωση, η οποία θα συνίσταται στο αρνητικό διαφέρον. Εκ προοιμίου τονίζεται ότι η ζημία του εξαπατηθέντος συνίσταται «στη μεθόδευση απόκρυψης της αλήθειας» που με δόλια μέσα οδήγησε στην εκδήλωση της δήλωσης βούλησης και όχι στο ίδιο ψέμα. Εν προκειμένω η αποζημίωση συνίσταται σε κονδύλια του αρνητικού διαφέροντος τα οποία μπορούν να είναι συμβατά και να βρίσκονται σε συνοχή με τον ενεργό συμβατικό δεσμό. Τέλος, η εν λόγω αποζημίωση στοχεύει στην περιαγωγή του απατηθέντος στη θέση που θα βρισκόταν αν δεν είχε εμφιλοχωρήσει η απάτη, αφού προηγουμένως συνυπολογισθούν τα οφέλη που αποκόμισε από την απατηλή σύμβαση.

Από τα ανωτέρω εκτεθέντα καθίσταται ήδη πρόδηλο ότι το ζήτημα προσδιορισμού της νομικής φύσης και της έκτασης της αποζημίωσης σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 149 εδ. β' είναι ιδιαίτερα δυσχερές. Οι ειδικότερες έννοιες που προτείνονται από ορισμένους μελετητές, όπως αυτές του «μειωμένου θετικού», του «οιονεί θετικού», και του «γυμνού αδικοπρακτικού» διαφέροντος δε διευκολύνουν τελικώς την επίλυση του ζητήματος.

Κατόπιν της εξέτασης των επιχειρημάτων όλων των υποστηριζόμενων απόψεων, κρίνεται δογματικά συνεπέστερος ο χαρακτηρισμός της αποζημίωσης της ΑΚ 149 εδ. β' ως αρνητικού διαφέροντος καθώς θα πρέπει η έννοια της «ζημίας» να εκλαμβάνεται ενιαία και στα δύο εδάφια της ΑΚ 149.³⁷⁶ Αυτή η θέση στηρίζεται στην παραδοχή ότι το αρνητικό διαφέρον δε συνδέεται αποκλειστικά με την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Επιχείρημα υπέρ αυτής της άποψης αντλείται επίσης, από το άρθρο ΑΚ 198, το οποίο προβλέπει τη δυνατότητα επιδίκασης του αρνητικού διαφέροντος, παρά την ύπαρξη ενεργού συμβατικού δεσμού. Ως καταληκτικές παρατηρήσεις, σημειώνουμε ότι η επιδίκαση του αρνητικού διαφέροντος, όπως αυτή θα αναζητηθεί και στα δύο

³⁷⁴ *Καρακατσάνη* στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 149 αρ. 10, σελ. 230 ο οποίος επισημαίνει τη δυνατότητα συρροής και ευθύνης από τις διαπραγματεύσεις· ο ίδιος, Η συρροή της αγωγής ακυρώσεως λόγω απάτης με τα εκ της ΑΚ 543 απορρέοντα δικαιώματα του αγοραστή, ΕΕΝ, σελ. 856 – 859· υπέρ αυτής της γνώμης τάσσεται και ο *Σταθόπουλος*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, §8, ΙΙ, σελ. 499 – 509, ειδικότερα υποσημ. 25, σελ. 502· *Τούση*, ό.π., σελ. 448 υποσημ. 12.

³⁷⁵ Νεζερίτη, ΧρΙΔ, 2010, σελ. 686 – 689, η οποία καταλήγει στο ότι: «Επομένως, και για λόγους συστηματικής τάξης όπως στο πλαίσιο της γενικής ευθύνης από τις διαπραγματεύσεις, έτσι και στο πλαίσιο της ειδικότερης ευθύνης από αστική απάτη, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι το αρνητικό διαφέρον και ο συμβατικός μηχανισμός δεν είναι έννοιες αλληλοαποκλειόμενες».

³⁷⁶ Υπέρ της άποψης πως η αποζημίωση της 149 εδ. β' ΑΚ συνίσταται στο αρνητικό διαφέρον τάσσεται και ο *Τσαταλάς*, ό.π., §22, σελ. 211 – 212. Σχετικά όμως με τη θεωρία του «γυμνού αδικοπρακτικού διαφέροντος», έχει διατυπώσει επιφυλάξεις με το επιχείρημα ότι δε φαίνεται να μπορεί να γίνει δεκτή μία νέα μορφή διαφέροντος ενόψει της υφιστάμενης στην ελληνική έννομη τάξη διάκρισης μεταξύ θετικού και αρνητικού διαφέροντος.

εδάφια του άρθρου 149 ΑΚ, δεν συνεπάγεται απαραίτητα ότι η έκταση της θα είναι η ίδια σε κάθε περίπτωση. Ακριβέστερα, στο πλαίσιο του δεύτερου εδαφίου, όπου διατηρείται η ισχύς της σύμβασης, για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης απαιτείται ο συνυπολογισμός τόσο της ζημίας από την απάτη όσο και του κέρδους που αποκόμισε ο εξαπατηθείς από τη διατήρηση της σύμβασης.³⁷⁷

3.3. Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης του εξαπατηθέντος

Ο απατηθείς εκτός από την περιουσιακή ζημία είναι πιθανό να υποστεί και ηθική βλάβη. Ως τέτοια νοείται η μη αποτιμητή σε χρήμα ζημία που επέρχεται σε μη περιουσιακής φύσης αγαθά, όπως η υγεία, η ζωή, η τιμή, η ελευθερία. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι εάν το δικαστήριο μπορεί, στο πλαίσιο της ΑΚ 149, να επιδικάσει εύλογη, κατά την κρίση του, χρηματική ικανοποίηση, η οποία αποβλέπει στην εξισορρόπηση του ψυχικού πόνου του απατηθέντος.

Η πρώτη γνώμη, που φαίνεται να είναι κρατούσα στη νομολογία,³⁷⁸ υποστηρίζει ότι ο απατηθείς εφόσον είναι δικαιούχος αποζημίωσης λόγω της απάτης ως αδικοπραξίας, δικαιούται να απαιτήσει και χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης κατά την ΑΚ 932.³⁷⁹

Ωστόσο, έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία η θεμελίωση της αδικοπρακτικής ευθύνης λόγω απάτης δεν οδηγεί πάντα στην ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του απατηθέντος.³⁸⁰ Ως επιχείρημα, παρατίθεται το γράμμα της διάταξης του άρθρου 149 εδ. α' του Αστικού Κώδικα, όπου αναφέρεται ο όρος «ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας». Εάν υποθεθεί ότι η συγκεκριμένη διάταξη του ΑΚ 149 εδ. α' μπορεί να οδηγήσει στην ικανοποίηση της ηθικής βλάβης, τότε θα ήταν αναγκαία μια διασταλτική ερμηνεία που θα επιτρέψει στη διατύπωση «ανόρθωση της ζημίας» να εκλαμβάνεται ως «ανόρθωση της βλάβης». Πλην όμως, κατά αυτή τη γνώμη, δεν προκύπτει τέτοια βούληση του νομοθέτη, αφού σε αντίστοιχες περιπτώσεις έχει διευρύνει το προστατευτικό πλαίσιο με ρητή αναφορά, ήτοι χωρίς να ανακύπτει αμφιβολία. Περαιτέρω επισημαίνεται ότι η ακύρωση της δικαιοπραξίας, συνιστά κατά κάποιο τρόπο μία *in natura* ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του απατηθέντος. Συνεπώς, η μη περιουσιακή ζημία του απατηθέντος είναι αποκαταστατέα μόνο με ευθεία προσφυγή στις διατάξεις των άρθρων 914 επ., ενώ ως προς τη βλάβη που συνίσταται στη νόθευση της δικαιοπρακτικής του βούλησης του ατόμου δύναται να αποκατασταθούν μόνο οι περιουσιακές απώλειες.

Ορθότερη φαίνεται η κρατούσα προσέγγιση επί του ζητήματος, αφενός γιατί στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας έχει υιοθετηθεί η άποψη ότι η απάτη συνιστά άνευ ετέρου παράνομη συμπεριφορά με την έννοια ΑΚ 914, και αφετέρου επειδή το επιχείρημα που πρόβαλλε η αντίθετη άποψη σχετικά με το γράμμα της ΑΚ 149 εδ. α' δεν φαίνεται πειστικό. Εξάλλου, στο άρθρο ΑΚ 299, που αποτελεί καίρια διάταξη για τον προσδιορισμό των περιπτώσεων που οφείλεται

³⁷⁷ Νεζερίτη, ΧρΙΔ, 2010, σελ. 686.

³⁷⁸ Βλ. ενδεικτικά ΜΠρωτΘεσ 36243/2009 «Λόγω της συμπεριφοράς αυτής των εναγομένων ο ενάγων υπέστη ηθική βλάβη» ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁷⁹ Βλ. Καράση, ό.π., σελ. 325, με την επισήμανση ότι η απαίτηση αυτή υφίσταται μόνο όταν η απάτη έχει χαρακτήρα αδικοπραξίας· Καράκωστα, Αστικός Κώδικας, άρθρο 149 αρ. 343, σελ. 134 - 135· Σταμπέλου στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 149 αρ. 5· Κανκά, ό.π., Αρμ., 1947, 441· Τσαταλά, ό.π., § 21, σελ. 201 - 202.

³⁸⁰ Βλ. για τα παρακάτω Νεζερίτη, ό.π., σελ. 684-685.

χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης, ο νομοθέτης κάνει λόγο για μη περιουσιακή ζημία, κι όχι για μη περιουσιακή βλάβη.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Σχέση της απάτης με άλλες διατάξεις του Αστικού Κώδικα

Στην περίπτωση που συντρέχουν όλα τα στοιχεία της απάτης, όπως αυτά αναλύθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας, η δικαιοπραξία που καταρτίστηκε υπό το καθεστώς απάτης είναι ελαττωματική. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δε μπορεί να πάσχει και από άλλο ελάττωμα όπως λ.χ. όταν αυτή είναι άκυρη γιατί επιχειρήθηκε από πρόσωπο ανίκανο προς δικαιοπραξία (ΑΚ 128) ή άλλο λόγω ακυρωσίας όπως λ.χ. όταν έχει εμφιλοχωρήσει πλάνη στην βούληση του δικαιοπρακτούντος.

Πέρα από τις προαναφερθείσες περιπτώσεις, δέον όπως εξετασθεί η συρροή των διατάξεων της απάτης τόσο με τις διατάξεις των άρθρων ΑΚ 197-198, που καθιερώνουν την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων όσο και με διατάξεις του ειδικού ενοχικού δικαίου, όπως εκείνες εκ του δικαίου της πωλήσεως.

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η έρευνα της θέσης του κανόνα δικαίου που ρυθμίζει την απάτη στο σύστημα του Αστικού Κώδικα και ο συσχετισμός αυτού με άλλους κανόνες δικαίου του αστικού δικαίου. Πιο συγκεκριμένα, θα διερευνηθεί η απάτη ως μέρος ενός συνόλου διατάξεων και όχι αυτή καθαυτή· ήτοι όπως μελετήθηκε ανωτέρω.

4.1. Παράλληλη συνδρομή ακυρωσίας κατ' άρθρο 147 ΑΚ και ακυρότητας της δικαιοπραξίας

Αντικείμενο έντονου θεωρητικού διαλόγου έχει αποτελέσει το ζήτημα της ακύρωσης ή όχι μιας ήδη άκυρης δικαιοπραξίας. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν αναγνωρίζεται η δυνατότητα στον εξαπατηθέντα να ζητήσει την ακύρωση δικαιοπραξίας που είναι ήδη άκυρη όταν συντρέχουν ταυτόχρονα λόγοι ακυρότητας και ακυρωσίας. Το σημείο προβληματισμού έγκειται στο γεγονός πως μια άκυρη δικαιοπραξία δεν παράγει έννομα αποτελέσματα εκ του νόμου.

Η κρατούσα άποψη επιλύει το ζήτημα επί τη βάση της θεωρίας των «διπλών» ή «πολλαπλών ενεργειών» του ίδιου πραγματικού περιστατικού στο δίκαιο, η οποία διατυπώθηκε στη γερμανική επιστήμη.^{381,382} Κατά αυτή τη γνώμη, η ακυρότητα της δικαιοπραξίας δεν αποκλείει την ακύρωση της.^{383,384} Εν προκειμένω γίνεται δεκτό ότι το ίδιο περιστατικό δύναται να

³⁸¹ Αποτυπώνεται από τον *Theodor Kipp* στη γνωστή μελέτη του «Über Doppelwirkungen im Recht, insbesondere über Konkurrenz von Nichtigkeit und Anfechtbarkeit».

³⁸² Στην ελληνική επιστήμη παρουσιάστηκε αλλά αντικρούστηκε από τον *Ζέππο*, Περί Πολλαπλών ενεργειών εις το Αστικόν Δίκαιον (Αντίκρουσις της θεωρίας του *Theodor Kipp*, 1934).

³⁸³ Σύμφωνα με τον *Παπαντωνίου*, ό.π., § 74, V, σελ. 447, ο δικαιολογητικός λόγος έγκειται στο γεγονός ότι «οι έννομες συνέπειες των κανόνων του δικαίου δεν μπορεί να αντιμετωπίζονται σαν φαινόμενα του φυσικού κόσμου και με κριτήρια των θετικών επιστημών. Η άκυρη δικαιοπραξία δε μπορεί να αντιμετωπίζεται «σαν γκρεμισμένο σπίτι» το οποίο βέβαια δεν είναι νοητό να ξανακαταστραφεί. Οι έννομες συνέπειες των κανόνων δικαίου αποτελούν αντίθετα αξιολόγηση συμπεριφοράς και στάθμιση συμφερόντων».

³⁸⁴ Υπέρ αυτής της άποψης συντάσσονται επίσης: *Βαρελά/Χασάπης*, σε Απ. Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, ό.π., άρθρα 154–155, σελ. 339–340· *Φίλιος*, ό.π., σελ. 511–512· *Κουμάνης*, παρατηρήσεις στην ΠΠρΒολ 8/2011, Αρμ., 2011, σελ. 577–589: «Στις περιπτώσεις αυτές γίνεται δεκτό ότι η ακυρότητα δεν αποκλείει την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Ο δικαιούχος μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα που επιθυμεί, καθώς και να επικαλεστεί εκείνους τους κανόνες δικαίου που κατά την

αξιολογηθεί με πολλούς τρόπους και επομένως να παράγει περισσότερα έννομα αποτελέσματα. Η εν λόγω προσέγγιση δίνει προβάδισμα στα συμφέροντα του δικαιούχου, καθώς εξαρτά την επέλευση των εννόμων συνεπειών από την επιλογή του εξαπατηθέντος να επικαλεστεί έναν από τους συρρέοντες κανόνες (διαζευκτική συρροή νόμων).³⁸⁵

Ορθότερη φαίνεται ωστόσο η αντίθετη άποψη,³⁸⁶ κατά την οποία η αναγνώριση της δυνατότητας ακύρωσης μιας ήδη άκυρης δικαιοπραξίας, ενέχει μια αντίφαση. Αφετηρία αυτής της σκέψης είναι το άρθρο 180 ΑΚ, σύμφωνα με το οποίο η άκυρη δικαιοπραξία θεωρείται σαν να μην έγινε. Σύμφωνα με την εν λόγω άποψη, θα ήταν αντιφατικό να ζητηθεί από το δικαστήριο να ακυρώσει ένα «νομικό τίποτα», αφού όπως κατέστη σαφές η άκυρη δικαιοπραξία είναι νομικά ανύπαρκτη. Η ratio του αποκλεισμού αυτής της δυνατότητας σχετίζεται με τη διαφορετική νομοθετική αξιολόγηση της ακυρότητας και της ακυρωσίας. Ως εκ τούτου η επιδίωξη της κρατούσας άποψης για προστασία των συμφερόντων του δικαιούχου του δικαιώματος ακύρωσης - εξαπατηθέντος δε μπορεί να οδηγήσει σε άρση των δογματικών συνεπειών που συνεπάγεται η χορήγηση της ανωτέρω δυνατότητας. Σε κάθε περίπτωση, η αποδοχή της κρατούσας άποψης βρίσκει ανάχωμα στη διαπλαστική ενέργεια της ακυρωσίας, η οποία έχει απόλυτο χαρακτήρα καθώς αναπτύσσει δεσμευτική ισχύ έναντι όλων (*erga omnes*), ήτοι όχι μόνο μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.³⁸⁷

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η νομολογία των ημεδαπών δικαστηρίων, υιοθετώντας τη δεύτερη άποψη. Μάλιστα, σε σχετική απόφαση του Αρείου Πάγου, ήτοι του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου της χώρας, έγινε δεκτό ο ενάγων αντιφάσκει όταν ζητά την αναγνώριση της ακυρότητας της δικαιοπραξίας λόγω εικονικότητας και αντίθεσης στα χρηστά ήθη και παράλληλα την ακύρωση αυτής λόγω απάτης.³⁸⁸

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στη νομολογιακή αντιμετώπιση του ζητήματος της συρροής περισσοτέρων λόγων ακυρωσίας³⁸⁹. Όπως επισημαίνεται, είναι δυνατόν σε μια δικαιοπραξία να συντρέχουν παράλληλα περισσότεροι λόγοι ακυρωσίας. Αυτό συμβαίνει όταν τα ίδια πραγματικά περιστατικά που πληρούν την νομοτυπική υπόσταση ενός λόγου ακυρωσίας, πληρούν και την υπόσταση άλλου λόγου ακυρωσίας. Σε αυτή την περίπτωση ο δικαιούχος έχει το δικαίωμα να

κρίση του προστατεύουν πληρύτερα τα συμφέροντά του» Σπυριδάκης/Περάκης, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 154 Σπυριδάκης, ό.π., σελ. 282· Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα προς ακύρωση, σελ. 77.

³⁸⁵ *Αυγουστιανάκης, ό.π., σελ. 77· Παπαντωνίου, ό.π., §74, V, σελ.447*

³⁸⁶ *Υποστηρικτές αυτής της άποψης είναι Ζέπος, Περί πολλαπλών ενεργειών εις το αστικόν δίκαιον, σελ. 30 επ· Γαζής, ό.π., §17, σελ. 84· Κλαβανίδου σε: Παπαστερίου/Κλαβανίδου, ό.π., §60, II, σελ. 442 – 444· Λαδάς Π., §48, VIII, ό.π., σελ. 658 – 661· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 149 ΑΚ, αρ. 12, σελ. 231.*

³⁸⁷ *Νίκας, ό.π., σελ. 788 – 789· Κεραμεύς, Αστικό δικονομικό δίκαιο, Γενικό Μέρος, §115, σελ. 295 – 299.*

³⁸⁸ *ΑΠ 387/1993, Δνη, 1994, σελ. 1336: «Κατά την έννοια του άρθρου 218Κ.Πολ.Δ. η ένωση αντιφασκουσών αγωγών, κατά παράβαση της διατάξεως της πρώτης παραγράφου, δεν επιφέρει ακυρότητα του δικογράφου, αλλά στην περίπτωση αυτή διατάσσεται από το δικαστήριο ο χωρισμός τους, όπως σαφώς συνάγεται από τη διάταξη της δεύτερης παραγράφου του ίδιου άρθρου, που τέθηκε για την άρση των αμφισβητήσεων που είχαν ανακύψει κατά το προηγούμενο δίκαιο. Συνεπώς ο πρώτος λόγος αναιρέσεως, ότι έπρεπε να κηρυχθεί άκυρο το από 10.3.1982 δικόγραφο της αγωγής της ... χήρας....., διότι είχαν σωρευθεί σε αυτό οι αντιφασκουσες αγωγές αναγνωρίσεως ως ακύρων των αναφερομένων σε αυτές συμβάσεων λόγω εικονικότητας (άρθρ. 138 παρ. 1 Α.Κ.) και αντίθεσης στα χρηστά ήθη (άρθρ. 179 Α.Κ.) ως και ακυρώσεως αυτών λόγω απάτης (άρθρα 147 επ. Α.Κ.), είναι απορριπτέος ως αβάσιμος».*

³⁸⁹ *Βλ. ΠΠΑΘ 2969/2014, ΤΝΠΝΟΜΟΣ: «Όταν δηλαδή η ουσιαστική πλάνη είναι προϊόν απάτης πρόκειται για συρροή δύο διαπλαστικών δικαιωμάτων, τα οποία μπορούν να ασκηθούν και παραλλήλως, χωρίς η άσκηση του ενός να αποκλείει την άσκηση του άλλου. Η ικανοποίηση όμως του ενός επάγεται την απόσβεση του άλλου, εκτός εάν το τελευταίο συνίσταται σε κάτι επιπλέον, οπότε σώζεται κατά το μέρος αυτό».*

επιλέξει, σταθμίζοντας τα πραγματικά περιστατικά και τις αποδεικτικές δυσχέρειες της κάθε περίπτωσης, την νομική βάση στην οποία θα στηρίξει την αξίωσή του.³⁹⁰ Εάν όμως το αίτημά του τελικώς ικανοποιηθεί, θα αποσβεσθεί η άλλη αξίωσή στην έκταση που συμπεριλαμβάνεται στην αρχική.

4.2. Απάτη και ευθύνη από τις διαπραγματεύσεις

Προ πάσης άλλης αναπτύξεως, αξίζει να επισημανθεί ότι η απατηλή συμπεριφορά πολύ συχνά εκδηλώνεται στο στάδιο των διαπραγματεύσεων, με τη μορφή της παρουσίας αναληθών γεγονότων, ή της αποσιώπηση αληθών, παραπλανώντας με αυτό τον τρόπο το πρόσωπο, το οποίο τελικώς προβαίνει σε ελαττωματική δήλωση βουλήσεως. Μάλιστα, σε προηγούμενη θέση της παρούσα μελέτης επισημάνθηκε η νομολογική αντιμετώπιση της δόλιας παραπλάνησης ως ειδικότερη εκδήλωση προσυμβατικού πταίσματος, συνιστάμενου στην υπαίτια παράβαση εκ μέρους ενός εκ των συναλλασσομένων των υπαγορευόμενων από την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη υποχρεώσεων.³⁹¹

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμη η συνοπτική παρουσίαση ορισμένων ζητημάτων της έννοιας των διαπραγματεύσεων, καθώς εκτενέστερη ανάλυση, εκφεύγει των ορίων της παρούσας μελέτης.³⁹² Αφετηριακά σημειώνεται ότι η προσυμβατική ευθύνη θεσμοθετείται στα άρθρα 197 και 198 του Αστικού μας Κώδικα.

Αξίζει επίσης να επισημανθεί η πρωτοτυπία του Αστικού μας Κώδικα αναφορικά με την καθιέρωση του θεσμού της «culpa in contrahendo» μέσω της θεσμοθέτησης ρητών διατάξεων, για πρώτη φορά στον ευρωπαϊκό χώρο.³⁹³ Πρόκειται για μια ex lege ενοχή, καθώς η υποχρέωση τήρησης καλόπιστης και σύμφωνα με τα συναλλακτικά ήθη συμπεριφοράς επιβάλλεται ανεξάρτητα από τη βούληση των μερών. Τέλος, για τη γέννηση της ευθύνης από διαπραγματεύσεις θα πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει η ΑΚ 198.

Στο πλαίσιο της παρούσας θεματικής τίθεται το ερώτημα αν ο εξαπατηθείς μπορεί να τύχει προστασίας με βάση το πλέγμα των διατάξεων για την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων (ΑΚ 197-198).³⁹⁴ Η κρατούσα άποψη δίνει θετική απάντηση στο ανωτέρω ερώτημα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη εναπόκειται στον εξαπατηθέντα να αποφασίσει αν θα αξιώσει αποζημίωση βάσει της ΑΚ 149 ή της ΑΚ 198, ανεξάρτητα από το εάν θα επιδιώξει ή όχι την ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας. Μάλιστα, κατά την ορθότερη άποψη, τα ζητήματα που θα προκύψουν από την διαζευκτική συρροή θα επιλύονται σύμφωνα με τη θεωρία περί συρροής νομίμων βάσεων

³⁹⁰ Γεωργιάδης Απ., ό.π., §40, αρ. 61, σελ. 584 - 585·Κλαβανίδου, ο.π. §60, αρ. 3, σελ. 426·Λαδάς Π., ό.π., §41, αρ. 17-18. σελ. 415.

³⁹¹ Βλ. ΑΠ 715/2011· ΕφΘεσ 383/2012· ΠΠρΑθ 1887/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁹² Σχετικά με την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων βλέπε αναλυτικότερα Καμπίση, Περί της προσυμβατικής ευθύνης : η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων.

³⁹³ Ακολούθησε ο ιταλΑΚ 1942 με τη ρύθμιση του άρθρου 1337 και ο γερμΑΚ με τις ρυθμίσεις της παρ. 311 εδ. 2 και 3.

³⁹⁴ Τσαταλά, ό.π., §27 Π, σελ. 229 – 230.

αξίωσης.³⁹⁵ Τέλος, έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, η οποία τάσσεται υπέρ της θεωρίας της ελεύθερης συρροής.³⁹⁶

4.3. Συρροή απάτης με τις διατάξεις του Ειδικού Ενοχικού Δικαίου

Προχωρώντας στην εξέταση των ζητημάτων συρροής, άξια αναφοράς είναι η σχέση της απάτης με τις διατάξεις του Ειδικού Ενοχικού Δικαίου. Τέτοια περίπτωση συνιστά παραδείγματος χάριν η σύμβαση της πώλησης. Αυτό συμβαίνει όταν η ελαττωματική δικαιοπραξία που καταρτίστηκε υπό το καθεστώς απάτης είναι η πώληση, η δε απατηλή συμπεριφορά του πωλητή συνίσταται λ.χ. είτε στη ψευδή παράσταση περί δήθεν ορισμένων ιδιοτήτων του πωλούμενου πράγματος είτε στην απόκρυψη από τον αγοραστή ότι το πωλούμενο πράγμα βαρύνεται με νομικό ή πραγματικό ελάττωμα ή έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας (ήδη πράγματος μη ανταποκρινόμενου στη σύμβαση μετά το ν. 4967/2022).^{397, 398}

Επί παραδείγματι, εάν η εξαπάτηση του προσώπου σχετίζεται με νομικό ελάττωμα του πωληθέντος, ή με έλλειψη ανταπόκρισης του πράγματος στη σύμβαση τότε αγοραστής έχει σύμφωνα με τις διατάξεις της πώλησεως³⁹⁹ το δικαίωμα υπαναχώρησης από την καταρτισθείσα σύμβαση. Εντούτοις, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι το δικαίωμα ακύρωσης της ελαττωματικής πώλησης σύμφωνα με το άρθρο 147 ΑΚ δε θίγεται από τα άρθρα 534 επ. ΑΚ.⁴⁰⁰ Με άλλα λόγια, παρέχεται η δυνατότητα στον εξαπατηθέντα παράλληλα με τα ως άνω δικαιώματα εκ του δικαίου της πώλησεως να ασκήσει το δικαίωμα του για ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας κατά τους όρους που προβλέπει ο νόμος, όπως αυτοί αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια της μελέτης.

³⁹⁵ Γεωργιάδης Απ., Συρροή αξιώσεων και συρροή νομίμων βάσεων της αξίωσης: Ένας απολογισμός, ΧρΙΔ ΙΣΤ/2016, 3 επ.

³⁹⁶ Καραύης, Η προσυμβατική ευθύνη κατ' ΑΚ 197-198: Νομική φύση, προϋποθέσεις και οριοθέτηση από συμβατική και αδικοπρακτική ευθύνη, ΧρΙΔ 2005, 769 επ.

³⁹⁷ Βλ. ενδεικτικά Τριανταφύλλου Δ. στο βιβλίο Η αξίωση προς αποζημίωση, στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου, σελ. 681, «Μόνη επομένως η ύπαρξη νομικού ή πραγματικού ελαττώματος δεν ιδρύει ευθύνη από αδικοπραξία κατά την έννοια των αμέσως παραπάνω αναφερομένων διατάξεων, αφού, χωρίς τη συμβατική σχέση, δεν αποτελεί πράξη παράνομη. Όταν όμως δολίως αποσιωπάται η ύπαρξη του νομικού ή πραγματικού ελαττώματος, τότε συντρέχουν πρόσθετα πραγματικά στοιχεία, τα οποία μαζί με τη συμβατική παράβαση, συνθέτουν το πραγματικό αδικοπραξίας με τη μορφή της αστικής απάτης (ΑΚ 147, 149).»

³⁹⁸ Ορισμένα νομολογιακά παραδείγματα ΤρΕφΑνατΚρητ 41/2023, ΤΝΠ QUALEX, εξετάζει την περίπτωση αξίωσης από αθέτηση σύμβασης πώλησης ακινήτου λόγω έλλειψης συνομολογημένης ιδιότητας και απάτης τελεσθείσας δια ψευδών βεβαιώσεων· ΑΠ 128/2023, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΜΕΦΑΘ 1464/2016 ΤΝΠ QUALEX «Η πρώτη εναγομένη, παρά το γεγονός, ότι γνώριζε ότι το αυτοκίνητο δεν ήταν καινούργιο, αλλά μεταχειρισμένο και ελαττωματικό, απέκρυψε δολίως το παραπάνω περιστατικό, προκειμένου να διατηρήσει σ' αυτόν την πεπλανημένη αντίληψη, ότι το αυτοκίνητο ήταν καινούργιο και χωρίς πραγματικά ελαττώματα [...] Δόλια αποσιώπηση υπάρχει, όταν ο πωλητής, κατά τον παραπάνω χρόνο μετάθεσης του κινδύνου στον αγοραστή, ενώ γνωρίζει την ύπαρξη ουσιώδους πραγματικού ελαττώματος, κατά την έννοια των άρθρων 534 και 535 ΑΚ, και επιπλέον, ότι η ανακοίνωσή του στον αγοραστή που το αγνοεί, θα απέτρεπε αυτόν από την αγορά, δεν του το ανακοινώνει, όπως από την καλή πίστη και τη μεταξύ τους σχέση επιβαλλόταν, λόγω των ανωτέρω ιδιοτήτων τους (ΕφΑΘ 302/2006, ΕφΠερ 382/2013, Εφ Ιωανν 495/2007, δημοσίευση στη ΝΟΜΟΣ)».

³⁹⁹ Ειδικότερα, το δικαίωμα υπαναχώρησης λόγω ύπαρξης νομικού ελαττώματος θεμελιώνεται στα άρθρα 514 ΑΚ, 516 ΑΚ και 382 ΑΚ, ενώ στην περίπτωση της ευθύνης του πωλητή λόγω έλλειψης ανταπόκρισης, το εν λόγω δικαίωμα πηγάζει από το άρθρο 542 αριθ. 3 ΑΚ, όπως αυτό αντικαταστάθηκε σύμφωνα με το άρθρο 44 Ν.4967/2022, ΦΕΚ Α/171/09.09.2022 (πρώην 540 αριθ. 3 ΑΚ).

⁴⁰⁰ Σπυριδάκης, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, §16.5.3., σελ. 141.

Αναφορικά με τη συρροή των εν λόγω διατάξεων λεχθέντα είναι τα ακόλουθα. Παλαιότερα γίνονταν δεκτό ότι οι διατάξεις των άρθρων ΑΚ 534 επ, δεν συνέρρεαν διαζευκτικά με τις διατάξεις περί ακυρωσίας των δικαιοπραξιών, αντιθέτως απέκλειαν την εφαρμογή τους, ως ειδικότερες.⁴⁰¹ Προς υποστήριξη αυτής της θέσης προβαλλόταν ότι ο αγοραστής, που είναι θύμα απάτης, προστατεύονταν δυνάμει των ειδικών διατάξεων για την εγγυητική ευθύνη του πωλητή. Θεμέλιο αυτής της άποψης αποτελούσε η ΑΚ 539 (πρώην 537 ΑΚ), σύμφωνα με την οποία ο πωλητής ευθύνεται για μη ανταπόκριση του πράγματος στη σύμβαση εκτός εάν ο αγοραστής το γνώριζε κατά το χρόνο της σύναψης, με αποτέλεσμα τα δικαιώματα της διάταξης του άρθρου 542 ΑΚ (πρώην 540 ΑΚ) να τα έχει μόνο ο αγοραστής που τελεί υπό καθεστώς πλάνης.

Η διατυπωθείσα κατά το παρελθόν άποψη δέχθηκε έντονη κριτική με αποτέλεσμα να εγκαταλειφθεί. Εξάλλου, σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι διατάξεις της πώλησεως είναι ειδικότερες σε σχέση με τις διατάξεις περί ακυρωσίας και τούτο διότι η πλήρωση των προϋποθέσεων της απάτης δε συνεπάγεται άνευ ετέρου τινός την πλήρωση των όρων της πώλησης. Αυτή η κριτική πηγάζει από τις γενικές ερμηνευτικές αρχές του δικαίου, σύμφωνα με τις οποίες ως *lex specialis* νοείται μια ειδική διάταξη που υπερισχύει της άλλης, εφόσον το πραγματικό της περιέχει όλα τα στοιχεία της *lex generalis* και ένα τουλάχιστον επιπλέον στοιχείο.⁴⁰² Κατ' επέκταση ό,τι εμπίπτει στη γενική διάταξη, συνακόλουθα εμπίπτει και στην ειδική.⁴⁰³

Σήμερα θεωρία⁴⁰⁴ και νομολογία⁴⁰⁵ υποστηρίζουν ότι εν προκειμένω πρόκειται για διαζευκτική (ή εκλεκτική) συρροή αξιώσεων, καθώς από τις διαφορετικές συνέπειες που προβλέπει ο νόμος τελικώς θα επέλθει μια εξ αυτών ανάλογα με την επιλογή του πλανώμενου αγοραστή. Μάλιστα, σύμφωνα με την ορθότερη άποψη πρόκειται για συρροή νομίμων βάσεων επί της ίδιας αξίωσης.⁴⁰⁶

Τα αυτά ισχύουν και ως προς την αξίωση αποζημίωσης,⁴⁰⁷ οπότε σ' αυτή την περίπτωση τίθεται ζήτημα σώρευσης αξιώσεων από παράβαση σύμβασης και από αδικοπραξία.⁴⁰⁸ Αυτή τη

⁴⁰¹ Γαζής, ό.π., § 16, σελ. 69.

⁴⁰² Κλαβανίδου, Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, ό.π., § 9, σελ. 223.

⁴⁰³ Δωρής, EEN, Η συνδρομή της αγωγής ακυρώσεως λόγω πλάνης περί τας ιδιότητας του πράγματος μετά των αξιώσεων εκ πραγματικών ελαττωμάτων και ελλείψεως των συνομολογηθεισών ιδιοτήτων, 1968, σελ. 704.

⁴⁰⁴ Κορνηλάκης, Επίτομο Ειδικού ενοχικού δικαίου, § 45, σελ. 147 – 175· Μπόσδας, EEN, 1949, ό.π., σελ. 548 – 549· Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα προς ακύρωση, σελ. 75· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 149 ΑΚ, § 14 – 15, σελ. 231. Απ. Γεωργιάδη, Εγχειρίδιο Ειδικού Ενοχικού Δικαίου, § 10 α, αρ. 97, σελ. 147.

⁴⁰⁵ Μπόσδας, EEN, 1949, ό.π., σελ. 548 – 549· Κορνηλάκης, Ειδικό ενοχικό δίκαιο, ό.π., σελ. 317 – 318· Αυγουστιανάκης, Το δικαίωμα προς ακύρωση, σελ. 75· Καρακατσάνης σε: Απ. Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, Αστικός Κώδιξ, άρθρο 149 ΑΚ, § 14 – 15, σελ. 231.

⁴⁰⁶ Απ. Γεωργιάδης, ΧρΙΔ, 2016, σελ. 5 επ.

⁴⁰⁷ Βλ. σχετικές παρατηρήσεις Ρούσσου στην υπ' αριθμ. ΑΠ1399/2007, ΕφΑΔ, 287 – 288, αναφορικά με τον τρόπο υπολογισμού της αδικοπρακτικής αποζημίωσης, στην περίπτωση συρροής των διατάξεων της απάτης και της πώλησης λόγω συμβάσεως αγοραπωλησίας δασικού ακινήτου ως οικοδομήσιμου.

⁴⁰⁸ Βλ. και σχόλιο Ιωάννη Ελευθεριάδη επί της υπ' αριθμόν 232/2023 απόφασης του Μονομελούς Εφετείου Πατρών, ΕπΑκ, 2024, σελ. 676 – 684, ΤΝΠ SAKKOULAS, η οποία πραγματεύεται υπόθεση σχετικά με τα πραγματικά ελαττώματα επί αγοραπωλησίας ακινήτου και το περιεχόμενο και ορισμένο των αξιώσεων για μείωση του τιμήματος λόγω των πραγματικών ελαττωμάτων και αποζημίωσης αδικοπραξίας λόγω απατηλής συμπεριφοράς που συνίσταται σε ψευδή παράσταση ή δόλια απόκρυψη ή παρασιώπηση των πραγματικών ελαττωμάτων και χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης. Ειδικότερα, σημειώνει ότι: «Η συγκεκριμένη δικαστική απόφαση εμφανίζει ιδιαίτερο πρακτικό ενδιαφέρον καθώς προσεγγίζει την ευθύνη του πωλητή λόγω πραγματικών ελαττωμάτων από

διατύπωση επαναλαμβάνει παγίως η νομολογία.⁴⁰⁹ Ειδικότερα, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Εφέτης κα. Κώστα σε σχετική απόφαση, «*συντρέχει περίπτωση αδικοπραξίας, και όταν ο πωλητής, κατά την παράδοση του πωληθέντος πράγματος στον αγοραστή, εν γνώσει του απέκρυψε ή αποσιώπησε αθέμιτα την ύπαρξη του πραγματικού ελαττώματος ή την έλλειψη της συμφωνημένης ιδιότητας, εφόσον ο αγοραστής υπέστη ζημία από την απόκρυψη ή παρασιώπηση αυτή.*».^{410, 411} Ως προς τις συρρέουσες αξιώσεις ισχύουν όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω,⁴¹² ήτοι αν στοχεύουν στην ικανοποίηση διαφορετικών παροχών τίθεται ζήτημα γνήσιας συρροής αξιώσεων, ενώ αν κατατείνουν στην ίδια παροχή, θα πρόκειται για συρροή των περισσότερων νομικών βάσεων της

συμβατικής και αδικοπρακτικής βάσης. Η συρροή συμβατικών και αδικοπρακτικών αξιώσεων στο ίδιο δικόγραφο, ως σύνητες και στη δικαστηριακή πρακτική φαινόμενο, σίγουρα ενισχύει τη θέση του ενάγοντος, αλλά ταυτόχρονα δεν θίγει και τη θέση του εναγομένου, αφ' ης στιγμής αποκλείεται η σωρευτική ικανοποίησή του ενάγοντος και από τις δύο νομικές βάσεις παράλληλα. Η εκ νέου μεταρρύθμιση του δικαίου της πώλησης με τον πρόσφατο ν. 4967/2022, άλλαξε ριζικά τη θεμελίωση της συμβατικής ευθύνης του πωλητή και τη προστασία του αγοραστή και σίγουρα θα μας απασχολήσει μελλοντικά η νομολογική αντιμετώπισή των δικαιωμάτων του αγοραστή και η συνύπαρξή τους με τις αξιώσεις του από την αδικοπραξία.»

⁴⁰⁹ ΑΠ 691/2023, ΤΝΠ SAKKOULAS «*Η ύπαρξη πραγματικού ελαττώματος ή η έλλειψη συμφωνημένης ιδιότητας του πωληθέντος πράγματος δεν ιδρύει, καθεαυτή, ευθύνη από αδικοπραξία κατά το άρθρο 914 ΑΚ, αφού χωρίς τη συμβατική σχέση δεν αποτελεί πράξη παράνομη. Όταν όμως συντρέχουν πρόσθετα πραγματικά στοιχεία, που μαζί με τη συμβατική παράβαση συνθέτουν διάφορο ιστορικό γεγονός, ικανό κατά το άρθρο 914 ΑΚ να επιφέρει την πλήρωση του πραγματικού της αδικοπραξίας, τότε πρόκειται για σύρρευση αξιώσεων, από παράβαση της σύμβασης και από αδικοπραξία, οι οποίες μπορούν να ασκηθούν παράλληλα, όχι όμως να ικανοποιηθούν και οι δύο, γιατί η ικανοποίηση της μιας καθιστά την άλλη χωρίς αντικείμενο. Έτσι, σε περίπτωση πώλησης, εφόσον συντρέχουν, κατά τα ως άνω, πρόσθετα στοιχεία, μπορεί να ασκηθεί και μόνο η από την αδικοπρακτική ευθύνη αξίωση, δεδομένου ότι αυτή έχει αυτοτέλεια και αυθυπαρξία, έναντι της συμβατικής, χωρίς να έχει ως προϋπόθεση τη σύμβαση (ΑΠ 1420/2022), τέτοια δε περίπτωση συντρέχει και όταν ο πωλητής, κατά την παράδοση του πωληθέντος πράγματος στον αγοραστή, εν γνώσει του απέκρυψε ή αποσιώπησε αθέμιτα την ύπαρξη του πραγματικού ελαττώματος ή την έλλειψη της συμφωνημένης ιδιότητας, εφόσον ο αγοραστής υπέστη ζημία από την απόκρυψη ή παρασιώπηση αυτή.»*

⁴¹⁰ Βλ. σχόλιό της επί της ΑΠ 691/2023, ΕλλΔνη, 2024, σελ. 159 – 163.

⁴¹¹ Κατ' άλλη διατύπωση «*Μόνη επομένως η ύπαρξη νομικού ή πραγματικού ελαττώματος δεν ιδρύει ευθύνη από αδικοπραξία [...]. Όταν όμως δολίως αποσιωπάται η ύπαρξη του νομικού ή πραγματικού ελαττώματος, τότε συντρέχουν πρόσθετα πραγματικά στοιχεία, τα οποία μαζί με τη συμβατική παράβαση, συνθέτουν το πραγματικό αδικοπραξίας με τη μορφή της αστικής απάτης (ΑΚ 147, 149)». Βλ. σε Η αξίωση προς αποζημίωση.*

⁴¹² Βλ. ενδεικτικά ΜονΕφ Πειραιά 353/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, για την περίπτωση της συρροής της ενδοσυμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης, σε υπόθεση πώλησης πράγματος συνεπεία απάτης λόγω απόκρυψης ρυμοτομικού βάρους, ως πραγματικού ελαττώματος, από τους πωλητές του ακινήτου.

αυτής ενιαίας αξίωση, καθώς απλώς θα θεμελιώνονται τόσο ενδοσυμβατικά όσο και εξωσυμβατικά.^{413, 414}

⁴¹³ Βλ. ΜονΕφ Αθηνών 810/2024, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, απάτη δια παραλείψεως σε υπόθεση πώλησης μετοχών με έλλειψη συνολοποιημένης ιδιότητας: «Πρόκειται δηλαδή για συρροή δύο αξιώσεων, εφόσον η ανωτέρω παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά του πωλητή αποτελεί αδικοπραξία και χωρίς τη συμβατική σχέση της πώλησης. Από τις δύο αυτές αξιώσεις για αποζημίωση, η πρώτη στηρίζεται στη συμβατική ευθύνη, με βάση τις διατάξεις των τριών πρώτων από τα παραπάνω άρθρα και η δεύτερη στην αδικοπραξία, με βάση τις διατάξεις του τελευταίου των άρθρων αυτών. Στην περίπτωση δε της συρροής αξιώσεων, που αποβλέπουν στον ίδιο σκοπό, δηλαδή στην ίδια παροχή, είναι δυνατή η παράλληλη άσκηση όλων των αξιώσεων, όχι όμως και η ικανοποίηση όλων, αφού η ικανοποίηση της μίας έχει ως αποτέλεσμα την απόσβεση και των λοιπών, εκτός αν με αυτές ζητείται κάτι περισσότερο, όπως χρηματική ικανοποίηση λόγω της ηθικής βλάβης από την αδικοπραξία (άρθρα 299,932 ΑΚ), οπότε σώζονται μόνον ως προς αυτό (ΕΛαρ 104/2019, ΕΑ 554/2002 ΤΝΠ Νόμος, 520/2002 ΕλλΔνη 43.1496, ΕΠειρ 198/1998 ΕλλΔνη 39.932).» Ειδικότερα, βλ. Κώστα σε σχόλιο της επί της ΑΠ 691/2023, ΕλλΔνη, 2024, σελ. 159 - 163 αναφορικά με το ζήτημα της συρροής: Αντίστοιχα, ο δανειστής δικαιούται να ασκήσει όποια από τις περισσότερες αξιώσεις του ο ίδιος προκρίνει αφού κάθε μία έχει αυτοτέλεια και αυθυπαξία[1] ή να στηρίζει την ενιαία αξίωσή του σε οποιαδήποτε από τις περισσότερες βάσεις της ή και σε όλες κατά τρόπο ισοδύναμο ή επικουρικό. Τις περισσότερες, όμως, συρρέουσες αξιώσεις του ο δανειστής μπορεί να ασκήσει από κοινού μόνον επικουρικά τη μια της άλλης, αφού δεν είναι δυνατή η ικανοποίηση σωρευτικά όλων των αξιώσεων αυτών, αλλά η ικανοποίηση της μιας επιφέρει την απόσβεση και των λοιπών, εκτός αν κάποια απ' αυτές έχει ευρύτερο αντικείμενο, οπότε σώζεται κατά το επί πλέον[2] όπως στην περίπτωση αιτήματος χρηματικής ικανοποίησης, λόγω ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης, λόγω της αδικοπραξίας (άρθ. 299, 932 του ΑΚ), οπότε η εκ της αδικοπραξίας αξίωση σώζεται μόνον ως προς αυτό.

⁴¹⁴ Βλ. σχετικά την υπ' αριθμ 128/2023 ΑΠ, ΕπΑκ, 2024, ΤΝΠ SAKKOULAS, σελ. 663 – 666, η οποία έκρινε υπόθεση συρρέουσων αξιώσεων επί πώλησεως ακινήτου με πραγματικά ελαττώματα λόγω απάτης: «Τις περισσότερες συρρέουσες αξιώσεις του ο δανειστής Περαιτέρω, στην περίπτωση που συρρέουν οι αξιώσεις από τη σύμβαση με αυτές από το αδίκημα, αν μιν κατατείνουν σε διαφορετικές παροχές πρόκειται για γνήσια συρροή αξιώσεων, ενώ αν αφορούν την αυτή παροχή, που απλώς θεμελιώνεται τόσο ενδοσυμβατικά όσο και εξωσυμβατικά, δηλαδή σε δύο διαφορετικές νομικές βάσεις, πρόκειται για συρροή των περισσότερων νομικών βάσεων της αυτής ενιαίας αξίωσης. Αντίστοιχα, ο δανειστής δικαιούται να ασκήσει όποια από τις περισσότερες αξιώσεις του ο ίδιος προκρίνει ή να στηρίζει την ενιαία αξίωσή του σε οποιαδήποτε από τις περισσότερες βάσεις της ή και σε όλες κατά τρόπο ισοδύναμο ή επικουρικό. Τις περισσότερες, όμως, συρρέουσες αξιώσεις του ο δανειστής μπορεί να ασκήσει από κοινού μόνον επικουρικά τη μια της άλλης, αφού δεν είναι δυνατή η ικανοποίηση σωρευτικά όλων των αξιώσεων αυτών, αλλά η ικανοποίηση της μιας επιφέρει την απόσβεση και των λοιπών, εκτός αν κάποια απ' αυτές έχει ευρύτερο αντικείμενο, οπότε σώζεται κατά το επί πλέον (ΑΠ 402/2018).»

Αντί επιλόγου – Συμπερασματικές παρατηρήσεις επί των ζητημάτων αστικής απάτης

Η ανάλυση που προηγήθηκε φιλοδοξεί να καταδείξει προβληματισμούς που ανακύπτουν στο πλαίσιο της απάτης του Αστικού Κώδικα καθώς και τις έννομες συνέπειες που συνεπάγεται η εφαρμογή των διατάξεων της και απασχολούν επί σειρά ετών τη θεωρία και τη νομολογία.

Ανακεφαλαιώνοντας, η απάτη όντως παρουσιάζεται στο αστικό δίκαιο με δύο όψεις, οι οποίες αμφοτέρως προϋποθέτουν τη δόλια πρόκληση, ενίσχυση ή διατήρηση πλάνης, με απώτερο σκοπό τον επηρεασμό της βούλησης του απατώμενου. Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, γίνεται εύκολα αντιληπτό πως η απάτη συνίσταται όχι μόνο σε ψευδείς παραστάσεις, αλλά και σε αποσιώπηση, απόκρυψη ή ατελή ανακοίνωση αληθών περιστατικών. Η τελευταία περίπτωση, θέτει περαιτέρω την προβληματική της υποχρέωσης διαφώτισης, η οποία μεταξύ άλλων καθορίζεται με γνώμονα την αρχή της καλής πίστης. Περαιτέρω, ως προς το αναδύμενο ζήτημα της υποκειμενικής υπόστασης της αστικής απάτης, υιοθετήθηκε η κρατούσα θέση περί αποσύνδεσης του καταλογιστού του εξαπατήσαντα από το στοιχείο του δόλου, εκτός από την περίπτωση της αξίωσης για αποζημίωση.

Η απάτη έχει τύχει θεωρητικής και νομολογιακής επεξεργασίας σχεδόν αποκλειστικά στο πεδίο της θεώρησής της ως λόγου ακυρωσίας. Κατά τη συζήτηση του δικαιώματος ακύρωσης ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε όχι μόνο στις προϋποθέσεις αλλά και στο τρόπο άσκησης αυτού. Παρά τις παραπάνω διαπιστώσεις, νομικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η απάτη ως αδικοπρακτική συμπεριφορά με βάση την ΑΚ 914, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τον πλούσιο νομικό διάλογο στο πεδίο προσδιορισμού της οφειλόμενης αποζημίωσης. Σχετικά με τον εν λόγω ζήτημα, η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η αποζημίωση αυτή έχει τον χαρακτήρα αρνητικού διαφέροντος, το οποίο όμως δεν είναι πλήρες μετά την αποδοχή της δικαιοπραξίας κατ' άρθρο 149 εδ. α' ΑΚ.

Συμπερασματικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ανεξάρτητα από τις θέσεις που προτάθηκαν ως ορθότερες, μέσω της συστηματοποίησης των υποστηριζόμενων απόψεων και των δικαστικών προηγουμένων αναδεικνύεται η ανάγκη επίλυσης των ζητημάτων του δικαίου της αποζημίωσης στην περίπτωση της απάτης μέσω της αντιμετώπισης τους από τη σκοπιά των θεμελιωδών εννοιών του ενοχικού δικαίου. Τέλος, μέσω της εξέτασης της σχέσης των έννομων συνεπειών της απάτης προς άλλες έννομες συνέπειες, ιδίως των διατάξεων της πώλησης, της ευθύνης από τις διαπραγματεύσεις και της πλάνης, επιχειρήθηκε η παρουσίαση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου προστασίας του απατηθέντος.

Αποτιμώντας συνολικά τις διατάξεις περί αστικής απάτης, εκτιμούμε ότι ζητήματα που θα προκύπτουν από την εφαρμογή τους θα συνεχίσουν να απασχολούν τη θεωρία και τη νομολογία. Ωστόσο, τα εμπόδια που ενδέχεται να ανακύψουν μπορούν να ξεπεραστούν μέσω μιας συστηματικής και μεθοδευμένης τελεολογικής ερμηνείας των σχετικών διατάξεων.

Βιβλιογραφία

Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ, Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 1981, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.

Αυγουστιανάκης Μ., Το δικαίωμα προς ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής, 2011, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.

Αυγουστιανάκης Μ., σε Γεωργιάδη Απ./Σταθόπουλο Μ., Αστικός Κώδικας, Κατ' άρθρο ερμηνεία, τόμος ΙΒ, Γενικές Αρχές, άρθρα 127 – 286, 2η έκδοση, 2016, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.

Βαθρακοκόιλης Β., ΕΡΝΟΜΑΚ, Γενικές Αρχές (άρθρα 1 – 186), τόμος 1, 2001, Τόμος Α: Γενικές Αρχές (Άρθρα 1-286). 1η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

Βαλτούδης Α., Πώληση Επιχείρησης, (προσυμβατική, συμβατική και αδικαιολόγητο πλουτισμό), 2005, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

Βαρελά Μ., σε Γεωργιάδη Απ., ΣΕΑΚ, τόμος 1ος, Άρθρα 1 – 946, 2010, Εκδόσεις Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας.

Βαρελά Μ./Χασάπης Χ., σε Γεωργιάδη Απ., ΣΕΑΚ, τόμος 1ος, Άρθρα 1 – 946, 2^η έκδοση, 2023, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.

Γαζής Α., Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, Γ' τεύχος, Αι Δικαιοπραξίαι, 1973, 1η έκδοση. Εκδόσεις Φ. Κωνσταντινίδης και Κ. Μιχαλάς (τυπογρ.) – Αθήναι.

Γεωργιάδης Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδοση, 2012, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.

Γεωργιάδης Απ., Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, 2η έκδοση, 2015, Εκδόσεις Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.

Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Ειδικού Ενοχικού Δικαίου, 2η έκδοση, 2024, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.

Γεωργιάδης Απ./Σταθόπουλος Μ., Αστικός Κώδικας, Κατ' άρθρο ερμηνεία, τόμος ΙΒ, Γενικές Αρχές, άρθρα 127 – 286, 2η έκδοση, 2016, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.

Γεωργιάδης Απ./Σταθόπουλος Μ., Αστικός Κώδιξ, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Γενικές Αρχές (άρθρα 1 – 286), Π.Ν. Σάκκουλας, 1997.

Γιαννόπουλος Δ., Γενικά Αρχαί Αστικού Κώδικος: Ερμηνεία κατ' άρθρον, Τόμος Πρώτος (Άρθρα 1-166), 1η έκδοση, 1948, Εκδόσεις Α. Κλεισιούνης (τυπογρ.) – Αθήναι.

Γούλας Δ., Η απαγόρευση διακρίσεων κατά τη διαδικασία σύναψης της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, 2019, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

- Ζέπος Π., Περί πολλαπλών ενεργειών εις το αστικόν δίκαιον (Αντίκρουσις της θεωρίας του TheodorKipp), 1934, Εκδόσεις Τυπογραφείον Γ.Η Καλλέργη, Αθήναι.
- Ζερδελής Δ., Εγχειρίδιο Εργατικού Δικαίου, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, Η' Έκδοση, 2023, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Καράσης Μ., Εγχειρίδιο Γενικών Αρχών του Αστικού Δικαίου, Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, 1996, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή.
- Καρακατσάνης Ιωάν. (Η αποδοχή της ακυρωσίμου δικαιοπραξίας. Εντάσσεται στον Τιμητικό Τόμο Γεωργίου Θ. Ράμμου. Τόμος, 1979, Έκδοση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – Αθήνα.
- Καρακατσάνης Ιωάν., σε Γεωργιάδη Απ./Σταθόπουλο Μ., Αστικός Κώδιξ, Κατ' άρθρο ερμηνεία, τόμος Ι, Γενικαί Αρχαί, άρθρα 1 – 286, 1978, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήναι.
- Καράκωστας Ιωάν), Αστικός Κώδικας: Ερμηνεία – Σχόλια – Νομολογία. Τόμος Δεύτερος: Γενικές Αρχές (Άρθρα 127-286), 1η έκδοση, 2005, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Καραμπατζός Α., σε Γεωργιάδη Απ., ΣΕΑΚ, τόμος 1ος, Άρθρα 1 – 946, 2η έκδοση, 2023, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.
- Κεραμεύς Κ., Αστικό δικονομικό δίκαιο, Γενικό Μέρος, 1986, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Κιτσαράς Λ., Η πλαγιαστική άσκηση των δικαιωμάτων (Τελολογική ένταξη της πλαγιαστικής αγωγής στο σύστημα της προστασίας των δανειστών), 2007, Εκδόσεις Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Κλαβανίδου Δ., Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, Συμβολή στην αντιμετώπιση του προβλήματος της συρροής των 142 και 534 επ. ΑΚ, 1991 Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κλαβανίδου Δ., Έλλειψη πληρεξουσιότητας - Συμβολή στη μελέτη του δικαίου της αντιπροσώπευσης και της παθολογίας της, 2η έκδοση, 2007, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, 3η έκδοση, 2023, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Κοτζάμπαση, Α., Κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων: οι κληρονομικές και περιουσιακές σχέσεις του επιζώντος συζύγου με τους λοιπούς κληρονόμους, 2007, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Κουτσουράδης Α., Η ροή πληροφοριών στις αστικές έννομες σχέσεις, Το παράδειγμα της ex lege αξίωσης παροχής τους, 1998, Εκδόσεις Σάκκουλα Θεσσαλονίκη.

Κώνστας Γ., Αστικός Κώδιξ, Η κατ' άρθρον ερμηνεία και εφαρμογή του, τόμος Α', Γενικά Αρχαία άρθρα 1 – 286, 1960, Εκδόσεις Πρωτεύς, Μιχ., Περοδοσκαλάκη, Πειραιεύς.

Λαδάς Δ., Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας του Εργαζομένου – Συμβολή στο Δίκαιο της Εκμετάλλευσης, 2018, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Λαδάς Π., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2009, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

Λάμπρου Φ., Ενστάσεις κατά τον Αστικό Κώδικα, 2019, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Μαργαρίτης Μ. / Μαργαρίτη Α., Επίτομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα και ΕισΝΑΚ, 2016, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

Μαριδάκης, Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου Γενικών Αρχών Αστικού Κώδικα, σε Σχέδιον αστικού κώδικος : εκπονηθέν υπο της συντακτικής επιτροπής, Εν Αθήναις : Εθνικό Τυπογραφείο, 1933-1936.

Μπαλής Γ., Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, 8η έκδοση, 1961, Εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα.

Μπιτζιλέκης, Ν., Γεγονότα και κρίσεις στο δίκαιο και ειδικότερα στο ποινικό δίκαιο, 1999, Εκδόσεις Σάκκουλα Θεσσαλονίκη.

Μυλωνόπουλος Χ., Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, 4η έκδοση, 2021, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Νίκας, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Δ' έκδοση, 2022, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

Νικολόπουλος Γ., Η έννοια και η λειτουργία της ενστάσεως στο αστικό δικονομικό δίκαιο, 1987, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή.

Παντελίδου Κ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Β' έκδοση, 2022, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

Παπαδαμάκης Α., Τα περιουσιακά εγκλήματα, Άρθρα 384 – 405 ΠΚ, Δ' Έκδοση, 2022, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

Παπαδημητρίου Κ., Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, 3η έκδοση, 2021, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Παπαντωνίου Ν., Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, 3η έκδοση, Έκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, 1983, Αθήνα.

Παπαστερίου Δ./Κλαβανίδου Δ., Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, Β' Έκδοση, 2021, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.

Σάσση Ελ., Ζητήματα παρανομίας στο Αστικό Δίκαιο: Θεωρητική προσέγγιση – Σχεδιαγράμματα – Νομολογία – Τυπολογίες. 1η έκδοση, 2013, Εκδόσεις Αρναούτη – Αθήνα.

- Σημαντήρας Κ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδοση, 1988, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή.
- Σπυριδάκης Ι., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Γ' έκδοση, 2022, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Σπυριδάκης Ι., Ενοχικό Δίκαιο Ειδικό Μέρος, 2023, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Σπυριδάκης Ι./Περάκης Ε., Αστικός Κώδιξ, Μετά σχολίων, βιβλιογραφίας, νομολογίας & ειδικών αστικών νόμων, Α, Γενικαί Αρχαί, 1976, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήναι.
- Σταθόπουλος Μ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Ε' Έκδοση, 2018, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- Σταθόπουλος Μ., Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, Β' Έκδοση, 2016, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- Τούσης Α., Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου (Μετ' Εισαγωγής εις το Δίκαιον εν γένει), Β' έκδοση, 1978, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Τριανταφύλλου Δ., Η αξίωση προς αποζημίωση, 2021, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Τριαντός Ν., Αστικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Άρθρα 1 – 946, 4η έκδοση, 2018, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Τροκάνας Θ., Η πλάνη στη βούληση κατά τον Αστικό Κώδικα, 2022, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Τσαταλάς Χ.- Ν., Η απάτη ως λόγος ακυρωσίας, 2021, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.
- Φύλιος Π., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4η έκδοση, 2011, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
- Χριστακάκου–Φωτιάδη Κ., Η ευθύνη του ανηλίκου και των εποπτευόντων αυτών προσώπων στο δίκαιο των αδικοπραξιών, 2η έκδοση, 2023, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας.
- Χριστοδούλου Κ., Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή, Συμβολή στη θεωρία των ελαττωμάτων της δικαιοπρακτικής βουλήσεως, 1η έκδοση, 2016, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.
- Χριστοδούλου Κ., σε Γεωργιάδη Απ./Σταθόπουλο Μ., Αστικός Κώδικας, Κατ' άρθρο ερμηνεία, τόμος ΙΒ, Γενικές Αρχές, άρθρα 127 – 286, 2η έκδοση, 2016, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.

Αρθρογραφία

Βαλτούδης Α., Ζητήματα περιεχομένου και έκτασης της αποζημίωσης στην προσυμβατική ευθύνη, ΧρΙΔ, Ε, 2005, σελ. 688 – 696.

Βαλτούδης Α., Υπολογισμός της αποζημίωσης για μη εκπλήρωση στις αμοτεροβαρείς συμβάσεις κατά τις ΑΚ 382 και 383 (με αφορμή τις ΑΠ 568/2014 και ΕφΘεσ 1857/2013, ΕλλΔνη, τεύχος 1ο, 2015, σελ. 25 – 41.

Γεωργιάδης Απ., Συρροή αξιώσεων και συρροή νόμιμων βάσεων της αξίωσης: Ένας απολογισμός, ΧρΙΔ, ΙΣΤ, 2016, σελ. 3 – 13.

Γεωργιάδης Αστ., Η συμβολή του ουσιαστικού δικαίου στη διαμόρφωση των ενστάσεων, Αρμ., 1990, σελ. 1 – 7.

Γιαννακούρου Σ., Η προστασία του υποψήφιου εργαζόμενου: Η συμβολή του δικαίου απαγόρευσης των διακρίσεων και η αλληλεπίδραση με το δίκαιο προστασίας των 100 προσωπικών δεδομένων, ΕΕΕυρΔ, 4, 2019, σελ. 461 – 470.

Δωρής Φ., Η συνδρομή της αγωγής ακυρώσεως λόγω πλάνης περί τας ιδιότητας του πράγματος μετά των αξιώσεων εκ πραγματικών ελαττωμάτων και ελλείψεως των συνομολογηθισών ιδιοτήτων, ΕΕΝ, 1968, σελ. 703 – 708.

Δωρής Φ., Παρατηρήσεις επί της υπ' αριθμόν 10261/1983 απόφασης του Εφετείου Αθηνών, ΝοΒ, 1984, τεύχος 32 Β', σελ. 1745 – 1746.

Ελευθεριάδης Ιωάννης, Παρατηρήσεις επί της υπ' αριθμόν 232/2023 απόφασης του Μονομελούς Εφετείου Πατρών, ΕπΑκ, 2024, τεύχος 3, σελ. 676 – 684.

Καρακατσάνης Ι., Η «συρροή» της αγωγής ακυρώσεως απάτης με τα εκ της ΑΚ 543 απορρέοντα δικαιώματα του αγοραστή, ΕΕΝ, 1975, σελ. 853 – 860.

Καράσης Μ., Η προσυμβατική ευθύνη κατ' ΑΚ 197 – 198, Νομική φύση, προϋποθέσεις και οριοθέτηση από συμβατική και αδικοπρακτική ευθύνη, ΧρΙΔ, 2005, Ε, σελ. 769 – 781.

Καράσης Μ., Το πρόβλημα της εφαρμογής της ΑΚ 149 παρ. 2 επί πώλησεως μετοχών ανώνυμης εταιρείας, ΕλλΔνη, 2000, σελ. 311 – 326.

Καργάδος Π., Η κατ' ένστασιν προβολή της ακυρωσίας (Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 154 ΑΚ και 71 ΚΠολΔ), Δ, 1979, σελ. 204 – 222 = Αφιέρωμα στον Αλέξανδρο Λιτζερόπουλο, τόμος 1ος, 1985, σελ. 445 – 464.

Καυκάς Κ., Η απάτη και η απειλή εν ταις δικαιοπραξίαις, Αρμ., 1947, σελ. 433 επ..

Κορηλάκης Α., Η ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω μονομερούς πλάνης ως προς τις ιδιότητες του πράγματος, ΕπισκΕΔ, 2013, τεύχος 3ο, σελ. 530 – 535.

- Κουμάνης Σ., Παρατηρήσεις επί της ΕφΙωανν 495/2007, Αρμ., 2008, σελ. 685 – 690.
- Κουμάνης Σ., Παρατηρήσεις επί της ΠΠρΒολ 8/2011, Αρμ., 2011, σελ. 577 – 589.
- Κρητικός Α., Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 618/2010, ΕλλΔνη, 2, 2012, σελ. 387 – 390.
- Κώστα Ο., Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 691/2023, ΕλλΔνη, τεύχος 1, 2024, σελ. 159 – 163.
- Κώστογλου Ε., Ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, ΕΕΕυρΔ, 2, 2020, σελ. 222 – 227.
- Λαδογιάννης Γ., Άσκηση δικαιώματος κατ' ένσταση και πρόταση απαίτησης σε συμψηφισμό μετά την παρέλευση αποσβεστικής προθεσμίας, ΕφΑΔΠολΔ, τεύχος 12, 2013, σελ. 1045- 1054.
- Μαθθίας, Παρατηρήσεις επί της ΕφΑθ 4945/187, ΕλλΔνη, 1988, σελ. 951- 953
- Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ., Συνέπειαι του δόλου περί την κατάρτισην της συμβάσεως κατά τον Κώδικα, ΕΕΝ, ΙΓ, 1946, σελ. 209 – 223.
- Μπαρμπαλιάς Π., Η κατά τα άρθρα 197 και 198 Α.Κ. ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων. ΝοΒ 1974, 733 - 738.
- Μπόσδας Δ., Ακυρότης Δικαιοπραξιών, ΑρχΝ, ΛΕ', 1984, σελ. 105 – 121.
- Μπόσδας Δ., Η απάτη ως λόγος ακυρώσεως των δικαιοπραξιών, ΕΕΝ, 1949, σελ. 547 – 550.
- Νεζερίτη Ε., (Αδικοπρακτικές) αξιώσεις του εξαπατηθέντος σε περίπτωση αποδοχής της σύμβασης συναφθείσας συνεπεία απάτης – Συγχρόνως μερικές σκέψεις υπό το φως της διάκρισης του διαφέροντος σε θετικό και αρνητικό, ΧρΙΔ, Ι, 2010, σελ. 683 – 689.
- Νεζερίτη Ε., Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 1447/2010, ΧρΙΔ, 2011, σελ. 499 – 500.
- Παπανικολάου Π./Καραμπατζός Α., Η ρήτρα “non – reliance” στην πώληση επιχειρήσεως ως «ρήτρα κινδύνου», ΧρΙΔ, 2010, σελ. 401 - 413.
- Πουλιάδης Α., Οι «υποχρεώσεις προστασίας» (των εννόμων αγαθών του συμβαλλομένου) στο δίκαιο της συμβατικής και προσυμβατικής ευθύνης, Αρμ., 1983, τεύχος 9ο, σελ. 741- 750.
- Ράμμος Γ., Η ακυρότης συνυποσχετικού διαιτησίας ως λόγος ακυρότητας διαιτητικής αποφάσεως κατ' άρθρο 122 ΚΠολΔ, Γνωμοδότηση, ΝοΒ, τεύχος 8ο , 1960, σελ. 305 – 307.
- Ρούσσοις Κ., Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 1399/2007, ΕφΑΔ 2008, 285 – 288.
- Σκορίνη - Παπαρρηγοπούλου Ξ., Το πρόβλημα της μεταβίβασης των διαπλαστικών δικαιωμάτων, σε: Προσφορά στον Γεώργιο Μιχαηλίδη – Νουάρο, τόμος 2ος, 1987, σελ. 421 – 437.

Σταθόπουλος Μ., Διαπλαστική απόφασις και πρόκλησις αυτής δι' ενστάσεως, ΝοΒ, 1978, σελ. 1 – 14.

Σταθόπουλος Μ., Πλάνη κρίσιμη για την ακύρωση της δικαιοπραξίας (Προβλήματα οριοθέτησης – Δογματική, συγκριτική και δικαιοπολιτική εξέταση), ΚριτΕ, 1995, σελ. 95 – 130.

Στριγγάρι Κ., Η σχέση μεταξύ συμβατικής και προσυμβατικής ευθύνης του πωλητή στην περίπτωση μη ανταπόκρισης του πράγματος στη σύμβαση, ΧρΙΔ, ΙΕ, 2015, σελ. 404 – 410.

Φαρμακίδης Ν., Η υποχρέωση παροχής πληροφοριών στην ενοχική σύμβαση, ΝοΒ, τεύχος 29ο, 1981, σελ. 405 – 413.

Φασούλας Ζ., Απάτη αστική και απάτη ποινική, Έννοια, Στοιχεία, Ομοιότητες και διαφορές, Χρόνος έναρξης της αποσβεστικής προθεσμίας της αστικής απάτης και χρόνος τέλεσης και έναρξης της παραγραφής της Ποινική απάτης, Κριτική θεώρηση των κρατουσών απόψεων με αφορμή την ΟΛΑΠ 293/1967 και την ΑΠ 1656/2007, ΑρχΝ, 2008, τεύχος 4ο , σελ. 433 – 470.

Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ., Παρατηρήσεις επί της ΑΠ 957/2009, ΧρΙΔ, Ι, 2010, σελ. 178 επ..
104

Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ., Παρατηρήσεις επί της ΕφΘεσσ 438/1995, ΔΕΕ, 1995, σελ. 1063 – 1066.

Διδακτορικές Διατριβές

Καμπίτσης Αν., Περί της προσυμβατικής ευθύνης: η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων, 1960, Διδακτορική Διατριβή στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Κλαβανίδου Δ., Η πλάνη ως προς τις ιδιότητες του πράγματος στην πώληση, Συμβολή στην αντιμετώπιση του προβλήματος της συρροής των 142 και 534 επ. ΑΚ, 1991, Διδακτορική Διατριβή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Παπαντωνίου Ν., Η καλή πίστις εις το αστικόν δίκαιον, 1957, Διδακτορική Διατριβή στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Διπλωματική Εργασία

Τσακαλέρη Ν. Σ., Η ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω απάτης, 2023, Διπλωματική Εργασία στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.